

Az új épületek éves áttekintése, a kiemelkedők díjazása bizonyítja a város odafigyelését, az épített környezet általános elismerését. Azzal, hogy ráirányítja a figyelmet a valós építészeti értékekre, ízlést formál, igényt támaszt, ezek révén pedig gazdagítja a város épített örökségét. A Winkler Oszkár-díj segíti a Sopronban épülő új, minőségi építészeti alkotások városhoz kapcsolódását és igazolja építészeti értékeiket. Megerősíti alkotóik elkötelezettségét a város építészeti hagyományainak és törekvéseinek követésére, tovább gondolására.

Építészek körében egyre többször vetődik fel: gazdagodna az odafigyelés napjaink építészeti alkotásaira, ha az újonnan megvalósult épületeket a helyszínen élők is értékelhetnék, díjazhatnák. A Soproni Városszépítő Egyesület több évtizede alapított építészeti díja korát megelőzve bizonyítja e gondolat fontosságát és a város építészeti fejlődésében betöltött szerepét.

Winkler Barnabás: Mit üzen a Winkler Oszkár-díj?

Ára: 600,-Ft

2020. második szám

Soproni Szemle

Soproni Szemle

2020. második szám

Hetvennegyedik évfolyam

A Soproni Városszépítő Egyesület
helytörténeti folyóirata

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.

Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány

Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Bartha Dénes.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

SZERKESZTŐSÉG

Dominkovits Péter, Jankó Ferenc, Kelemen István, Kiss Melinda technikai szerkesztő,
Kücsán József, Németh Ildikó, Szende Katalin felelős szerkesztő, Tóth Imre,
Turbuly Éva, Varga Imréné titkár

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Csekő Ernő, Domonkos Ottó, Fiziker Róbert, Galavics Géza, Gömöri János,
Józan Tibor, Pápai László, Sági Éva, Veöreös András, Winkler Barnabás

A Soproni Szemle Alapítvány székhelye: 9400 Sopron, Új utca 4.

Postacím: 9401 Sopron, Postafiók 315

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, interneten <https://eshop.posta.hu> weboldalon, a Magyar Posta Hírlapelőfizetési és Elektronikus Postaigazgatóság (HELP) Irodájában (1900 Budapest, Lehel út 10/a), valamint az egyesületi díjjal kombinálva a Soproni Városszépítő Egyesületnél (9400 Sopron, Új u. 4.) 4400 Ft-ért, nyugdíjasoknak és diákoknak

3400 Ft-ért. Előfizetési díj egy évre 2400 Ft, egyes szám ára 600 Ft.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Egyetem Növényzeti Tanszékén (Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4. főépület, magasszint) kaphatók.

A 10404058-40510307-00000000 bankszámlaszámra történő befizetéssel támogathatja a Soproni Szemle Alapítványt. Köszönettel fogadunk minden támogatást.

Nyomdai munka: Foreno Nonprofit Kft. 9400 Sopron, Fraknói u. 22.

Felelős vezető: Major Lajos ügyvezető igazgató

HU ISSN 0133 – 0748

Soproni Szemle (CD-ROM) ISSN 1786 – 9749

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE SZERZŐIHEZ

KÉZIRAT LEADÁSA

- A kéziratot számítógépen elkészítve szövegfájlban (lehetőleg Word formátumban) kérjük benyújtani.
- A leadásra szánt anyag tartalmazza a szövegfájlt, a képfájlokat megfelelő sorrendben számozva képjegyzékkel, valamint az illusztrációkat is magába foglaló szövegváltozatot Word vagy PDF formátumban.
- A szöveget illetve a címeket ne tipografizálják, valamint ne használják a technikai kellékeket (pl. élőfej, oldalszám, könyvjelző stb.). A technikai szerkesztőnek szóló megjegyzéseket a kísérőlevélben vagy az illusztrált szövegfájlban kérjük feltüntetni.
- A kéziratban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével – arab számmal tüntessék fel.
- A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk.
- A szerkesztői felkérés vagy egyeztetés nélkül leadott kéziratok megjelenítésére a szerkesztőség nem vállal kötelezettséget.
- A folyóiratban megjelenő anyagok két lektor szakvéleménye alapján kerülhetnek közlésre. A szerkesztőség fenntartja a szöveggondozás jogát.

ILLUSZTRÁCIÓK

- A fotók és rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Digitális képek esetén JPG vagy TIFF fájlokat kérünk legalább 300 DPI felbontásban. A Word szövegfájlba illesztett illusztrációk nem alkalmasak a technikai szerkesztésre.
- A sorszámmal ellátott illusztrációkhoz kérjük, egy külön fájlban mellékeljék a képjegyzéket.

HIVATKOZÁSOK ELKÉSZÍTÉSE

Hivatkozás a kiadvány egészére:

- Szerző (-k): Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A szerzők nevét dőlt betűvel kérjük feltüntetni

Hivatkozás a kiadvány egy részére:

- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője:
- A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (sorozat címe, kötet száma)
- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe kötet száma)
- A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[=szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -től -ig p.)
- A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. [=lásd], jz. vagy jegyz.

SZERZŐI TISZTELETPÉLDÁNY

- Minden szerző cikkenként tiszteletpéldányt kap.
- Különnyomatok készíttetését a Szerkesztőség nem tudja vállalni, hanem PDF fájlt küld a megjelent közleményről.
- A honorárium kifizetése miatt kérjük, szíveskedjenek megadni a pontos címet, bankszámlaszámot, a kezelő pénzügyi intézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.
- Sajnálattal közöljük, hogy 5000 Ft alatt honoráriumot fizetni nem tudunk, helyette plusz tiszteletpéldányt küldünk.

Soproni Szemle

| 2020. második szám

| hetvennegyedik évfolyam

TARTALOMJEGYZÉK

150 ÉVES A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET – VÁROS(SZ)ÉPÍTÉSZETI KONFERENCIA

VEÖREÖS ANDRÁS: Miért fontos megőrizni azt, ami régi?	165
SZABÓ LEVENTE: A városi tér emlékezete. Adalékok a soproni Várkerület megújulásához	173
KUSLITS TIBOR: Sopron építészete a 20. század második felében	185
WINKLER BARNABÁS: Mit üzen a Winkler Oszkár-díj?	220
BÁNÁTI LÁSZLÓ – TAKÁCS VIKTOR: Így szépül(t) a Soproni Parkerdő az ezredforduló óta	227
JÓZAN TIBOR: Az Elnökség beszámolója az Egyesület 2019. évi munkájáról és a jubileumi év eseményeiről	235

SOPRONI ARCOK

TURBULY ÉVA: A kutatók szolgálatában. Születésnap beszélgetés Varga Imréné Gálos Gyöngyivel	238
--	-----

SOPRONI KÖNYVESPOLC

NEMESNÉ MATUS ZSANETT: Forrásaink a reformációról. Dokumentumok az MNL Győr- Moson - Sopron Megye Soproni Levéltárából. Szerk.: Dominkovits Péter. Budapest, 2018.; Dominkovits Péter–D. Szakács Anita: Adalékok és források a soproni evangélikus városvezető és szellemi elit 17–18. századi társadalom- történeti kutatásához, végrendeletek. Sopron, 2018.	262
SÁGI ÉVA: Lichner József: Az Alma Mater kálváriás útja Selmecbányától Sopronig. Szerkesztette: M. Szilas Katalin – Szűts István Gergely. Zalaegerszeg, 2019. ...	265
BENDE ATTILA: Selmeci-soproni diákélet. Gyűjtötte és szerkesztette: Gál Péter József. Sopron, 2019.	268

150 ÉVES A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET – VÁROS(SZ)ÉPÍTÉSZETI KONFERENCIA

Veöreös András

Miért fontos megőrizni azt, ami régi?

Nem új megállapítás, hiszen már Aesopus is megírta „A tücsök és a hangya” című történetében, hogy az emberi gondolkodás, viselkedés két véglet között mozog: vannak a hosszú távon gondolkodók, precízek, takarékosak, tökéletességre törekvők, akik döntéseiket mindig valamilyen távlati cél elérése érdekében, racionális szempontok alapján hozzák meg; és vannak a pillanatnak élők, akik érzelmi alapon döntenek kisebb és nagyobb horderejű kérdésekben egyaránt. Természetesen egyik magatartásforma sem kizárólagos, mindannyiunk minden döntésében szerepet játszik az egyik és a másik szempont egyaránt, tetteinket a két véglet szerinti gondolkodásmód kombinációja alapján meghozott döntések irányítják. A régi tárgyak, régi épületek megőrzése vagy meg nem őrzése kérdésének eldöntése során is számos racionális, gyakorlatias és érzelmi szempont figyelembevételével születik meg az épület sorsát kezében tartó személy vagy csoport végső döntése.

Jelen tanulmányban elsősorban a döntés érzelmi oldalát vizsgáljuk – hiszen valljuk be – egy idejétmúlt, formailag túlhaladott, funkcionálisan elavult, műszakilag tönkrement épület megőrzése mellett kevés racionális érvet lehet felsorakoztatni. Ennek ellenére, a műemlékvédelem létező tevékenység a jóléti társadalomban. Európában és hazánkban is mintegy 150 éve intézményes keretek között folyik ilyen irányú gyakorlat. Az emberek egyénileg és közösségi szinten, az állam irányításával időt, pénzt és energiát fektetnek a régi épületek megőrzésébe.

A régi épületek megőrzésének kérdését három gondolat köré csoportosítva próbáljuk meg körbejárni: először megkíséreljük meghatározni, hogy mit értünk a „rég” fogalmán, majd kifejtjük, hogy mi motiválja a társadalmat a régi dolgok megőrzésére, végül kitérünk a „hogyan”-ra, bemutatjuk a régi épületek megőrzésének idealizált folyamatát.

Mi az, hogy régi?

Egy tárggyal kapcsolatban a „rég” kifejezés hordozhat negatív és pozitív tartalmat egyaránt. Egyrészt jelentheti azt, hogy az adott tárgy koránál fogva már elhasználódott, tönkrement, divatjamúlt, ócska, egyszóval értéktelen. Másrészt azonban, ha valami régi, akkor az lehet ritkaság, a mai technológiával elő nem állítható, különleges, vagyis a régisége folytán többlet értékkel bír. A „rég” mint fogalom, önmagában nem határoz meg időtávlatot. A régen lekésett vonat néhány perce még ott állt a megállóban; réginek számít a háromnapos parizer; régi autó lehet a százéves T-Modell, de a fiatalabb generáció számára már a kétütemű Trabant is az. Régen épült a Kecse-templom közel nyolcszáz éves szentélye; Sopron helyén régen, mintegy kétezer éve állt Scarbantia városa; a régen élt

dinoszauruszok pedig hatvanmillió évvel ezelőtt tűntek el a föld színéről. Látható tehát, hogy a „régí” önmagában nem jelent abszolút kormeghatározást, hanem mindig egy valamihez viszonyított kort mutat meg. A viszonyítási alap legtöbbször maga az ember, nagyobb távlatok esetén az emberek kollektív emlékezetet hordozó csoportja, a társadalom vagy annak egy része.

Annak ellenére, hogy a „régí” nem pontos kormeghatározó fogalom, a tárgyak régiségét tudjuk mérni, a keletkezésüktől vagy készítésüktől eltelt idő segítségével. Akár pozitív, akár negatív értéket tulajdonítunk a régiségnek, ez az érték az idő múlásával csak növekszik, hiszen az idő csak egy irányba halad, a tárgyak minden pillanat elmúlásával egyre régebbiek lesznek. Ha a régiséget pozitív értékek tekintjük, akkor azt mondhatjuk tehát, hogy a régebbi tárgy minden pillanatban értékesebb lesz, mint az előzőben volt.

A tárgyak értéke két oldalról közelíthető meg. Minden tárgynak van egy materiális (anyagi) értéke, és egy immateriális (eszmei) értéke. A tárgyak ezen értékeit az épületekre vetítve Alois Riegl, osztrák művészettörténész határozta meg a mai napig legjobban használható műemléki érték kategóriákat. Ennek megfelelően a műemlék épület értéke jelenlegi értékből és emlék-értékből tevődik össze (1. kép). A jelenlegi érték magába foglalja a használati értéket (épület elhelyezkedése, műszaki állapota, hasznos alapterülete, környezete), és a művészeti értéket. Ezek közül mindkettő mérhető, forintban kifejezhető; bár a művészeti érték meghatározása nyilvánvalóan több szubjektív szempontot tartalmaz. Közös tulajdonságuk továbbá, hogy az épületnek mind a használati-, mind a művészeti értéke növelhető mesterségesen: a műszaki állapot javítható, az alapterület növelhető, az épület kiegészíthető értéknövelő társművészeti alkotásokkal.

Az emlék érték az épület történeti értékéből és régiség értékéből áll össze. A történeti érték az épülethez kapcsolódó fontos események, személyek révén határozható meg; a régiség érték pedig egyszerűen az adott épület korát jelenti. Sem a történeti értékhez, sem a régiségértékhez nem tudunk hozzáadni, ez kizárólag a múltban már lejátszódott, megismételhetetlen eseményektől és az épület létrehozása óta eltelt idő hosszától függ. A jelenkor emberének döntése alapján ezen értékek tovább örökíthetők, az idő múlásával és az épület használatával napról napra növekedhetnek, de mesterségesen hozzátenni nem tudunk, csupán ezek megsemmisítésére van hatalmunk.

A műemléki érték fogalmát a műemlékvédelem alapelveit megfogalmazó nemzetközi szakmai dokumentum, az 1964-ben elfogadott Velencei karta így határozza meg: „A műemlék fogalmán olyan önálló építészeti alkotásokat és városi vagy falusi együtteseket értünk, amelyek valamely sajátos kultúrának, jelentős fejlődésnek, vagy történelmi eseménynek tanúi. A műemlék fogalma nemcsak a nagy alkotásokra terjed ki, hanem azokra a szerény művekre is, amelyek az idők folyamán kulturális jelentőségre tettek szert.”¹ A definícióban figyelemre méltó egyrészt, hogy a korábbi értelmezésekkel szemben a műemléki érték nem csak önálló alkotásban, hanem – önmagukban akár kevésbé

¹ A Karta teljes szövege olvasható: *Román András* (szerk.): *Karták könyve. Műemlékvédelmi dokumentumok gyűjteménye.* Icomos Magyar Nemzeti Bizottság. Budapest, 2002, 16–18.

1. kép. Néhány évtizede egy már nem élő családtag által eltett lekvárok. Az eszmei értékük messze meghaladja a materiális értéküket

értékes – épületek együttesében is megmutatkozhat; másrészt, hogy nem csak a méretük-nél, koruknál, művészeti értékük-nél fogva kiemelkedő épületek, hanem jelentéktelenebb épületek is hordozhatnak műemléki értéket, amennyiben a közösség számára valamilyen szempontból fontossá váltak (2. kép).

A Velencei karta, mint nemzetközi szakmai dokumentum csupán ajánlásokat tud a szakma számára megfogalmazni, melyeket a civilizált világ államainak többsége egyenként épített be a saját jogrendjébe. Hazánkban a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény a következőképpen emeli jogszabályi szintre a műemléki érték fogalmát: „minden olyan építmény, történeti kert, történeti temetkezési hely, vagy sajátos terület, valamint ezek maradványa, továbbá azok rendeltetésszerűen összetartozó együttese, rendszere, amely hazánk múltja és a magyar nemzet vagy más közösség hovatartozás-tudata szempontjából országos jelentőségű történeti, művészeti, tudományos és műszaki emlék alkotórészeivel, tartozékaival és beépített berendezési tárgyaival együtt.”² A definíció kulcsfogalma az értéknek a közösség hovatartozás-tudatához kötése – ami egyértelműen a racionális oldalról az érzelmi oldalra billenti a mérleget.

A műemléki érték megmutatkozhat az adott épület korában, ritkaságában, egyediségében, társművészeti értékeiben, technikátörténeti értékében; de műemléki érték lehet egy tipikus épületforma jellegzetes példája is. További fontos szempontok az értékmeghatározás során az épület hitelessége, eredetisége, illetve épsége, azaz teljessége is.

² A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 7. § 17.

2. kép. Sopron Belvárosa a Tűztoronyból. Az önmagukban értékes épületek és szerény művek kiemelkedő értéket képviselő együtttest alkotnak

A fentiek alapján védendő műemléki értéket képviselhet a településszerkezet, azon belül a telekszerkezet, a telkek beépítési módja, az épületek tömegelrendezése, illetve az utcakép. Az egyes épületek értékei a belső térszerkezet, az építészeti tér, az épület tartószerkezetei (alapozás, falak, áthidalók, födémek, boltozatok, lépcsők és a fedélszék), a külső- és belső nyílászárók és azok alkatrészei (üveg, kilincs, retesz, spaletta, vasalat), a felületképzések (vakolatok, falfestések, stukkódíszek), a tetőfedés, a különböző fal-, mennyezet- és padlóburkolatok, rácsok, díszítőelemek, sőt akár a gépészeti berendezések (cserépkályha, szabadkémény) is (3. kép).

Miért őrizzük meg azt, ami régi?

Néhány elszigetelt ókori és középkori előzményt követően a régi épületnek, a műemlék védelmének a gondolata a 19. század közepe táján alakult ki Európában. A nemzetek identitásuk keresésük során fordultak a múlthoz, Dél-Európában a klasszikus kultúrákhoz, északon ennek hiányában a középkorhoz. A múlt művészeti felidézése két művészeti irányzatban: a klasszicizmusban és a romantikában öltött testet. Ekkor kezdődött Franciaországban, Angliában és a német területeken a középkori épületek felújítása – a tulaj-

3. kép. Műemléki értékű házszámtábla

donképpeni kortárs építészet, a neogótika formavilágával –, illetve délen a görög-római emlékek kiásása és bemutatása. A purista helyreállítások idején sokkal inkább a forma megőrzése, mint az anyag megtartása játszott fontos szerepet.³

Az eltelt mintegy másfél évszázad alatt a műemléki érték megőrzésének gondolata mind időben, mind térben jelentősen kitágult.⁴ Ma már értéknek tekintjük a középkori, újkori, 19. századi épületek mellett a szecessziós házakat is; a szakma egyre inkább elismeri a korai modern építészet emlékeit, és időnként felfedezzük, hogy a 20. század második felében épült épületek is hordozhatnak műemléki értéket.⁵ Ráadásul az időben hozzánk közelebbi épületek esetében az épség, az integritás sokszor kiterjed az épület részleteire, akár berendezési tárgyaira is.

A védelem térbeli növekedése az egyedileg védett épületek mellett a műemlék környezetbe ágyazottságának fontosságában, a környezet védelmében, majd a műemléki településmagok (házánkban műemléki jelentőségű területek) védelmében mutatkozott meg. Ma már a kultúrtáj fogalmát is ismeri a szakma és a jogalkotás, így akár több településre és azok természeti környezetére is kiterjedő védett területeink is vannak. A szigorúan vett műemléki védelem irányából az épített örökség védelme irányába való elmozdulás következtében kialakult a helyi szempontból jelentős épített környezeti elemek védelme, melyet hazánkban jelenleg az önkormányzatok a településképvédelmi törvény⁶ alapján

³ A műemlékvédelem másfél százados története során bekövetkezett elméleti változásait mutatja be *Gerő László*: *Építészeti műemlékek*. Budapest. 1959; *Román András*: 487 bekezdés és 617 kép a műemlékvédelemről. Budapest. 2004; *Császár László*: *A műemlékvédelem Magyarországon. Képzőművészeti Zsebkönyvtár*. Budapest. 1983.

⁴ *Máthé Zsolt*: Az épített örökség táguló világa. in: *Transsylvania Nostra*. XII. évf. (2018) 4. sz. 43–49.

⁵ Sopron vonatkozásában ld. *Kuslits Tibor* tanulmányát a Soproni Szemle jelen számában.

⁶ A településképvédelméről szóló 2016. évi LXXIV. törvény

Települési Arculati Kézikönyvek és ezekre épülő településképi rendeletek segítségével tudnak megóvni.

A régi épületek megőrzésére való törekvés magyarázata az ember nem kizárólag anyagi, hanem test-lélek-szellem jellegében rejlik. Identitásunk megőrzéséhez, megerősítéséhez nyújtanak segítséget (még ha nem is nélkülözhetetlenek) a régi tárgyak, régi épületek. Műemlékeink hazánk viharos múltjának, történelmünknek a kézzel fogható bizonyítékai. Ezen épületek fenntartásával őseinkre, az általuk véghez vitt tettekre emlékezünk, ezáltal a jelenkor emberének lelkiereje erősödik. Azt mondhatjuk tehát, hogy a műemlékek védelmét az emberiség érzelmi oldala legitimálja.

Egészen más üzenete van az „ebben az épületben...” vagy az „itt állt az az épület, melyben...” lakott valamely fontos személy, vagy játszódott le egy fontos esemény jellegű közléseknek. Az első esetében szinte kézzel fogható a múltbeli történés, míg a másodikban egy távoli emlékké halványul. Kijelenthetjük ugyan, hogy nem az anyag megőrzése a fontos, hanem az épületek által hordozott emlékek, történetek – de ezek megőrzése nem lehetséges a hozzájuk kötődő anyag megtartása nélkül, hiszen ezek hivatottak a hitelesség fenntartására (4.a-b kép).

Hogyan őrizzük meg azt, ami régi?

Az elmúlt évtizedekben jelentős átalakuláson esett át a műemlékvédelem alapvető fogalomrendszere. Még a szűkebb szakma is sokszor esik bele abba a hibába, hogy a fogalmak tartalmának elemzése nélkül beszél örökségvédelemről, kulturális örökségvédelemről vagy az épített örökség védelméről, a műemlékvédelem helyett. Az örökségbe az épített környezet minden korábban megépített eleme beletartozik. Ezen belül természetesen vannak értékesebb és kevésbé értékes elemek, de a teljes épített örökség védelme, minden elemének a fenntartása életszerűtlen lenne és semmilyen szempontból nem is lehet cél. A műemlék ugyanakkor a társadalom által megőrzésre méltónak tartott, a jogszabály erejénél fogva is védett objektum, amelynek a megőrzése reális cél. Az anyag korábbiakban már elemzett mulandóságának okán elsősorban az épület szellemiségének, hangulatának, a hely szellemének a megőrzése a fontos, de be kell látni, hogy az anyag, a matéria helyben való megtartása nélkül ez lehetetlen.

Ezt felismerve a szabályozás is rögzíti, hogy a műemléki értékű szerkezetek esetében azok anyagban való megőrzésére, az egyes épületelemek felújítására kell törekedni. Ez a megőrzés, az anyagok, szerkezetek megtartása adja a műemlékvédelem műszaki feladatait. A végső megoldás minden esetben kompromisszumok árán tud csak megszületni, hiszen manapság egyrészt az épületekkel szemben támasztott követelményrendszer, másrészt napjaink építőanyagai, építési technológiái, a kivitelezők szaktudása is eltér attól a korszaktól, amely az idők során műemlékké lett épületeket létrehozta. Az anyag és a szerkezet megőrzésének szándéka mellett fontos kiemelni azt a tényt is, hogy egy épület soha nem kiállítási tárgy, hanem használati tárgy, amelynek komoly funkcionális, műszaki és esztétikai követelményeket kell kielégítenie.

4. a) kép. Konkrét személyhez kötődő épület. A történelem tárgyi bizonyítéka, közvetlen kapocs a múlt-jelen-(és jövő) között

4. b) kép. A múltbeli eseményre csupán emlékeztető, ahhoz materiális tartalom nélkül kapcsolódó emléktábla

Az egymásnak sokszor ellentmondó szempontoknak való megfeleltetés a szakszerű műemlék-helyreállítási folyamat segítségével, a résztvevők tisztességes hozzáállásával minden esetben biztosítható. A helyreállítási folyamat egyik legfontosabb alappillére a műemléki kutatás, az építéstörténeti dokumentáció és az arra épülő műemléki értékleltár. Ennek elkészítése részben helyszíni – akár roncsolásos – kutatást, részben nem helyszíni kutatást, azaz levéltári, könyvtári adatok összegyűjtését igényli. A dokumentáció része a helyreállítási javaslat, amely a műemléki szempontok előtérbe helyezésével ad támpontot a helyreállítási tervezőjének. A másik alappillér az egyes szerkezetekre kiterjedő műszaki állapotvizsgálat. Az építető és a (műemléki szakértői jogosultsággal rendelkező!) tervező közös munkájaként összeállított tervezési program, az értékleltár és a műszaki állapot ismeretében készíthetők el a helyreállítás konkrét műszaki megoldásait tartalmazó tervek. Az elkészített terveket szakmai hatósági kontrollnak kell alávetni (= engedélyeztetés). A szükséges engedélyek beszerzése után kezdődhet meg az épületet érintő építőipari kivitelezés, illetve a műemlék-specifikus restaurálás. Fontos megjegyezni, hogy a munkálatok elvégzése után – ideális esetben – a műemlékkel való törődés nem fejeződik be, az épület folyamatos gondozást, karbantartást kíván. Ennek előnye egyrészt a hosszú távon jóval alacsonyabb anyagi ráfordítás, másrészt egyedül a folyamatos karbantartás képes a műemléki értékű szerkezetek fennmaradását biztosítani.

Összegzőképpen azt mondhatjuk, hogy a műemlékvédelem a régi épületek megőrzésével, a társadalom identitásának erősítése és megőrzése érdekében kifejtett tevékenység. A tevékenység összetettségét a komplex építészeti, műszaki, történeti oldalról való megközelítés szükségessége adja. A régi épület megőrzését a tulajdonos szakmai segítséggel, egyrészt a funkcionális és gazdasági szempontból jól működő épület kialakítása érdekében, másrészt a saját maga és a következő generáció számára egészséges lelkületének megőrzése érdekében végzi el. A magyarországi műemlékvédelmi intézményrendszer és a működését megalapozó jogszabályi környezet számtalan változáson ment keresztül. A 2010-ben még egységes intézmény – azóta folyamatosan változó keretek között működő – központi feladatokat ellátó és szakmai irányító szerepet betöltő szervezetre és a megyei Kormányhivatalokon belül működő hatósági feladatokat ellátó egységekre bomlott. A széttagolódás következtében egyrészt megszűntek a horizontális szakmai kapcsolatok, minden megyei iroda magára hagyottan végzi a feladatait; másrészt a kormányhivatali vezetés – saját attitűdjéből fakadóan – sokkal inkább a hatósági szempontok teljesítését várja el, mint a minőségi szakmai munkát. Ennek következtében nagy mértékű személycsere történt a hatósági oldalon. Nagy tapasztalatú munkatársak hiányában pedig az újonnan bekerülő szakemberek a szakmai helyett a bürokratikus szempontokat teljesítő hivatali rendszerbe szocializálódnak, így a műemlékvédelem hivatásos ága egyre távolabb kerül eredeti küldetésétől.

A fentiek miatt a jövőben várhatóan rendkívüli mértékben megnövekszik az értékőrző felújításokban részt vevő szakemberek, tervezők, az őket képző oktatási intézmények és természetesen a magánszemélyek és a civil szervezetek szerepe és felelőssége.

„Alkatát, formáját még az antik Rómától örökölte. Ezért a hosszan elnyúló, északon homorú ívet formáló homlokzatsorok nem is jellegzetesen barokk teret hasítanak ki a belváros háztengeréből. ... Egy ókori stadion alakult, formálódott a város évezredes történetének kohójában, és öltött magára új köntöst Róma barokk korszakában.”¹
(Pogány Frigyes)

„We may live without her (architecture), and worship without her, but we cannot remember without her.”² (John Ruskin)

Igazán szerencsésnek mondhatom magamat, hogy egy olyan városi léptékű, időben elhúzódozó, komplex köztér megújítási projekten dolgozhattam, amely – összetett műszaki karaktere és érzékeny, a városlakók mindennapi életét alapvetően befolyásoló jellege mellett – saját építészeti kutatási témámhoz is szorosan kapcsolódik. Építészet és emlékezet összefüggésrendszere olyan inspiráló és gazdag közege az alkotó építész megközelítéseinek is, amely a legkülönbözőbb műfajú és léptékű munkák során biztos viszonyulási alapját jelentette és jelenti gondolkodásomnak, akkor is, ha műemléképület rekonstrukciójáról, emlékhelyek megtervezéséről vagy éppen egy történeti belváros meghatározó közterének megújításáról gondolkodunk. Az építészet maga – nyilvánvalóbb vagy kevésbé evidens módon – mindig a kollektív emlékezet hordozója, Assmann-i értelemben³ legyen szó akár a hozzánk időben közelebbi kommunikatív, akár a távolabbi kulturális emlékezet fogalomköréről. Hogy mit jelent egy történeti épület esetében mindez, az épületszövet-tel, a különféle építési periódusokkal való gondos foglalatosság, az talán egyértelműbben előttünk van, ahogy egy-egy emlékmű megfogalmazásának absztrakt, egy adott közösség múltjára reflektáló jelentésrétegeire is valamennyien tudunk jó és kevésbé sikerült példákat felidézni magunkban. De mit jelent, milyen koncepcióalkotási fogódzót, biztos háttérrel képes nyújtani egy városrész, annak morfológiája, kialakulásának, fejlődésének evolúciója, funkcionális működésének múltja és hagyománya egy köztér tervezése során?

A soproni Várkerület köztér-revitalizációjának tervezési folyamata lényegét tekintve a városi tér emlékezet-rétegeinek felfejtéséről, megértéséről szóló munka volt, még ha mindez leginkább az igencsak bonyolult infrastrukturális beruházás egyes rétegeinek és

¹ Pogány Frigyes: Róma. Budapest, 1967, 275.

² „Élhetünk nélküle (építészet), imádkozhatunk nélküle, de emlékezni nem lehetünk képesek nélküle.” John Ruskin: The Seven Lamps of Architecture. London, 1849, 233, idézi: Adrian Forty: Words and Buildings. A Vocabulary of Modern Architecture. London, 2000, 206.

³ Jan Assmann: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Budapest, 2018.

szempontjainak folyamatos egyeztetésében öltött is testet.⁴ A revitalizációt megcélzó országos, titkos tervpályázatra 2009 őszén nyújtottuk be pályaművünket, egy felszabadult, de intenzív és rövid kéthetes gondolkodási folyamat zárásaként. Akkor nem sejtettük, hogy e pályázatot megnyerve egy olyan nagyszabású munka veszi kezdetét, amelynek első és legnagyobb, a Kisvárkerülettől az Ötvös utcáig terjedő, csaknem 15 ezer négyzetméternyi szakasza 2015-ben készül majd, második ütemének egy darabját éppen most építik, de amely – reménység szerint még a nem olyan távoli jövőben – a Kisvárkerület és a Széchenyi tér komplex megújításával válhat egyszer majd teljessé.⁵

Hogy érzékeltsem a megújítás tétjének kettősségét, olyan fogalmakat hívok segítségül, mint a „hardver” és az azon futó „szoftver” analógiája. Egyrészt, sajátos „hardverként” tekintve a városi infrastruktúrára, abba alapvetően kellett beavatkoznunk, hiszen az autósforgalom és a parkolás mindent eluraló jelenlétének visszaszorításával lehetővé vált a gyalogos hangsúly erősítése, ha tetszik újraalkotása a soproni Várkerületen. A területen lévő épületek földszinti üzletei biztosították történelmileg mindig is azt az intenzív közterti használatot, ami eleinte a piacokkal, vásárokkal,⁶ majd a kereskedelem és vendéglátás fokozódó hangsúlyaival teljedhetett ki. A hardveren futó „szoftvert” épp ezek, az egyre inkább a vendéglátásra alapuló földszinti kapcsolatok jelentik, és a várakozásokhoz képest mégis radikálisan gyors használati átalakulásnak az első ütem elkészülte után mindannyian tanúi lehettünk.

Ugyanakkor, a megújítás komplex műszaki-mérnöki eszköztárával valójában messze nem csupán egy kortárs köztér funkcionális rendjét szerettük volna újradefiniálni. A Várkerület múltjában, történelmében, s így végül is emlékezetében rejlő adottságokat kívántuk a felszínre hozni, hiszen e terület egykor a történelmi városmagot körbevevő városfalon kívüli vizesárok később feltöltött területe (a glacis) volt, különleges alakját, formáját és a térben változó szélességét ennek az eredetileg hadmérnöki létesítménynek a mai olvashatósága adja. Ennek a térbeli képletnek a rekonstrukciója biztos szellemi és identitásalakító háttere volt a 21. századi funkcionális igényekhez igazodó revitalizációnak. Tanulmányomban arról a komplexitásról szeretnék átfogó képet adni, amely munkánknak – és reményeim szerint – eredményének is sajátja, különlegessége. (1. kép)

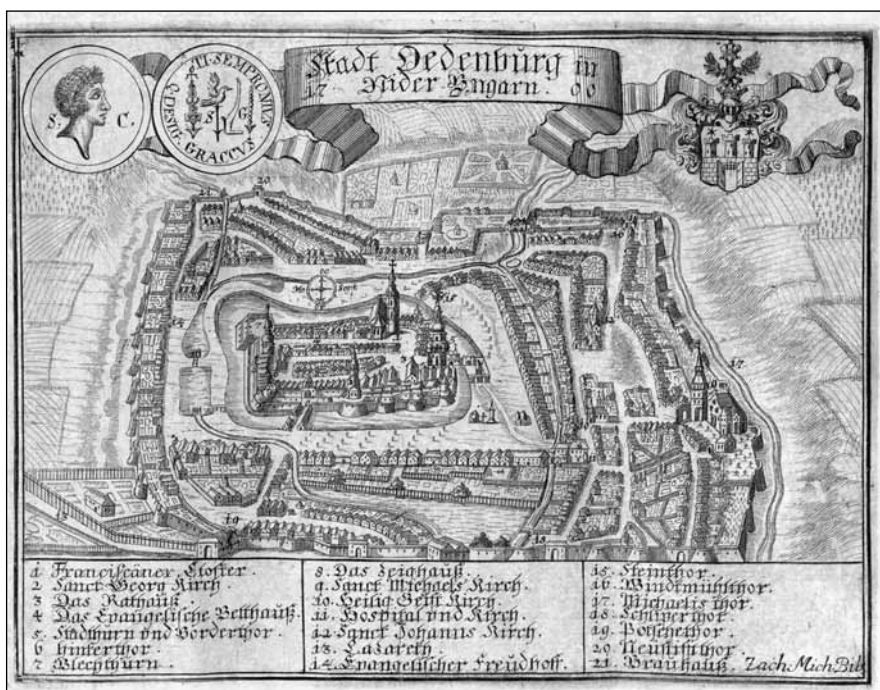
A római Piazza Navona példája

A történeti városok mai úthálózatát, településszerkezetét, nagyobb, átfogó egységeit és egyes konkrét részeit éppúgy, sokszor determinálta valamely, a korábbi évszázadokkal vagy évezredekkel megelőzően ott jelenlévő természeti vagy mesterséges képződmény.

⁴ *Veöreös András*: A soproni Várkerület a 21. században. *Soproni Szemle* 69. (2015), 401–415.

⁵ Generáltervező: Hetedik Múterem Kft., felelős tervező: Szabó Levente DLA, tájépítész társtervezők: Csontos Csenge, Gyüre Borbála, Lád Gergely, építész munkatársak: Biri Balázs, Dvorzsák Jessica, Kohout Dávid, Simon Orsolya, Tánczos Tibor

⁶ *Göncz József, Bognár Béla*: Kereskedelem Sopron vármegyében. Dokumentumokon és képeslapokon. Sopron, 2004, 79.

1. kép. Zacharias Michel: Sopron Madártávlati képe, 1700, rézmetszet, 220x250 mm, Soproni Múzeum

A városok lassú, organikus fejlődése e képződmények közül minden olyat, ami részben vagy egészében felhasználható, célszerű, vagy amelynek elbontása, átalakítása túlzott erőfeszítést jelentett volna, megtartott, átalakított, s továbbörökítve használt. Éppen ezért, mivel egy városi térszerkezet létrejöttéhez vagy éppen pusztulásához képest – nagy léptékű, időben elhúzódó, részben spontán folyamatok eredményeképp jön létre, a városszerkezet egyes elemei mindennél nyilvánvalóbban őrzik kialakulásuk okát, történetét, s ezek olvashatóvá, átélhetővé tétele egy átfogó köztér-rekonstrukciónak éppúgy feladata kell, hogy legyen, mint a korszerű infrastrukturális igények kielégítése.

Számos példa lenne felhozható erre a lassú, organikus fejlődésre, metamorfózisra. A legismertebb és egyik legszebb talán a római Piazza Navona köztere. Ezen a turista-kalauzokból jól ismert, páratlan műemlékektől sűrű helyen épületek és szökőkutak, a legnagyobb alkotók munkái szoros egymasmellettiségben láthatók. Mégis, ami a helyszínen átélhető és ottjártamkor engem is izgatott, az sokkal inkább a térforma eredete volt. A térformáé, amelynek hatása, ereje alól az sem tudja kivonni magát, aki semmit nem tud annak történetéről.

Titus Flavius Domitianus római császár egykori, 86-ban megnyitott, 15 ezer férőhelyes stadionja állt egykor a Navona helyén, amelynek térbeli lenyomata, emléke ma, majd kétezer évvel később is meghatározza annak szerkezetét, térérzetét és hangulatát.

A 270 m hosszú és 55 m széles egykori küzdőtér ma nyüzsgő, turistákkal zsúfolt köztér. Tértalában – Domitianus stadionjának romjai között és fölött – egykor boltok, műhelyek működtek, ma templomok és paloták sorakoznak. Mai formáját, alakzatát tehát egy csaknem kétezer éves létesítmény, műtárgy *hílt helye* határozza meg. Az egymás utáni korok ugyan folyamatosan alakították, de a térforma karaktere változatlan maradt. A stadion küzdőtere, később lovasversenyek, karneválok és vízi cirkuszok, majd a piacok, vásárok helyszíne, ma kiemelt turisztikai célpont, Róma egyik legfontosabb történeti közege. Persze egy tér története nem csak az alakzata, formája: Borromini Sant' Agnese temploma is a történet hordozója, emléket állítva a Domitianus-stadionban a keresztényüldözések során mártírhalt Szent Ágnesnek. Kétezer év: folyamatosan alakult és változott az épületállomány, átalakult a használat jellege is, mégis, a tér eredete, egykori karaktere, története és hagyománya könnyen olvasható ma is.

A Piazza Navonához hasonlóan számos teret ismerhetünk, ahol a város organikus, spontán fejlődése benötte, s így megőrizte a kialakulás, a történet térbeliségét. Az emlékezet nem egy adott építészeti műhöz, még csak nem is azok sokaságához kötődik e példákban, hanem egy urbanisztikai léptékű változás, lassú alakulás térbeli emlékképéhez, amely kollektív alkotás, mint általában a történeti város maga. E példát csak azért emeltem be a soproni Várkerület tervezési céljait, folyamatát artikuláló írásomba, hogy illusztráljam a városi köztér múltját „fossziliaként” hordozó karakterét, és annak a tervezést determináló kiemelkedő jelentőségét.

A Várkerület évszázadai

A soproni Várkerület olyan 40-60 méter széles körút, amely az egykori középkori városmagot körülölelő városfal árkanak külső peremén, az úgynevezett vársíkon, a glacison alakult ki. A hadászati szempontból jelentőségét veszített széles árkot feltöltötték, a külső íven már a 14. században is épületek sora állt. Az itt ma is érzékelhető szélesebb telekosztáshoz belső udvaros, a Várkerülethez kapuáthajtóval kapcsolódó épületek tartoznak. A várfalak felőli oldal később, a 18. századtól kereskedő bódékkal épült be, majd a 18-19. században rangos polgári épületek alkotta, zömében rokokó és copfházsorának váltakozó magasságú, jellemzően keskeny beépítése valósult meg.⁷ E térfal csupán egy helyen szakad meg, ahol a II. világháborús sérülések nyomán a várfal egy darabja és az előtte lévő egykori várárok feltáru a mai járókelő előtt.⁸

A történelmi jelentőségű terület különböző szakaszain hajdanában – az azt szegélyező térfalak kialakulása után – piacokat rendeztek a 19. század közepétől. (2. kép) Ekkor a Várkerület inkább volt egybefüggő, kifelé enyhén lejtő tér, amely folytonosan változóan adta városi utca, teresedés és széles tér érzetét, egymásba átfolyó, folyamatosan változó

⁷ Kücsán József: A Várkerület belső ívének beépítése, 1766–1801. Soproni Szemle 69. (2015), 307–336.

⁸ Pályázati tervünk itt széles, a teljes foghíjat kitöltő lépcsősort javasolt, amely a fenti és lenti területeket a mainál szervezesebben kapcsolná össze, a megvalósult várfalsétányt is nyilvánvalóbban integrálva a térszerkezetbe.

2. kép. Sopron Várkerület az Előkapu felé nézve, háttérben a Tűztorony, 1915-ben (FORTEPAN / Adományozó Vargha Zsuzsa, képszám: 47292)

módon. Mint ahogyan a Piazza Navona őrzi az egykori Domitianus-stadion alakzatának lenyomatát Rómában, úgy teszi érzékelhetővé ma is az egykori várfal és várak rendszerének térbeliségét, majd ezek felszámolását, beépülését a ma látható térszerkezet Sopronban. A város szép lassan körbenőtte az egykor meghatározó védelmi műtárgyat, de úgy, hogy az alakját, dimenzióját és karakterét ma is érezhetjük. A létrejött téri képződmény az organikus városi fejlődés gyönyörű példája.

A 20. század közepén a vásártéri funkciót fokozatosan a közlekedés váltotta fel. Ennek okán alakult ki a most megújult Várkerület tervezését megelőző állapot, a Boronkai Pál városi főmérnök által 1940-ben tervezett,⁹ majd a világháború után megvalósult, támfalasan tagolt, elválasztott forgalmi csatornás megoldás: a középén haladó kétsávos út jobb és bal oldalán további egyirányú sávokról parkolók nyíltak, a széles köztér falai mellett csupán járda-szélességű gyalogos területek maradtak. A mérnöki szerkesztésű rendszer illeszkedett a II. világháború utáni állapothoz, amikor a Győről Sopronon keresztül Bécsig futó országos főút nyomvonala a Várkerületen vezetett át.

⁹ „A Várkerületnél pedig parksávokkal elválasztott mellékkocsiutak fogják tehermentesíteni a 10 m széles főforgalmi utat.” *Boronkai (Bergmann) Pál*: Sopron városrendezésének kérdései. Soproni Szemle 4. (1940) 2–3. sz. 83.

3. kép. A Várkerület 2010-ben ez Előkapu környékén (Hetedik Múterem)

E közlekedés dominálta periódus minimálisra korlátozta a gyalogosközlekedést és az egykor egybefüggő teret hosszirányban széttagolta: lámpás kereszteződések, szervizutak, áthaladó és parkolóhelyet kereső autók a térfalak mellé szorították a gyalogosforgalmat, s így a térhasználatnak magát a teret életető funkcionális karakterét. A rendkívül széles köztér nagyvonalúsága, ez a városhoz méltó, nagyméretű egybefüggő tér túlépített és túltagolt volt: támfalak, utak, az átlátást gátló sövények töltötték ki a széles területet, pedig a Mária szobor és a Hűség kútja közötti szakasz Sopron egyik legjelentősebb közterének ígéretét hordozta. A várkerületi földszintek hagyományos vendéglátó-kereskedelmi dominanciája nem párosult méltó köztéri kapcsolatokkal, így kiülő teraszokkal, a vendéglátóhelyek kitelepülésével. A köztér-építészeti elemek rossz esztétikai és műszaki állapotúak voltak, és hiányzott a Várkerület identitását megadni képes egységes arculat is.¹⁰ (3. kép)

A Várkerület karakterének rehabilitációja

A Várkerület szépsége, hogy csaknem fél kilométeres hosszában végighaladva folyamatosan változó keresztmetszeteket és térbeli viszonyokat élhetünk át, miközben érezzük a térfolyam lendületét és nagyvonalúságát. Ez a kettősség, tehát a hosszirányú lendület és a keresztirányú változatosság kettőssége a legnagyobb érték, amelyet már pályázati terünkben is erősíteni szerettünk volna.

¹⁰ *Kubinszky Mihály: Sopron építészete a 20. században. Budapest – Tatabánya, 2003*

Alapvető koncepciónk volt, hogy Várkerület bármely, nagyon is eltérő karakterű pontján állva tudnunk és éreznünk kell, hogy ugyanazon terület részén vagyunk. Ugyanakkor a külső és belső íven kiépült történeti beépítés térfalai meghatározó, műemléki jelentőségű városképi elemek, dominanciájuk megtartása alapvetően egységes, nem az új köztérépítészeti rendszert önmagában, hanem az egész területet egységként kiemelő hozzáállást kívánt. A műemléki környezet és az egykori állapot miatt ezért a fő célunk a külső oldal felé természetesen lejtő, egységes megjelenésű tér kialakítása volt.

Az új koncepciót elsősorban az anyaghasználat fogja egységbe: ezért választottuk a sötét színű, nemes és természetes hatású klinkertéglát és a térszerkezet egységességét biztosító gránitsávokat. Utóbbiak rajzolatával, mint a kotta vonalai teszik a partitúrában, rendszert szerettünk volna adni a különféle köztéri funkcióknak, az egységesség érzetének sérülése nélkül. Ezt a formai analógiát már a pályázat során megfogalmazzuk, s mint később kiderült, ennek fegyverező szabályrendszere nagy segítségünkre volt. Egy ilyen jellegű munka koncepcionális egységességét számos, mégoly jó szándékú részérdek bontja meg a tervezés, de a kivitelezés során is. Minthogy azonban ennek az amorf, egykori várárok külső védelmi zónájának az alakját lenyomatként hordozó térségnek bármely pontjáról is egyeztettünk, gondolkoztunk, mindig a pályázati tervben lefektetett koordináta-rendszerben tettük azt, a megvalósult állapot végül is elég hasonlóan mondható az első gondolatokkal felvázolthoz, az egységesség alig sérült. Ezt még akkor is így gondolom, ha gazdaságossági megfontolásokból racionalizálni kellett a beavatkozást, így pl. megtartottuk a 2x1 sávra szűkített aszfaltozott utat a Várkerület szélességének kétharmadában, igyekezve azt magassági értelemben és az anyaghasználat színét tekintve is harmonizálni a terület egységessége érdekében környezetével (4. kép).

4. kép. A Várkerület 2016-ban a Mária szobor körül, légifotón (fotó: Danyi Balázs)

Emlékhelyek lehetősége a Várkerületen

Egy városi köztérhez alapvetően tartoznak hozzá azok a jelek, emlékek, és az általuk éberren tartott emlékezet, élő hagyomány, amelyek pontszerűek, a tér léptékéhez képest elhanyagolhatók fizikai mivoltukban, de szellemi értelemben mégis alapvető fontosságúak.

Sajnálom, hogy a Holokauszt traumájának és a Várkerületnek a kivételesen szoros összefüggését, ti. az egykori elhurcolt és megsemmisített zsidó származású tulajdonosok kivételesen magas számát nem tudtuk megjeleníteni a megújult köztéren.¹¹ Nyilvánvaló, hogy a Gunter Demnig¹² koncepciója által Európa-szerte látható ún. botlatókövek – melyekből Sopronban kettő is megvalósult: Pap Károlyé és Dr. Pollák Miksáé a Fegyvertár u. 5. alatt – nem lettek volna alkalmasak erre, hiszen azok szinte beborították volna a várkerületi járófelületet, s egyediségüket tömeges megjelenésük váltotta volna fel, pont ellentétes hatást váltva ki az eredeti szándékhoz képest. Bizonyosan lennének azonban olyan megoldások, amelyekkel a város közösségének tudatalattijára, későbbi sorsára is hatással lévő traumára méltóképp lehetne emlékezni, hozzájárulva a város emlékezetének egymást keresztül-kasul átszövő rétegeinek teljesebbé, igazabbá válásához.

Ugyancsak – bár teljesen más okból – tartom sajnálatosnak Szakál Ernőnek a 40-es években „városvédőt” ábrázoló, majd a háborús sérülése utáni átfaragását követően munkásszoborként ismertté váló műalkotásának az eltávolítását (még szobortalapzatát is megterveztük), hiszen e történet is izgalmas rétege lehetett volna a város, s a Várkerület emlékezetének.¹³

Ugyanakkor ezek az emlékezet-rétegek bizonyos értelemben függetlenek a térszerkezetet, annak átfogó építészeti arculatát befolyásoló döntésektől, s később is megvalósíthatók. Jelentőségük épp abban állna, hogy míg térszerkezeti, a térbeli képletet visszaállító rekonstrukció az Assmann-i értelemben a kulturális emlékezet kifejezője, addig a 20. századi traumákra, eseményekre való emlékezet még éppen a kommunikatív emlékezet hordozója lehetne.

¹¹ A várkerületi házak, üzletek zsidó származású tulajdonosi háttéréről, s a II. világháború traumájának a terület ingatlanaira vonatkozó hatásáról lásd. Tárkányi Sándor: Változások és modernizáció a Várkerületen a 20. század első felében, In: Soproni Szemle 69. évf. (2015) 4. sz. 374–382.

¹² A kezdeményezésről bővebben: <http://www.stolpersteine.eu/en/>

¹³ „(...) Szobrászati megbízást is kaptam a várostól: Műtermemben ott állt a városvédő megcsonkult szobra, és hogy legyen belőle valami, javaslatomra új alakot öltött. Szerencséje volt, mert ha a bombázáskor a fejét is elvesztette volna, akkor nem válhatott volna páncéljából kibontva az akkori korszak hőségé, félmeztelen, kalászt óvó munkásszoborrá, és nem állna ott ma is a Várkerületen.” Lásd: Szakál Ernő: Szobrászművészt – műemlékes restaurátor életutam (2. rész). Közzéteszi: Dávid Ferenc, Soproni Szemle, 2013/2, 180–200.

Épület a megújult köztéren

Élénk bennem az emlék, amikor 2006-ban az Építész Mester Egylet Mesteriskolájának soproni tanulmányútja során meglátogattuk a Sedlmayr János által rekonstruált Tábornok-házat,¹⁴ amelynek műemléki megújítása során az udvari keresztzárny és a középkori lakótorony többszintes közlekedőterének és vasbeton csigalépcsőjének megfogalmazása a korban népszerű műemléki rekonstrukciós eszközhöz, a deszkaszaluzatos nyersbeton felületek használatához nyúlt. Ez az emlék is befolyásolhatta, hogy amikor a terület súlypontjában egy, a szükséges kiszolgáló helyiségeket magában foglaló pavilont terveztünk, azt szintén deszkaszaluzatos finombeton felületekkel, előregyártott vasbeton lamellákkal és faburkolatos homlokzattal tettük, kicsit megidézve a 20. század második felében megvalósult kiváló soproni műemléki rekonstrukciós munkák anyaghasználatát is.

Mindazonáltal e pavilon váltotta ki talán a legfőbb ellenérzéseket, míg magát a köztér-rekonstrukciót szinte azonnal kedvezően fogadták a város lakói, használói. Amíg a mégoly nagy léptékű köztér-építészeti beavatkozás esetében műfajilag szükségképpen defenzív, így – noha a kortárs építészet eszközeivel épült fel – könnyen befogadhatóvá vált, addig ez az alig 40 m²-es betonépület – szándéka ellenére – provokatívnak bizonyult. Bízom abban, hogy idővel a kortárs rétegekkel egyre gazdagodó Sopron egyik – ha nem is jelentős – de apró és megszokott jele maradhat (5. kép).

5. kép. A Várkerület 2016-ban légifotón (fotó: Danyi Balázs)

¹⁴ Sedlmayr János: Az ún. „Tábornok-ház” helyreállítása Sopronban. Műemlékvédelem, 24. évf. (1980) 211–225.

A folytatás reménye: a Kisvárkerület és a Széchenyi tér

A soproni Várkerület tervezése 2009-ben kezdődött, az első ütem 2015-ben lett készen, s ezzel kijelölte a további, a városmagot körülölelő területek megújulásának irányát is. A megkezdett városközponti köztér-revitalizáció a két nagy kapcsolódó terület, a Kisvárkerület és a Széchenyi tér átépítésével érhet majd véget. Ha mindez megvalósulna, akkor a történelmi városmag köztéréivel együtt egy különleges, történelmi léptékben is egységben megújult állapot születne meg.

A soproni Széchenyi tér a belvárost körülölelő térláncolat legnagyobb, s noha a Várkerülettel egybefüggő, mégis önálló karakterű eleme. Egyszerre gyűjtő- és kiindulópont, városszerkezeti pozícióját tekintve városi tér, használata alapján inkább zöldfelület, park. Az évszázadok során folyamatosan alakult a társadalmi, természeti és kulturális viszonyoknak megfelelően, jelenlegi állapotában azonban csak árnyéka egykori önmagának. A megújuló Széchenyi térre, mint részben burkolt, utakkal átszótt, teresedésekkel tagolt, de mindenek előtt jelentős mértékű zöld felületre gondolunk, amely átmenetet képez a köztér és a park között, vegyítve e két városi minőség elemeit és előnyeit (6. kép).

A Széchenyi teret határoló térfalak menti gyalogoszónákat tervünkben kiszélesítettük, így azok a Várkerület városépítészeti-városszerkezeti egységéhez kapcsolódnának. A tér elnyújtott alakját a belső elrendezés keresztirányú tagolása osztja. A terv tiszteletben tartja a két meglévő emlékmű (Széchenyi-szobor és Hűségzászló) dominanciáját, tengerszemre szimmetrikus térstruktúrával teremt azoknak újfajta keretet. Tervünk olyan szőnyegszerű képletet fogalmazott meg, amely a kényszerű forgalmi rendszertől körülölelve hozna létre absztrakt városi teret. Ami a megvalósult várkerületi projekt esetében a kotta vonalaira hasonlító, hosszanti térrendező struktúra, az a Széchenyi tér esetében egy olyan köztér-építészeti raszter, ami a tér berendezési elemeit (zöld- és burkolt felületek, padok, vízfelületek, emlékművek) egységes rendszerbe képes foglalni. A kiviteli tervek készen vannak, remélhetőleg a megvalósításnak is eljön az ideje a nem túl távoli jövőben.

Konklúzió

A Várkerületen visszaállt az egykori várak és annak peremén létrejött beépítések lenyomatát, térbeliségét mutató, a városmagtól kifelé lejtő, történelmi gyökerekkel rendelkező téralakulat. A régi képeslapokon, festményeken és fotókon látható egységes tér azonban nem csupán téri-köztérépítészeti karakterében vált a régi *átiratává*. A publikus tér használata is a mindenkori köztéri térhasználat mintái szerint alakul: ami egykor piac, vendéglátás tere volt, az ma is a térfalak földszintjén működő egységek kitelepüléseként, és városi rendezvények helyszínékként szolgál. E hosszas, hét éven át tartó köztér-megújítási projekt kezdeti, tervezési fázisában sokan a tér elnéptelenedését vizionálták a gépjárműforgalom korlátozása miatt. Ezzel szemben az átadást követően azonnal birtokba vették azt az üzletek, rendezvények, a soproni polgárok és a városba vendégként érkezők. A megújult térstruktúra nem csupán, vagy nem elsődlegesen rendezett viszonyokhoz és egységes, 21. századi arculathoz vezetett, hanem annál sokkal lényegesebb eredményhez: a városi

6. kép. A Széchenyi tér felülnézeti látványterve (Hetedik Műterem)

tér használata mozdult el az átadást követően szinte azonnal egy történelmi belvároshoz méltó, valóban intenzív köztérhasználatot jelentő irányba.

Tervezői oldalról a soproni Várkerület komplex, mérnöki-köztérépítészeti jellegű revitalizációja elsősorban olyan koordinációs folyamat volt, amelynek fő célja az egykori egységesség, térbeli homogenitás megőrzése és kifejezése volt. A védelem itt tehát nem egy konkrét építészeti műre, hanem azok sokaságából összeálló városrészre, legfőképpen is annak téri és használati karakterére kellett, hogy vonatkozzon. Mást se tettünk, mint nyomokat őriztünk és igyekeztünk olvashatóvá tenni az utókor számára is (6. és 7. kép).

Köszönetnyilvánítás

A cikk egy bő évtizede kezdődött munka legfontosabb első megvalósult üteméről számol be. A köztér-térrevitalizáció noha számos hazai és nemzetközi elismerésben részesült¹⁵ – így jelölést kapott a 2016-os Mies van der Rohe Prize-ra, ugyanebben az évben Pro Architectura Díjban és ICOMOS-díjban részesült¹⁶ és megnyerte a kategóriabeli díját az újvidéki DaNS 20. Építészeti Szalonnak –, az elért eredményeket leginkább mégiscsak a teret használók igazolják: visszaköltözött az élet a Várkerületre. Sokaknak tartozom

¹⁵ *Bardóczi Sándor*: Az Ékszerváros foglalata, 4D Tájépítészeti és kertművészeti folyóirat, 41. évf. (2016) 2–15. o.; *Kuslits Tibor*: A soproni Várkerület rekonstrukciója. In: Építészfórum, 2016. augusztus 11., <http://epiteszforum.hu/a-soproni-varkerulet-rekonstrukcioja#c1>; *Winkler Barnabás*: Térnyerés. A Várkerület megújítása, Sopron. Régi-új Magyar Építőművészet 16. évf. (2016) 3. sz. 20–25.

¹⁶ Műemlékek a jövő számára. ICOMOS-díjas helyreállítások / Historic properties for posterity. ICOMOS award winning rehabilitation projects, 2012–2016, ICOMOS MNB, Budapest, 2016, 66–69.

7. kép. A Várkerület 2016-ban (fotó: Danyi Balázs)

köszönettel, de közülük is szeretném kiemelni dr. Fodor Tamás polgármester urat, aki a pályázattól kezdve hitt a koncepcióban és folyamatosan mellette állt, Kuslits Tibor és Németh Gergely főépítész urakat, Kelemen Imre igazgató urat, akik kezdeményezőként és a munkát végig kísérő városi előjáróként támogatták munkánkat, és tervezőtársaim közül Csontos Csenge tájépítész, aki nem érthette meg a megvalósítást tragikusan korai halála miatt, Gyüre Borbála és Lád Gergely tájépítészeket, Biri Balázs, Dvorzsák Jessica, Simon Orsolya, Tánczos Tibor és Kohout Dávid építész kollégáimat kitartó és támogató munkájukért. De ugyanígy köszönöm a munka kapcsán megismert soproniakkal való munkakapcsolatot, s hogy e különleges szépségű városban dolgozhattam.

Bevezetés

A felkérés, melynek eredménye a jelen tanulmány, Sopron építészetének a 2. világháború vége és az ezredforduló közötti korszakra vonatkozott. Ezeket a mérföldköveket tiszteletben tartva 1945 után és 2000 előtt épült házakról lesz szó, csak az összevetés érdekében szerepelnek archív képek, illetve fontos analógiák. Az összeállítás vállaltan szubjektív és semmiképpen sem teljeskörű. A megjelölt korszak termése sokkal gazdagabb, én csak az általam leginkább meghatározónak vélt épületeket válogattam össze. Arra is törekedtem, hogy a jelölt korszak lehetőleg minden fontos stílusrétege szerepeljen egy-két példa erejéig.

Valószínűleg vitán felül áll, hogy ha Sopron lakóinak értékes és szép építészeti értéket kell felmutatniuk, nem a fent nevezett korszak terméséből választanak. Ennek ellenére elemzésem, a példák bemutatása ennek az általános vélekedésnek valamelyest ellentmondó állítások alátámasztását célozza. Sarkos állításaim, amelyeket bizonyítani szeretnék, a következők:

1. A tárgyalt korszak jelentős befolyással volt a város építészeti arculatára.
2. Ez a hatás jelentékenyen gazdagította a város építészeti értékeit.
3. Ezek az építészeti értékek kellő megbecsülés hiányában elenyészőben vannak.

Az ötvenes évek

Írásom első bemutatandó épülete, az Állami szanatórium az „átmenetet”, a folyamatoságot jelképezi. Építése a 2. világháború alatt kezdődött. Első üteme magán viseli a korai modern szellemét, az épület dekorativitást sugárzó, homlokzatára kirajzolódó tektonikus rendjét, a racionalitás kicsit olaszos karakterét. Az épület első üteme három emeletével, beépített tetőterével, lépcsőtornyával jelentős magasságú, mégis a Lőverek erdei oldalában, a lombok között szépen és harmonikusan bújik meg. Eredetileg üdülőszállónak épült, Tömböly Dénes tervei szerint. A háború alatt nem készült el, majd Füredi Oszkár megbízást kapott a félbehagyott és roncsolódott építmény szanatóriumi funkcióra való áttervezésére. Külső képe, a zsalugáteres ablakok romantikus jellege ellenére a magyar építészet történetének azt a háború utáni első szakaszát képviseli, amelynek alapvetően modern szelleme mentes volt a stilizálástól. Az „L” alakú alapépület később többirányú bővítéssel, a Várisi útra merőleges szárny bővítésén és az udvar beépítésén esett át, utóbbi a két szárny által közrefogott és az erdőből kiszakított, védett belső udvar elvesztésével járt (1. kép).

Sopronban viszonylag kevés nyoma maradt az 1951 és 1956 közötti periódus úgynevezett szocialista-realista építészetének, amely dacára annak, hogy lényegében mindössze öt esztendőn át volt hatással a magyar építési gyakorlatra, máig látható nyomot hagyott a

1. kép. Állami szanatórium, Várasi út 2. Épült: 1943-71, első ütem 1955-58, 250 ágy. Építésszek: Tömböly Dénes, 1943., Füredi Oszkár 1955.

2. kép. SOTEX-kultúrház, nyugati homlokzat. Építész: Winkler Oszkár (GYTV Soproni Tervező iroda), belsőépítész: Németh István, kerámiák: Búza Barna szobrászművész, 1951-52.

magyar városok képében. Sopronban azonban csak néhány ilyen emlékünk keletkezett. A leglátványosabb, a legemblematicusabb az elpusztult malátagyár helyén emelt SOTEX-kultúrház épülete. Maga a műfaj – kultúrház, művelődési otthon – a korszak jellegzetes terméke. Tárgyilagosan szemlélve nyugodt, tekintélyes középület keletkezett, amely arányos, szépen tagolt tömegű és reprezentatív fejezőpártya a mögötte fekvő városi pihenőparknak, az Erzsébet-kertnek. Kubisztikus tömegkompozíciója modern szelleme, a homlokzatán és belsőépítészetében megjelenő stiláris elemek azonban egyértelműen a szocialista-realista korszakhoz kötik és stiláris egységbe vonják. Igazi „szocreál” gesztus az a nyugodt, szabályos, kényelmes és jól áttekinthető belső térstruktúra, amelyet a stilizált részletek magától értetődően egészítenek ki és teszik a művelődés aktusát ünnepléssé. Ne féljünk szeretni!

Klasszicizáló modorban készült a tagozott kőkeretes, ünnepélyes, ikerkapus főbejárat, amely széles előlépcsőjével az oda nem illő acélrács-mellvédek és az ablakok kőkeretének megváltoztatása (a „szocreál” általánosan műkö kereteket alkalmazott), és a megalkotása idején ismeretlen „akadálymentesség” érdekében odaépített rámparendszer ellenére alapvetően őrzi eredeti karakterét. Az épület szellemiségéhez, szerethetőségéhez és naiv bájához sokat tesznek hozzá a főbejáratot szegélyező, Búza Barna által készített, a művelődést és a termelést megjelenítő, az ünnepélyesség emelkedett szintjére emelő színes kerámialapok. Az épület keleti homlokzatának, oldalrizalitjának nemes nyugalma, egyszerűsége, eleganciája pedig a főpárkány elépítése ellenére is érvényesül. A nyugati homlokzat kapu-ablak motívuma Aldo Rossi műveinek klasszikus nyugalma, néma, de Chirico képei által inspirált építészetét juttatja az eszünkbe – húsz évvel későbből. Az ide kapcsolódó terasz higgadt, klasszikus architektúrája az erősen stilizált, pálcás acél mellvéddel igazán karakteres (2. kép).¹

A külsővel egységes arculatot teremtett a klasszicizáló belsőépítészet. A büfé mai, átépítés utáni, az építészeti koncepciót megváltoztató belsőépítésze őrzi a jellegzetes elemeket, s klasszikus, stilizáló részletekkel rendelkezik. A színpadtérrel kiegészített nagyterem a korra oly jellemző kialakítást kapott, tagozatokkal díszes, kazettás mennyezettel, lizénás faltagolással, végigfutó karzatával és a teraszra nyíló ablakkal felülvilágított, kétszárnyú ajtók sorával.

S amit napjaink tettek hozzá az épülethez: a fagyaltos bódé pop-artos képében az egyszerű, tiszta épülettömeg élének egy nyolcszögű kúp középtengelyéig benyúló áthatását látjuk. Ez a kiegyensúlyozott, klasszikusan letisztult, a stilizálás által is emelkedett építészetet a közönségességbe rántja, az építészeti kvalitások meg nem értéséről tanúskodik. A fagyalt minden bizonyal remek, az Erzsébet-kert nyújtotta élmények jelentékenyen gazdagodtak, de a klasszikus épület varázsa egy pillanat alatt elillan.

Elegendő a tekintetünket az Ady Endre utca másik oldalára vetnünk, hogy az előzővel egy töről metszett, szocialista-realista felfogásban készült épületet fedezhessünk fel. Ez a Winkler Oszkár által 1953-ban tervezett egyetemi kollégium épülete. A figyelmet önmagára különösképpen fel nem hívó épület a korszak építészetének minden jel-

¹ Vö: *Kubinszky Mihály*: Sopron építésze a 20. században. Budapest – Tataháza, 2003. 77.

3. kép. Fekete Zoltán Kollégium. Építész: Winkler Oszkár, 1953.

legzetességét magán viseli. Tömege egyszerű, kubisztikus, nyílásrendszere fegyelmezett és nyugodt, bejáratát széles előlépcső, tagozott műkö keret és két széthúzott belső pillér teszi ünnepélyessé, ablakkeretei szintén műkőből készültek. De szépek és igényes kialakításúak az épület atipikus részletei is, így a hátsó/belső homlokzat főszintre vezető ikerlépcsői acél-mellvédje (3. kép).

A szocialista-realista korszak Sopronban ritka lakóépület-építési projektje volt a Deák tér – Mátyás király utca sarkán emelt épületegyüttes. Ez egyfelől egy sajátos, stilizáló építészeti korszak, másrészt egy beépítési minta emléke – és a szomszédsági egység ideáljái is, amely a „szocreál” korszakot idézi annak ellenére, hogy voltaképpen a két világháború közti, korszerű várostervezés gyümölcse. S ilyen a nyitott keretes beépítés gondolata is. (Frederick Gibberd *The modern flat* című könyvében éppen ilyen mintákat javasolt megvalósításra 1937-ben.) A háború, a bombatámadások a környék épületeit lényegében elpusztították, mindössze a sarki épület és Mátyás király utcai szomszédja maradt meg. Ezt a városépítési projekt tiszteletben is tartotta (pedig általában nem ilyenek írják le) és hét darab, háromfogatú, szekciós lakóépülettel úgy egészítette ki, hogy egészében egy félig nyitott, a kor eszméi szerint félprivát/félnyilvános belső udvart hozott létre, amely az együttes lakóinak pihenését, sportolását, rekreációját szolgálta, igazi humánus

városépítészeti gondolatként.² Ez a koncepció a megtartott két épület saját telke miatt azonban sohasem vált teljessé.

A lakóépületeket egyszerű, klasszikus tagolású homlokzat jellemzi: osztópárkánnyal elválasztott, nútolt homlokzatú földszint, konzolos főpárkánnyal lezárt emelet, egységes ritmusban kiosztott, egységes méretű, tagozott, műkö-keretes ablakokkal. Stilizáltságuk és nyugalmuk, klasszikus arányaik – tartalmuk eltérő volta ellenére – gyönyörűen besimulnak a Deák tér építészeti világába. Az egyes épületegységek főaxisát finoman, de határozottan emeli ki a tengelyek sorából a szegmensíves záródású, kőkeretes kapu, a felette húzódó ikerablakos, konzolokon nyugvó zárterkély, és az azt pálcás mellvédjével megkoronázó erkély (4. kép). Ez a látvány a harmadik emeleti erkély pálcás mellvédjének néha előforduló eltűnése és az ikerajtók összekapcsolása után sem torzult jelentősen. Az egyes szekciók tipikus udvari homlokzattal rendelkeznek. Némi ellentmondást tükröz, hogy az

4. kép. Deák (Sztálin, Május 1) tér – Lenkey utca – Kis János utca – Mátyás király utca tömb egyik Deák téri épülete. Épült: 1955-58 a Deák tér 37-39-41 helyén. Építészek: Winkler Oszkár, Regula Ede

² Vö. Kubinszky 2003, 78.

első és második emeletek egyértelműen loggiát idéző mélyületére alárendelt helyiségek szellőző ablakai néznek, amely szellőző ablakokra a földszinten és a harmadik emeleten nincs szükség és egyetlen helyiség kapcsolódik hozzá. Az egyes főaxisok nyílásainak ötlestermő átépítése kapcsán az is látszik, hogy a homlokzatok sorának finom, összehangolt egysége a lakókat kevésbé érintette meg, a vélt haszon szerzése (1-2 m², a szellőztetlenség árán is) annál inkább. A belső udvar szívének dühöngővé, a fennmaradó területének parkolóvá degradálása pedig az egykori rekreációs célú, közös udvar szerepének elfelejtéséről, illetve meg nem értéséről szól.

A műemléki városmag épületei

A második világháború utáni építések sorát, különösen a történeti belvárosban, a háború okozta sebek begyógyításának a pozitív szándéka vezérelte. Fontos, az arculatot máig meghatározó, a korábbi helyzetet újraértelmező, olykor kifejezetten értékteremtő beavatkozások voltak ezek. Elsőként a Templom utca 24. alatti, nehéz sorsú épületről kell említést tenni. Itt a háború pusztításait megelőzően a 19. században kétszer is átépített, eredetileg barokk ház állt.³

Az elpusztított ház helyén Füredi Oszkár tervei szerint emeltek új épületet, amely a két, eltérő mélységű szomszédos homlokzat síkját tovább vezette. Az eltérést a fogazott beépítés mintája szerint olyan beugró tömegben oldotta fel, mely történeti hangulatú, szegmensíves nyílásokkal áttört, fedett-nyitott lépcsőházi előteret képezett, de legfőképpen a Templom utca bejáratát, mintegy kapuját testesíti meg. Különösen igaz lett ez Deák László „Leány gitárral” című szobrának a kiugró falsíkra való felültetése után. Az épület fegyelmzett nyílásrendszere, nyugodt, modern felfogása mellett bizonyos történeti motívumokat is átörökít. Az egyszerű osztópárkány alatt kőburkolatú földszinti sáv szalad végig, míg a szintén egyszerű főpárkány alatt erős bordó/terrakotta színű vakolt mező készült, finom kő szegélyű ablakkal. Az épület egyszerre kortárs, és ugyanakkor hagyománytisztelő, mindez úgy, hogy a Templom utcának sohasem volt, ünnepélyes elindítását jelenti (5. kép).

A Gyóni-Proszvimmer-ház a várost ért bombatámadások áldozatává vált és már nem volt lehetőség régi fényében újjáépíteni. Helyén új, kortárs szellemű épületet emeltek, a történeti környezetbe illeszkedés ambíciójával, Erdeős László tervei szerint.⁴ Az új épület nem próbálta pótolni az elpusztult épületet, sem homlokzata mélységi tagolásában, sem felületének mintázatában, sem nyílásrendszerében sem színében. Olyan korszerű, szalagablakos, tetőablakkal tagolt tetőidomú ház épült, mely egyszerre modern, racionális, őszinte, ugyanakkor környezetébe mégis valamilyen módon belesimuló (6. kép).

Az Orsolya tér 4. szám alatti Lunkányi-ház az 1945-ös bombatámadás előtt általános vélekedés szerint a város legszebb barokk épülete volt. Kompozíciós jellemzője volt a centrális főtengely határozott hangsúlya, ugyanakkor a bal sarokra kihelyezett emele-

³ Képét lásd pl. a fortepan.hu-n a 47298. képet, vagy <https://sopronanno.hu/bejegyzes/templom-utca-24>

⁴ Ld. <https://sopronanno.hu/bejegyzes/az-orsolya-ter-valtozasai>

5. kép. Templom utca 24. Felépíti Füredi Oszkár modern stílusban. Leány gitárral, szobrász: Deák László, 1961.

6. kép. Orsolya tér 1. Építész: Erdeős László, 1962.

ti zárterkély révén az épület sarok-pozíciójára is reagált. De az épületet a háború nem kímélte, helyreállíthatatlan károkat szenvedett.⁵ Helyén új épület emelésére az 1960-as évek közepéig kellett várni. A szemben fekvő Orsolya tér 1-hez hasonlóan itt is Erdeős László tervei szerint emeltek új épületet. A telek beépítése azért is kívánatos volt, mert az Orsolya tér zárt „piazzetta” jellege a negyedik oldal bezárásával állt csak elő. Ma már ez az állapot is csak archív képeken mutatható be, amelyeken még a Mária-kút 1968-as helyreállítása is hiányzik (7. kép).⁶

⁵ Ld. pl. <https://sopronanno.hu/bejegyzes/a-lunkanyi-haz>; <https://sopronanno.hu/bejegyzes/az-orsolya-ter-bombazas-utan>

⁶ Ld. még fortepan.hu 97299, 97303 sz. képek

7. kép. Orsolya tér 4. Műteremházból parókia. Építész: Erdeős László, 1963-65. Forrás: <https://sopronanno.hu/bejegyzes/az-orsolya-ter-4-a-labashaz-felol>

8. kép. Orsolya tér 4., mai kép

Az épület fogadtatása meglehetősen vegyes, vagy inkább negatív volt.⁷ Elődjénél jelentékenyebben lépett be a térbe, egy emelettel magasabb is volt annál. Földszintjén eleinte vendéglátó intézményt terveztek, Beck Zsuzsa javaslatára később műkereskedelmi bemutatóhely vagy virágpiac került volna ide, de minden próbálkozás ellehetetlenülése után lábakon álló ház lett belőle. Ezzel különleges helyzet állt elő, mert a ház le is zárta az Orsolya teret, ugyanakkor nyitva is hagyta azt. Lélektani és vizuális kapcsolatban maradt a másik oldali foghíj helyén kényszeredetten kialakult, úgynevezett '48-as térrel. Szerencsétlen módon azonban nem válhatott a kapcsolat tér és lábakra emelt terület között közvetlenné, mert az új épület és tér változó, jelentős szintkülönbséggel csatlakozott egymáshoz. Ormótlan műkő virágládák szolgálták a balesetveszély elhárítására, de a tér elzárt-kinyitott jellege mégis oldott a túlzott bezártságon. Érdekes, izgalmas helyzet volt.⁸

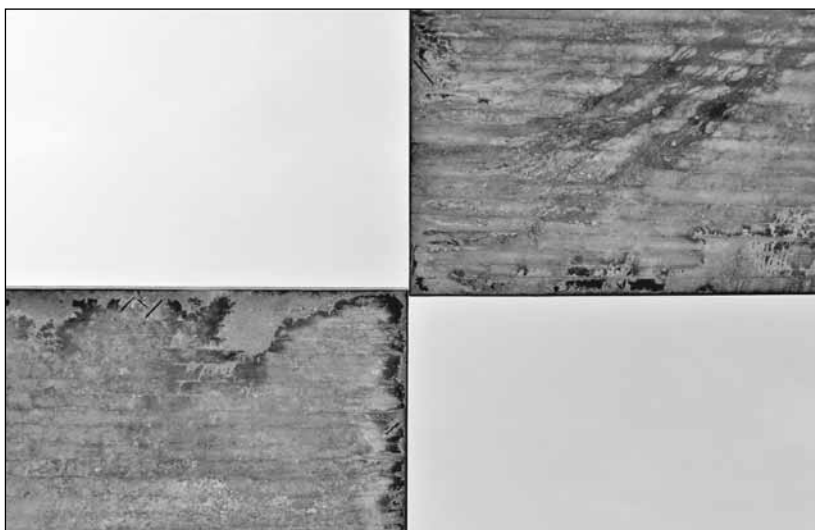
Az Orsolya tér 4. szám alatti „paplak” mai képe alapján érzékelhető az 1960-as évek kortárs építészetének hőhidas modora, modern homlokzattagolással, a földem sávjának kirajzolásával a homlokzatra és egy határozottan érdekes építészeti gesztussal. Az épület Orsolya térre néző homlokzata, annak bal szélén ugyanis mintha kiesne unalmas szerepéből. A homlokzat emeleti szintjei kibillennek a homlokzat síkjából, kilépnek teherhordó szerepükből és mellvédjükkel egybeszerkesztett, szinte franciaerkély-szerűvé válnak. Nehéz ebben mást látni, mint az egykori Lunkányi-ház sarki zárterkélyéről történő megemlékezést, az arra való utalást. Az egész épület modorához mért, szokatlanul finom gesztus azért is nagyon a helyén van, mert érzékenyen fokozza a tér „konzperzivitását”, a bezáródás biztonságát sugárzó érzetét.

Egy további gondolat az épület földszintjéről. Ennek pillérekre emelt átjárhatósága az 1990-es évek során megszűnt. Eleinte ruhabolt, később egy fogtechnikai kisüzem költözött bele. Egyfelől az emeleti nyílásokkal semmiféle összhangot nem mutató, eltérő nyílásközű, szegmensíves boltövek sorolása illeszkedett ugyan építése korának archaizáló ízléséhez, de nem illeszkedett az épület egészének modorához, roppant édeskés motívum a ház alapvető keménységéhez, másfelől az átláthatóság elvesztésével megszűnt a különleges téri helyzet, és az épület tényleg ránehezedett az ékszerdoboz-szerű Orsolya térre (8. kép). Bár a térre igazából a túlméretezett Orsolyita iskola kétemeletes, attikafalás homlokzata nehezedik rá, csak annak romantikus homlokzatát megszoktuk és megszerettük! További érdekes részletet jelent az épület ritkán fényképezett nézete, az Új utca felől mutatkozó lépcsővel.

A műemléki környezetben megjelenő új épületek sorát egy pillanatra megszakítva következnek egy, a soproniak által mélyen (és méltatlanul) gyűlölt építmény, az új piac és

⁷ Füredi Oszkár: A soproni Orsolya tér újjászületése. Soproni Szemle 17. (1963), 227–232.; „Behemotika” régi környezetben. Kisalföld 1966. 05.19. 117. sz. 3.o.; Kubinszky Mihály: Sopron, Orsolya tér 4.: Tervező Erdeős László (Győri Tervező V.) Magyar építőművészet 17. (1968) 6. sz. 52–53.; Winkler Oszkár: Az elmúlt 26 esztendő soproni építészetéről. Soproni Szemle 27. (1973) 1–3. sz. 10.; Szabó Leventéné: A soproni Orsolya tér és Fegyvertár utca rehabilitációja. Soproni Szemle 34. évf. (1980), 334–343.

⁸ A Fegyvertár utca felől készült kép jól mutatja az épület földszintjének az átjárhatóságát, immár az Orsolya téren a Mária-kút látványával és a különleges téri helyzet érzékeltetésével: <https://sopronanno.hu/bejegyzes/orsolyater-4>

9. kép. Új piac. Építész: Medvedt László (LAKÓTERV), 1965.

annak vasbeton védőtetője (9. kép). Látszó, nyersbeton építményről van szó, melynek az építészek által olyan tisztelt durvasága és nyersessége elborzadást kelt az egyszerű szemlélőben. A svéd *Arkitektur* magazin vasbetonnal foglalkozó száma jut az eszembe, amely ezt a kérdést tette fel: „Ki szereti a betont?” És a válasz: „Én tudom, én szeretem. Ez brutális, ez kemény, ez szürke, ez tökéletes. (És ott van Peter és Alison Smithson vagy Goldfinger Ernő és Nagypál Judit, akitől a Tűztorony előkapu építményének látszó beton falát – a zsaludeszkák erezetének finom rajzolatával – a soproniak sohasem tudták elfogadni.)

A piac az építészet történetének egyik legrégebbi műfaja. Annyira profán, hogy az már szakrális. Annyira közönséges, hogy az már emelkedett. A védőtető, amely céltalanul fölé emelkedik, nem elsősorban az esőtől véd (bár azt hazudja magáról), hanem az időtlenség emlékműve. A keménység, a szilárdság, a nyersesség és az őszinteség szimbóluma. Az evilágon tébláboló ember esendő életének állít maradandó, drámai emléket. Csak ezt nem vesszük észre, míg krumplit vásárolunk. Ráadásul a piac fölé valószínűtlen karcsúsággal magasodó brutális beton építménynek poétikus üzenete is van: ez a beteljesületlen szerelem drámai erejű emlékműve. A két hatalmas betonernyő négyzetes testének sarkai minden határon át közelednek egymáshoz, de egymást éppen csak megérinteni tudják, soha el nem érik. Sopron építészetének nagyon szomorú napja lesz, amikor ezeket a monumentális szerkezeteket elbontják.

A Várkerület 108/a házszámú épület talán a legszebb, a leginkább gondolatokkal teli, korát kifejező, mégis egyenrangúan illeszkedő foghíjbeépítés a történeti városmagban. Gyönyörűen kapcsolódik szomszédai homlokzati rendjéhez, azonban ereszképzése különösségében jelzi különállóságát is. Sarki, rés menti feltárása romantikusan eseten, ugyanakkor poétikus is, összecseng a főpárkány ferde megtörésével. A kissé előre

10. kép. Várkerület 108/a. Építész: Sedlmayr Jánosné Beck Zsuzsa, 1967-71.

lépő, sík fehér homlokzati falba belerajzolt nyílásrendszer játéka, amely föntről lefelé és balról jobbra egymásból származtatja nyílások rendszerét, elbűvölő. Belefeledkezett játékosággal elemeket hozzáad és kivon egymásból. Gunnar Asplund göteborgi városházabővítésének nagyon hasonló homlokzati játékát idézi fel. Egyszerű, mégis sokszínű, friss. Évtizedek múltán sem veszít frissességéből (10. kép).

Roth János 1971-ben épült háza – voltaképpen munkásszállása – talán nem az az épület, melyet a városba érkező barátainknak rendszeresen mutogatunk, pedig egy szinte lehetetlen feladatot old meg. A Postapalota gyönyörű, de a Széchenyi tér léptékében alaposan túlméretezett (általunk, soproniak által mélyen a szívünkbe zárt), magassföldszintes, négyemeletes, manzárdtetős épülete és a tér ezen az oldalán jellemző, egyemeletes, kisvárosias ház között képez átmenetet. Szerepe sokkal komolyabb a neki tulajdonított-nál: voltaképpen kiegyensúlyozza a Széchenyi tér délnyugati térfalát. Mindezt a mellékszereplő észrevétlenségével teszi. Meghatároz egy köztes párkánymagasságot, melyből a magas szomszéd felé egy eresz feletti loggia-sort emel szomszédjához, de hogy a saját épületet is kiegyensúlyozza, az alacsonyabb szomszéd felől is ráemel a tetőgerincére egy légtechnikai berendezés-sávot. Roppant érzékeny és a háttérbe húzódó építészeti attitűd: úgy tesz rendet, mintha ott sem lenne (11. kép).

A Szent Mihály utca 3. szám épülete a hetvenes évek műemléki tervezéseinek egyik legmeggyőzőbb példája, mely a Velencei Charta alapelveit úgy alkalmazta, hogy közben invenciózus, saját jogán az őszivel egyenértékű épületet teremtett. A letűnt korok építészeti teljesítményeivel azonos színvonalon, de saját hangon szólalt meg. A homlokzaton

11. kép. Postaüzemi épület, Építész: Roth János (Lakóterv), 1971.

minden korábbi építési periódus feltárt nyomát látni engedi, a nyílásrendszer festői koincidenenciáit is a mai homlokzati kompozíció játékos, mesélő részleteivé emeli. A zárterkély egykori tömegét is megidézi, anélkül, hogy ráépítene egy újat, ahogy ma tennék. Olyan poétikus módon, ahogy azt ma senki sem teszi. A zárterkélyre rákerül egy nyílás is, mely semmilyen tudományos állítást nem rág a szánkba, csak saját jogán szép és szellemes (12. kép).

Klasszikus modernitás

Különös épület az egykori KPVDSZ 600 ágyas üdülője. Sajátságát az adja, hogy bár a kor esztétikai sztenderdjeiből építkezik, egyértelműen az 1970-es évek építészeti nyelvét beszéli, de a teraszosan lelépcsőző épület tömegét nem a szokásos módon, a lejtő, a történelmi város látványa irányába, hanem furcsamód épp fordítva, a hegy emelkedő lankái felé fordítja. Előre nyúló teraszai a hegy felé néznek. Bár vannak a keskeny hom-

12. kép. Szent Mihály utca 3. Építész: Schönerné Pusztai Ilona, 1972.

lokzatnak kelet felé forduló ablakai is, az épület látványosan hátat fordít a városnak. Ez nyilvánvalóan olyan különösség, amely a város építészeti értékeiből nem elvesz, hanem egy sajátosságával gazdagítja.

Gyönyörű az a látványos és kényelmes csigalépcső, mely az épület két alsó, nem-szoba szintjét összeköti. Nagyon hasonló volt a budapesti Kossuth tér déli térfalában a Pintér Béla által tervezett irodaépület, az egykori Magyar Kereskedelmi Kamara – OMFB megbecsülés övezte épületének 1. és 2. szintje között. Azt azóta már elbontották. Ezért a korszakos gyöngyszemért őszintén aggódom: a modern építészet sokat hiányolt festőisége mutatkozik meg benne, még virágjában (13. kép).

Az egyetemi sportcsarnok kilyuggatott vasbeton lamellás, markáns épülete egy korszak építészeti szellemét és bátor ambícióit tükrözi (14. kép). A közelében az egyetemi kollégium az épületeket magába rejtő arborétum sarokpontját határozottan szögezi le. A korszak jellegzetes középületeit személytelenséggel, semmitmondással szokták megvádolni, pedig ez az épület magán viseli kora építészeti jellegzetességeit, mégis valamiféle technikai felépítményei révén, mint egy mesebeli, háromszemű erdei manó kukkant be a lombok közül a belvárosba. A nyilván tűzrendészeti okokból szükséges külső lépcső

13. kép. 600 ágyas KPVDSZ üdülő, lépcső, ma: Hotel Szieszta. Építészek: Csehalmi József és Hegyi György (Győriterv), 1973.

olyan szoborszerű részlete az épületnek, mely a kubisztikus spirál repetitív látványa, és nem funkcionalitása miatt lenyűgöző. Jánossy György gyakran alkalmazott, nagy kedvence volt ez a motívum (15. kép). Ezekben a modernista épületekben hallatlan poézis feszül. Kiss Imre egyetemi könyvtár épülete lecövekelő, vertikális ikerblokkjaival és a korszakra oly jellemző alumínium homlokzati burkolatainak ünnepélyességével olyan, mint egy fémruhába bújtatott királykisasszony (16. kép).

A soproni vasútállomás Szánthó Gyula által tervezett épülete zseniális alkotás (17. kép). Ezen a nem mindig értő használat, üzemeltetés sem rontott jelentékeny mértékben. Szellős, világos, kényelmes és egyszerű, egy pillanat alatt átlátható rendszer, mely tulajdonság egy tömegforgalmi létesítmény esetében, amely olykor drámaian eltérő számú utast szolgál ki, a legfontosabb követelmény. Eredetileg az első vágány peronja és a csarnoktér között átjárható, ide és oda is dolgozó üzletek létesültek volna, ennek jelei még a 2000-es évek elején is láthatóak voltak, de a kétbejáratos üzlet üzemeltetési nehézségei miatt az üzletek a peron irányába ma már vak felülettel fordulnak.

Az épület azonban sokkal többről szól, mint a kényelmesen kiszolgált utasforgalom. Tulajdonképpen soha ki nem használt teraszokkal kötötte össze az első emelet magasságában a csarnokteret és az épület előterét, illetve a csarnokteret és a peronok oldalát. Ezzel az utazásra készülés, vagy megérkezés aktusából látványosságot csinált, a város felé,

14. kép. Krasznai Ferenc Egyetemi Sportcsarnok.
Építész: Kiss Imre (ÁÉTV)

15. kép. Egyetem kollégium. Építész: Kiss Imre
(ÁÉTV)

illetve a – szintén látványos – vonatforgalom felé forduló hosszú emeleti terasza révén. E terasznak csak sokadrangú funkciója volt az állomás üzemi oldala és vendéglátó felülete közti összeköttetés. Mindezt e város felőli terasznak egy olyan, túlcsonduló, látványos növény-telepítéses mellvédjével teszi, amely – profán funkciója ellenére – megteremti az egész épület keresetlenül barátságos, természetközeli karakterét. Mindezt étellel tölthette volna meg a vasútállomás karakter nélkülözhetetlen jelensége, a „resti”, a vasúti étterem semmivel össze nem téveszthető, tulajdonképpen nélkülözhetetlen eleme.

Az épületnek voltak bizonyos népszerű előképei, melyek szerepükben-léptékükben jelentősen eltértek a soproni vasútállomástól, de megnyerő építészeti karakterükben mégis rokonai. Ilyen volt Kunio Mayekawa tokiói kulturális központja, mely egy hosszú előre hajló gallérral teremt előteret (és tekintélyt) áttört, üveghomlokzatú belső tereinek.⁹ A nyersbeton felület helyett természetes anyagot, faburkolatot alkalmazva nagyon hasonló motívumot villant fel Szánthó Gyula az állomásépületének utasforgalmi szakaszán. Hasonló, bár egzotikus minta Le Corbusier Capitolium épülete Indiából, Chandigarh-

⁹ Ld. pl. <https://architecturetokyo.wordpress.com/2016/09/12/1961-tokyo-metropolitan-festival-hall-kunio-maekawa/#jp-carousel-669> (letöltve: 2020.06.28.)

16. kép. Egyetemi könyvtár. Építész: Kiss Imre (ÁÉTV), 1974-77.

ból, mely a fontos középület rangját a felhajló, előrenyújtott előtető által létrehozott átmeneti, fedett nyitott előkészítő tér kisugárzásával teremti meg.¹⁰

Az épület tömege megtörésével finoman követi a funkcionális igényeket és az állomás előtti tér szerkezetét, közlekedési rendszerét. A működés rendjére utal, amennyiben az egykor megosztott hazai és nemzetközi forgalom épületszárnyát elcsúsztatja egymástól, a teret pedig maga előtt finoman megosztja. Ezt a töréspontot gyönyörűen egyensúlyozza ki az épületkomplexum leglátványosabb eleme, a közlekedési létesítmény esetén nélkülözhetetlen, egyben szimbolikus óratorony. Kőburkolatos, kételemű tömegével és az óra finom besüllyesztésével az épület arcát adja és központját jelöli ki.

Az épület két utasforgalmi egysége közé, a töréspont helyére került be a két tömeget összefogó vasúti vendéglő. A „resti” egy olyan műfaj, mely minden helyzetben életképes kell legyen, hiszen az útukra készülő, vagy éppen megérkező emberek étkezési igénye feltétlen és folyamatos forgalmat gerjeszt. Ennek ellenére ez a természetes funkció nemcsak Magyarország sok-sok vasútállomásán, hanem egész Európában eltűnően van. Felszámolásra került Sopronban is, pedig az épület térszerkezetének integráns része – három-

¹⁰ Ld. pl. <https://www.chandigarhcity.com/blog/2015/10/05/chandigarhs-capitol-complex-world-heritage-status-2016/>, https://twitter.com/seearch_/status/1098893961987571717 (letöltve: 2020.06.28.)

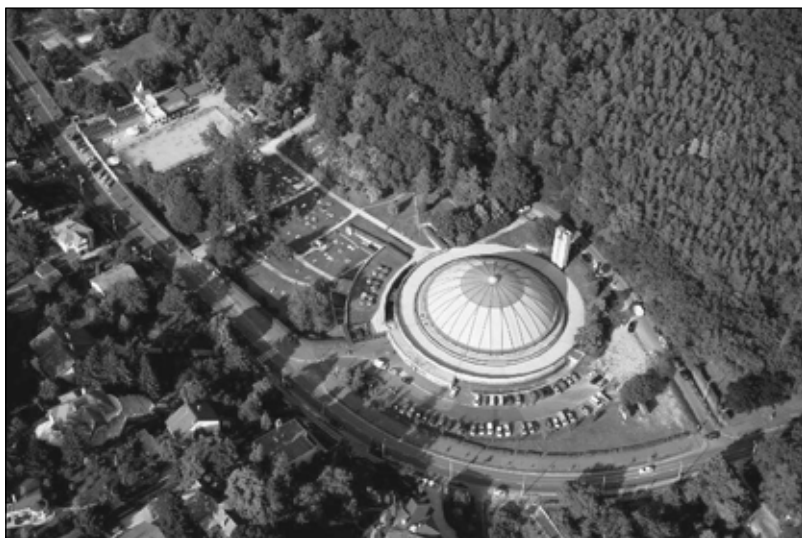
karú közönséglépcsője orsótere még a lift természetes helyét is gyönyörűen megmutatja. A vendéglő hiánya Sopron esetében azért fokozottan tragikus, mert hiányában a karaktert meghatározó, látványos, élményszerű (és jelenleg látogathatatlan) teraszt teszi tökéletesen értelmetlenné.

A vasútállomás főbejárata, amely a közterületi tárgyakkal, berendezésekkel és kertészeti elemekkel telezsúfolt, zavaros előtér ellenére még ma is szinte beszippantja a felé közeledőt. Az eredeti vörös téglaburkolatok lecserélése után is gyönyörűek az épület tömegelemeinek az illesztései. Még a gyűlölt, bordás látszóbeton is előbukkan a zölddel takart, emeleti mellvéd formájában. A hosszú előlépcső pedig az épületegyüttes láncolatát összefogva ünnepélyes és teátrális előkészítése az épület belső tereinek, és az épület-komplexum üzemi oldalának is, amelynek talán nem igen megjegyzett homlokzati részleteiben modorosságtól mentes szépséget látok. A hosszú előlépcső – bár itt a közterületnek és az épületnek tulajdonképpen nincs kapcsolata – összefogja ezt a szakaszt az épület egészével, bőséges közlekedő felületet teremtve. Ugyanakkor a téglaburkolatú kitöltőfalakkal a gerendasáv kirajzolásával, a harántgerendák végeinek stilizált megjelenítésével tulajdonképpen elmeséli az épületszárny tektonikus rendjét. Finoman, szüksézszerűen, minden tolakodás nélkül – és őszintén.

Az épület identitását, önazonosságát leginkább képviselő, karakteres eleme az említett óratorony. Egyszerre illeszkedik az épület-komplexum egészének kompozíciós rendszerébe és sajátosságai révén egyedi karaktere is van. Mint az építészeti múlt lassan fél évszázados, jellegzetes eleméért, talán mégis kezdetünk aggodni érte.

17. kép. Vasútállomás. Építész: Szánthó Gyula (GYSEV), 1975-77.

18. kép. Lőver (Csík Ferenc) uszoda. Tolnay Lajos (GYTV Soproni Tervező Iroda), 1975-77. Eredetileg túlnyomásos Graboplast kupolával fedve, már a KÖZTI szervezetében, Tolnay Lajos vezetésével 1984-ben Kangyal Ferenc tervezte ragasztottfa szerkezetű, tartós, jó hőszigetelésű tetőt kapott. Forrás: <http://m.turizmus.sopron.hu/hu/info/aktiv-turizmus/vizi-sportok-strandolas/lover-furdo--csik-ferenc-uszoda.html>

A városok képére általánosságban – mindenféle értékvédelmi elv ellenére – a változékonyság jellemző. A falvak és városok településük testén történelmük egymásra halmozódott rétegeit őrzik. Kubinszky Mihály könyvéből tudhatjuk, hogy három lőver elbontása révén állt elő az a terület, melyen Tolnay Lajos 1975-ben tervezett, kör alakú uszodája megépült. Ezeknek az épületeknek az elvesztése árán jöhetett létre valami új, mely elődeinél vélhetőleg többet nyújtott a soproniaknak. *„Az uszoda kör alaprajzú gömbszelet kompozíciója egyértelműen a Lővér körút ívéhez igazodik, nem a 33 méteres medencéhez, ami azt bizonyítja, hogy a tervező a városképet elsődlegesnek ítélte. [...] A sikerült épület a Lőver egyik ékessége”*.¹¹ Az idézett Kubinszky mondat arról győz meg, hogy az épület elsősorban egy elementárisan fontos városképi szerep betöltésére kapta különös formáját. Egy sportmedence befogadására valóban nem a legszerencsésebb forma a kör, ez okvetlenül funkcionális megalkuvásokat tesz szükségessé. De a Lőver körút kanyarulatában megpörgetni az építészeti világot, kijelölni azt a szilárd középpontot, mely az ívelődő út mentén pozicionálja az elszórt épületeket, ez valóban egy geometrikus, örökérvényű forma beépítésével volt lehetséges (18, 19. kép).

Ilyen grandiózus, elemi formák akkor merültek fel az építészettörténet folyamán – például Étienne Boullée munkáiban, a francia forradalmi romantika korszakában – amikor a maradandóság szellemében az öröktől valóság emlékművét kívánták létrehozni,

¹¹ Kubinszky 2003, 107.

18. kép. Lőver (Csík Ferenc) uszoda, kupolabelső. Bolodár Zoltán felvétele, 2018.

Boullée esetében a mindent megoldó tudomány szakralitásba emelésének ambíciójával.¹² Tolnay Lajos városképi hangsúlyú épülete azonban a fél évszázadot sem érte meg. A 21. század úgy sodorta el az egykori uszodát, hogy annak írmagja sem maradt. Biztosra vehető, hogy a méreteiben megnövelt, téglány arányú tömegbe tervezett új uszoda funkcionálisan sokkal gazdagabb lesz, sokkal többet nyújt majd a soproniaknak. Legfeljebb azon sajnálkozhatunk, hogy az új épület semmilyen részletében sem utal egykori elődjére, amely majd fél évszázadon át itt állt, és melynek helyét az új most elfoglalja. Nem állít emléket annak az épületnek, melyet fiatal felnőttként láttam felépülni és most látom eltűnni a város emlékezetéből.

A tárgyalt időszakra esik Sopron valamennyi lakótelep-építési projektje. Ezek közül egyet emelek ki, talán mert ez volt a korszak legvitatottabb ilyen építkezése. Természeti környezetben, a hegy lankás oldalában, lombok által körülfogva talán a leginkább természetközeli, egyben nagyvárosias, intenzív lakásépítési akció valósult meg itt. A közvélekedés durva gesztusnak ítélte a laza, kertvárosias, löveri környezetben három, tizenegy szintes panelház megjelenését, holott magyar viszonyok között ez állt a legközelebb Le Corbusier álmához, a kis területet elfoglaló, szoborszerű magas házak megjelenéshez, lazán beépítve az értékes természeti környezetben. Pedig nem is áll lábakon és tetőteraszra sincs. Kubinszky Mihály is dicséri: „Városépítészeti tekintetben elhelyezésük átgondolt, sőt ügyes, mert a Nándor-magaslat erdős háttérével mutatkoznak.”¹³

¹² Ld. pl. <https://www.bbc.com/future/article/20160318-the-memorial-to-newton-that-would-have-eclipsed-the-pyramids> (letöltve: 2020.06.28.)

¹³ Kubinszky 2003. 95.

20. kép. Ibolya úti magas házak, távlati kép

Az épületegyüttes mai képében az építéskori állapothoz képest egy sokkal inkább az erdei környezetbe ágyazott helyzetet látunk és a helyszínen sétálva komoly tájképi konfliktust sem érzékelünk. Vonzó természeti közeget annál inkább. Belakva, az ott élők jelenlétének minden bájos elemével. A környezet mesterséges elemek általi birtokbavétele mellett nehéz kivetni valót találni e három épület ottlétében. Legfeljebb a panelházak őszinte, keresetlen nyers mosottbeton szürkéségének helyén a hőszigetelés által a női fehéreműdivat legkevésbé ízléses színézeteinek megjelenését kifogásolhatjuk a homlokzatokon (20. kép).

Érdekes színfoltja az Alsó-Lővereknek Vajda Géza nyolcvanas évek elején tervezett társasházi telepe a Mikoviny úton. A tervezés kétségtelen érdeme, hogy oly módon teszi intenzívvé a beépítést, hogy az okvetlenül racionális beruházás legyen, de a környezet laza, ligetes jellegét mégis töretlenül őrzi. Mi több, a Lőverekben megszokottnál sokkal bővebb átjárhatóságot teremt, ezáltal kifejezetten humánus körzetté teszi a telepszerű beépítést. A löveri környezet bájos, hosszú történetre visszatekintő, viszonylag vegyes építészeti termése szívében stílárisan egységbe komponált, oldott együttest hoz létre. A markánsan megformált harántfalak egységes profilú, de egymástól el-elcsúsztatott, repetitív kompozíciója, érzékeny árnyékhatásai kifejezetten üdítő, meglepetésekkel teli építészeti koncepciót képviselnek. A természet által visszafoglalt világban ma már szinte fényképezhetetlen. Az épületek érdekes elemét jelentik a falra akasztott virágablakok (21. kép).

Visszatérve a vasúthoz, Ruttkay Gyula épületei, a vasútállomás terét szegélyezve városias, kiegyensúlyozott, se nem túldekorált, sem nem jellegtelen, ám üdítően egységes építészeti közeget teremtenek. A történeti környezet formagazdagságához az épületek

21. kép. Mikovány úti házak, részlet. Építész: Vajda Géza (GYTV Soproni Tervező Iroda), 1979-82.

úgy illeszkednek, hogy applikatív építészeti elemeik, a rátett ablakok sora egyfelől eredeti, mozgalmas, ugyanakkor semmiféle kellemetlen történeti reminiszcenciákra nem utalnak. Az épületegyüttes láthatólag erőnek erejével el kívánja titkolni tényleges magasságát. A legfelső, tulajdonképpen teljes értékű szintre a magastető sapkája bokáig bele van húzva. Ez a gesztus azonban inkább különössé, egyedivé, valamiképpen bájosá teszi az épületegyüttest, mintsem elvenne értékeiből. Szakállas erdei óriásmanók sorfala fogad bennünket, amint kilépünk a vasútállomás épületéből. (Borotválkozás után egyikük sétálhatott át az egyetemi arborétum sarkába.) A belső udvarok világa is városias sűrűségű, mégis barátságos, emberi léptékű, humánus világ, egyben félpublikus tér, mely elválaszt a rideg külvilágtól (22. kép).

Bajnai Zsolt szállodaépülete rokona az előzőnek. A Szent Mihály-domb városépítészeti pályáján nagyot fordítva a város központjára és annak alpesi hátterére rácsodálkozó épület, melynek felső két szintje nem egyszerűen tetőnek álcázott, bokáig érő ruhát hord, hanem uszályt húz maga után. Nyugodt és kényelmes tömegképzésével, csöppet sem unalmas nyugalomával, rendezettségével a városra rátekintés emlékműve, mely környezete sorsán is jelentőset tudott fordítani. A város egyik legősibb területének finom

22. kép. „Győri” (GYSEV) pályaudvar előtti épületek. Építész: Ruttkay Gyula (Veszprémi Tervező Vállalat)

23. kép. Sopron Szálló. Építész: Bajnai Zsolt, 1983.

24. kép. Fogyatékkal élő Gyermek Otthona. Építésszek: Hercsuth György és Tróznai Attila (BME Középülettervezési tanszék), 1982-85.

szövetében olyan léptékváltó különösség, amely nem felrobbantja, hanem megkoronázza azt (23. kép).

A fogyatékkal élő gyermekek otthona különös, kortárs szellemű építészeti gondolat eredménye, amelyet alapvetően a társadalom talán legelesettebb tagjainak segítésére, fel-emelésére, tehát kifejezetten jószolgálati küldetésre hoztak létre. Mégis olyan klasszikus, csöppet sem stilizáló részletei vannak (például a teátrális előlépcső), melyek a szolgáló épületet egyben hihetetlenül ünnepélyessé is teszik (24. kép).

Az ország kétharmadának, látványos hegyvidékeinek elvesztése utáni helyzetben a város legelső üdülőszállója, később szállodái, a Soproni-hegység lábánál jelképeivé váltak Sopron üdülővárosi szerepének. A turistaszálló jellegű Lóvér szállók építésük korának komfortjához igazított épületeinél – a Csepel üdülő korszakát követően – felmerült a korszerű szállodává fejlesztés igénye. A tragikusan elhunyt Solt Herbert 1986-ban készített tervei szerint, jelentős beavatkozással, nagyarányú hozzáépítésekkel, az egykori turistaszálló jellegét teljesen megváltoztató, komoly komfortot biztosító épület jött létre, mely Hotel Maroni néven az 1990-es évek végén is üzemelt. Az ezt követő években azonban a teljes gazdátlanság, a magárahagyottság a város talán legdrámaibb barbár pusztításaihoz vezetett. Ma is csupán remélni lehet az elpusztult épület újjászületését. Az épület ma már fényképezhetetlen, komoly károk nyomai láthatók, az 1986-ban tervezett átalakítás utáni állapotot, az átalakítás mértékét és jellegét már csak Kubinszky Mihály fényképfelvétele alapján tudom érzékeltetni.¹⁴ Az udvaron csak az úttest elkopott jelzése emlékeztet a múltra, amikor itt még népes kirándulóbuszok forgolódtak.

¹⁴ Vö. Kubinszky 2003, 104.

Sopron organikus építésze

Sopron építészettörténetének van egy olyan, nem túl sok épülettel reprezentált korszaka is, mely a magyar organikus iskola törekvéseihez kötődik. Makovecz Imre szellemének hatása alatt született meg a Kravár Ágnes által tervezett, jelentős területet elfoglaló belvárosi, telepszerű és városias épületegyüttes. A Széchenyi-palota mögött, a Móricz Zsigmond (egykor Domonkos) és az Ötvös utcai épületek között oly módon tölti ki a tömbbelső, hogy szinte észrevétlen marad. Mindössze a Móricz Zsigmond utca keleti térfalában jelennek meg épületei a soproni városképben. Ráadásul épp ezek a homlokzatok – a kivitelezés ügyetlenségei és a talán túl erőszakos homlokzati motívumok miatt – a legkevésbé sikerültek. A tömbbelsőben épült szárnyak egészséges méretű, arányú belső, félprivát terekre néznek; hol külső folyosós, hol szekciós épületeikkel a belső udvarok képe kifejezetten festői és barátságos. Az épületek belső homlokzatai arányosan tagoltak, kellően formagazdagok és sokszínűek. Eltérően a Móricz Zsigmond utcai homlokzatoktól, ma is frissek és romantikusak. Történeti környezetük távoli látványaiba is törés nélkül illeszkednek. Az utcáról a belső udvarok felé belépve váratlan varázsvilág fogadja a szemlélőt (25. kép).

25. kép. Móricz Zsigmond utca – Ötvös utca közti tömb, irodákkal kiegészített lakóépület, udvari homlokzat. Építész: Kravár Ágnes, 1986-87.

26. kép. Árkád-sor.

Tulajdonképpen ennek rokona a Lackner Kristóf utcai Árkád-sor, az 1990-es években az osztrák vásárlók tömeges megjelenése által okozott kereskedelmi robbanás emlékműve. Építésének idején minden kereskedelemre alkalmassá tett hely kevés volt a forgalom kiszolgálására. A később tárgyalandó Stadion Üzletházzal szemben épült meg ez a butikok sorát magába foglaló épület, melyet organikus formálású, íves magasteteje és az abba beépített, ugyancsak íves felnyílások különböztetik meg egy egyszerű sufnisortól. Nem túl jelentős alapterületű, a környezet városképét azonban mind a mai napig meghatározó épület (26. kép).

Különös épületek

Egyértelműen és kizárólag vasúttechnikai, üzemi funkciókat szolgál Bakondi Emil rendezőpályaudvari épülete. (konténerek, közúti áruszállítók vasútra ültetése, stb.) Vélhetőleg megformálásában csak praktikus megfontolások játszhattak szerepet. Fegyelmezett, pasztikusan előre-hátra lépő homlokzata és különösen felemelt irányítótornya mégis mintha egy 21. századi lovgvárról mesélne (27. kép).

„Az épület különös értéke a nagy csarnok előnyös térhatása”¹⁵ írja Kubinszky Mihály a sportcsarnok épületéről, az egyik legkülönösebb városképi jelenségről Sopron városában. Az épület betöltendő funkcióból nem következően, a lehatárolandó térrel nem összefüggésben, tulajdonképpen tartószerkezeti okokkal sem indokolhatóan nagyon erős vizuális jel, amely egyértelműen távol-keleti eredetű. Az ázsiai, évezredes építési kultúra

¹⁵ Kubinszky 2003, 109.

27. kép. Keleti Rendezőpályaudvar. Építész: Bakondi Emil (MÁVTI), 1988.

sajátossága a lefelé ívelődő nyeregtető. Létrejöttének épületszerkezeti oka van: Ázsiában a derékszelemennel nem megtámasztják a szarufát, hanem ráterhelik azt, ezért hajlik meg lefelé. De hogy kerül ez a markáns motívum felnagyított méretben egy közép-európai történeti kisváros testébe? Olyan kérdéseket vet fel, mely egy város építéstörténetét – különösségével együtt, vagy éppen azáltal – egyedivé, minden mással összetéveszthetetlené teszi. A Bécsi-dombról rátekintve az épületre az a benyomásunk, hogy egy távoli idegen, furcsa, abroncsos jelmezében ügyetlenül forgolódva, reménytelenül keresi a helyét egy számára ismeretlen világban (28. kép).

Sopron belvárosának az egyik legjelentősebb háborús sebe az évtizedekig beépítetlen, Új utca – Szent György utca találkozásánál fekvő, több telekre kiterjedő, vasaló alakú tömb volt. Számos terv, köztük jó néhány diplomaterv készült a különös belvárosi telekre, mire Kévés György és Kövi János „Vasalóház” tervei elkészültek. Az épület koncepciója két, következetesen betartott elven alapul. Az egyik a kisméretű téglamodul maradéktalan alkalmazása (ez egyébként Kévés György életműve koherenciájának alapja), a másik, hogy mind térképzésében, mind tömegformálásában, mind valamennyi építészeti részleteiben egy sematizált gótikus szótárból dolgozik. Ennek végeredménye egy érdekes, karakterű, a múltat tisztelő épület. A téglamodul alkalmazása ugyanis nem engedi meg az archaikus terek és szerkezetek hiteles megidézését, csak, mint a LEGO-ból épült elefánt, megközelíti a megidézni szándékozott formát. Jól látható geometriájában is csak látványosan közelít egy formavilágot, de elérni nem képes azt.

Az eredmény furcsa módon a rigorózus műemléki elvekkel is egybe esik. Motívumai révén az új épület belesimul a több évszázados házak világába, de világosan meg is külön-

28. kép. Sportcsarnok. Építészek: Kiss Imre, Kangyal Ferenc, Kangyal Tibor, 1988. Rétegelt, ragasztott háromcsuklós tartók

29. kép. Szent György utca és Új utca sarok („Vasaló-ház”). Építészek: Kévés György és Kövi János, 1988.

bözteti magát tőlük: nem lehet összetéveszteni egy többszáz éves házzal. Az illusztrációk e sajátos formák vakolatlan téglamodulban való megidézését mutatják. Vasbeton lemezre ültetett zárterkélyek születtek a legkülönfélébb formában, és főpárkány rajzolódott a házra. Ezek a téglarchitektúrájú falak Kéves életművében általában nyers színűek (vörösés barnák), de itt – hasonlóan Finta József dunaújvárosi nyersbeton felületeihez – a népharag csitítására fehér festést kaptak (29. kép).

Posztmodern építészet Sopronban

Sopronban van jelentős emléke az 1990-es évek posztmodern törekvéseinek is: Ez Fodróczy József Győri úti MATÁV Oktatási Központ épülete. Szinte mindent felfedezhetünk rajta, ami formájában és szellemiségében jellemző erre a stílusrétegre. Jelen van benne a játékosság, az ironia, sőt önironia, a többértelműség és a narratív, történeteket mesélő építészet. Mindemellett felvonultatja a korszak emblematisz topozait: a tornyocska, melynek csúcsán fémezászlócska feszül az égnek, a csíkos homlokzat-architektúra, a talán villámhárító szerepet betöltő fémhegyek, leegyszerűsített főpárkány-tagozatok. A leginkább gondolatgazdag a sarki főbejárat tornyos tömbje, melybe belemetsződik a bejárat előteteje. Ebben a térben „ház a házban” jelleggel valósul meg a szélfogó, melynek üvegtornya ketté vágja a mögöttes falazatot, egy tömör és egy áttört, üvegezett félre osztva azt. A monumentális sátortető alátámasztatlan sarkát egy karcsú oszlop böki meg, az előlépcső egy egyenes és egy kör alakú pofafal közé szorul. S hogy a háttérrel kiegyensúlyozódjon, a tömör felén egy keresztosztású körablak is helyet kapott (30. kép).

A Viszlai-oeuvre

A Viszlai életmű Sopronhoz kötődő épületeinek talán az első darabja a focipályát lekerítő Stadion Üzletház. Szintén az 1990-es évek osztrák kiskereskedelmi felfutásának ikonikus épülete. Tipikus „retail store”, kis üzlethelyiségek sorával, melynek kontúrját a futballpályát körülölelő egykori futópálya íve adja meg. Ez az épület téri megformálását akár el is ronthatná, hiszen a Lackner Kristóf utca felőli homlokzat diszperzív, taszító, élivelődő. De az áthallásos, teljesen meg nem fejthető, posztmodern homlokzat üzenete központi lépcsőtornyának parancsnoki hidat idéző formája nem ház-szerű házat csinál az épületből. Az egész épület mintha elvarázsolt óceánjáróvá lényegülne át, amely lassan, de megállíthatatlanul hasítaná a vizet a focipálya tengelye által kijelölt irányba, átmetszve az előtte fekvő utcát. Ehhez a hajó karakterhez a kékes festés jobban illett a jelenlegi, meleg sárgás tónusnál (31. kép).

Más karakterű kortárs épület a kórház pszichiátriája. A ház hallatlan finom ívelődéssel veszi fel a Gyiróti utca vonalát, miközben bejáratát kimozdítja kellemetlen oldalfekvéséből a közterület felé. Az épületre elegáns és hosszú, előtetővel fedett előlépcső vezet rá. A kompozíció a mérnöki szögletesség és az érzékeny ívelődés kettősségére épül. A tiszta, középfolysós rendszer utcai homlokzatán festőien formált előtét-falat kap, mely a szegmensíves nyílások sorolásával, az azok fölé ültetett oszlopok dupla sorával a történeti építészet szótárából dolgozik, míg az épület belső rendszere és szerkezete jéghidegen racionális (32. kép).

30. kép. MATÁV Oktatási Központ. Építész: Fodróczy József, 1994.

31. kép. Stadion Üzletház. Építész: Viszlai József, 1992.

32. kép. Ideggyógyászat épület – Neuropszichiátriai tömb. Építész: Viszlai József

Egy pályázat útján elnyert megbízás alapján történt a soproniak által közkedvelt, mély fekvésű „gödör” játszótér beépítése. Az e ponton álló, a Képezde utcát megnyitó egykori Evangélikus Tanítóképző a háború viharaiban megsemmisült. Helyén jókora mélyedés tátongott, ahol játszótérteret alakítottak ki. A soproniak kedvelték, mert nem nagyon tudott a játszó gyermek megszökni a gödörből. Viszont – a beruházás anyagi nyereségét most félretéve – Közép-Európa egyik leghosszabb, elegáns parksávjának hiányzott az egykori Teológia Sándy Gyula által tervezett reprezentatív épületének ellenpárja. Ma sem mondható ésszerűtlennek a gödör beépítése, az egykori Képezde épülete reinkarnációjának létrehozása.

Érdekes szerkezetű, sokarcú, friss szellemű épület született, melynek gerincét a Deák teret keletről szegélyező útvonal folytatása mentén megépített, ívelődő szárny alkotja, melyből dél felé három kereszt szárny ágazik ki. Végül az utolsó „U” alakban két további, nyugatra néző szárnyal egészült ki és egy a Frankenburg út mentén megépült, leválasztott szárnyal zárul. E szárny és a nyugati „U” alak utcához kifutó szárnyát két, látványos ikertorony (tetőszinti üveg pavilon) zárja le, mintegy kaput jelképezve. Az épületkomplexumnak van két, a koncepciót komolyan befolyásoló, de elsősorban nyilván az egykori ellenséges közhangulat miatt szükséges tényezője. Az egyik az „U” alaku szárny és a Frankenburg úttal párhuzamos szárny közötti idős fa egy piazzetta középpontjába kerülő megtartása. A másik az íves gerincből kinyúló szárnyak hídszerű megformálása, vagyis az egykori „gödör” játszótér formális megőrzése. Ez utóbbi nyomán a nedves, vizenyős gödör megmaradó udvarában évekig voltak senki által nem használt játszótéri eszközök,

33. kép. Gödör-ház. Építész: Vízslai József, 1992-98.

mára azonban ezek is elkoptak. A város elfogadta a „gödör” játszótér megszűnését. Helyén egy roppant gazdag, érdekes épületegyüttes jött létre, tele egyedi szépséggel és gondolatokkal. A keresztzárnyak mint különös hidak valósultak meg; ott alátámasztva, ahol a tartószerkezet szabályai szerint az tilos: a záradéknál.

Az első két keresztzárny – a mesterre oly jellemző módon – széles teraszokkal a Lőverek felé lelépcsőzik. A körablakok jelenléte is egy tengerjáró hajó emlékét idézi. Arra is jó példát szolgáltatnak ezek az esetek, hogy az utólagos „bütykölések”, komfortos előtetők, egyéb hozzáépítések milyen hatékonyan erodálják az eredeti építészeti gondolatot. Az épületszárnyakat jellegzetes és eredeti, a szerző személyéhez köthető, a fehér szín ellenére talán a latin koramodern építészetet megidéző, kicsit birodalmi hangulatú tornyok tagolják és teszik tekintélyessé (33. kép). Az épület legfinomabb, legérzékenyebb, egyben legnagyobb hatású részlete a Frankenburg út felőli két, üvegpavilonnal megkoronázott torony, mely emelkedett hangulatú, ünnepélyes kaput képez az épületegyüttes belső

34. kép. Stauer villa, Hirközlési felügyelet. Építész: Viszlai József, 1998.

világa felé. A tömör erkély-mellvédek mintha a közeli, Winkler Oszkár-féle híres házról szöktek volna át.¹⁶ A város pedig egy egyedi, különleges építészeti értékkel gazdagodott.

A tartózkodó szakszerűséggel megújított, hivatali funkciót kapott Stauer-villa épületén kívül, önálló, új épületbe kerültek a villában már el nem helyezhető funkciók. Utóbbi épületen szintén a Viszlai Józseftől már ismert, látványos építészeti gesztusokat, például a zárterkélyes saroktornyot ismerhetjük fel (34. kép).

A századvég jellegzetes épületei

Fejérdy Péter és Balázs Mihály mintha mesterük, Török Ferenc szellemét vinnék töretlenül tovább újabb és újabb épületekre. Invenciózusan, tele ötletekkel, finom gesztusokkal és az anyag végtelen tiszteletével és szeretetével. A Szent Imre-templom festőien illeszkedik környezetébe, a lakótelep és a ligetes tó határára. Tiszta építészeti motívumai egyértelműen vezetik a templomba betérőt, még ha az alaprajzi szervezés egy kicsit kuszább is a megszokottnál (35. kép).

A bevásárló központok, plázák viszont nem azt az építészeti műfajt jelentik, amely a különleges építészeti kvalitásokról nevezetes. Inkább olyan vásári világ, melynek épületei befelé viselik az arcukat és kívülről gyakran a semmitmondásig felismerhetetlenek. Bár a mozgalmas terepen megjelenő Sopron Pláza, mely tartalmát tekintve semmiben sem

¹⁶ Erről az épületről lásd Winkler Barnabás írását a Soproni Szemle jelen számában (a Szerk.)

35. kép. Szent Imre templom. Építésszek: Fejérdy Péter és Balázs Mihály, 1997.

36. kép. Sopron Pláza. Építész: Soproni Szabó Attila, 1998.

37. kép. Rosengarten vendéglő, panzió és orvosi szolgáltatások háza. Építész: Fekete Szilárd, 1999.

különbözik társaitól szerte a világban, azzal, hogy négy torony határozza meg karakterét és szögezi a földhöz, mégiscsak elmesél egy történetet. A gödörbe bújó, hosszú épülettesten csak a négy gubbasztó torony érvényesül, melyek égbe dőő lándzsái már nem a marketing stratégiáról szólnak, vagy ha mégis, akkor csak nagyon áttételesen. A soproni hegyek látványával a háttérben, mintha inkább egy megfejtetlen történet rejtelmes szereplői volnának (36. kép).

A Rosengarten épülete magán viseli alkotója számos kedvelt és látványos építészeti eszközét: a terepbe ágyazottságot, a vízszintes, csíkos architektúrát, a nagy kiülését, karakteres tetőszerkezetet, és főként a súlyos, erőteljes, mégis légies ácsszerkezeteket. Az épület arcot mutat a Bécs felől a városba érkezőnek és a rossz adottságú, keskeny telken szépen tagolt formában telepíti sokfunkciós épületét. Marketing eszközökben túltelített főhomlokzata ellenére egy várost azonosít, a megérkezés élményét adja.

A valódi főbejárat nyugat, a Sopron pláza felé nyílik. Legsúlyosabb, kereszt irányú épületteste mellett a kisméretű középrizalitok szegmensíves sapkájukkal úgy sorakoznak, mint az anyamedve mellé kucorodó bocsok. Különös érdeme az épületnek, hogy a nehezen megoldható telek-alakból és terepviszonyokból előnyt kovácsol, és a helyzet kényszeredettséget észrevehetetlenné teszi. A hosszú, hegyesszögű háromszög alakú telek - melyen a szintkülönbség is jelentős - felső éle mentén sorolódnak az épület tömegelemei, majd a délkeleti telekhatár mentén a ház egy széles szárnyal befordul. A közle-

kedés útvonalai az épülettest külső oldalán vannak, kikötésük azonban kényszerűségből a házban működő vendéglő és fedett-nyitott terasza között vezet a Lackner Kristóf út felé. Az asztalok mellett visszavezetett, lépésben haladó gépkocsiforgalom és a terasz közönsége közti kommunikáció lehetősége az itáliai városok piazzettáinak varázsos, urbánus világát idézi meg. Olyan sűrű, városias milió születik ezáltal, melyért ezer kilométereket szoktunk utazni.

Az épületbe látványos előlépcső vezet, melyet nyilván a rossz terepadottság kényszerített ki, de ennek következménye nem kényelmetlenség, hanem a belépés ünnepélyessége lett. Nem tudom megítélni, vajon a tervezési koncepciónak része volt-e vagy sem, de a zölddel dúsan befuttatott épületszárnyak olyan természetközeli és barátságos, patinás és hívogató hatást keltenek, mely az épület karakterének meghatározó elemévé vált, varázsa talán éppen ebben rejlik (37. kép).

Zárszó

Egy város építészeti képe annál gazdagabb, mennél több történeti réteget képes egymás fölött, alatt és mellett felmutatni. Amikor így nézünk városunkra, magunk mellett érezzük azokat is, akik már régen nincsenek közöttünk. Ilyenkor egy, a valóságosnál sokkal népesebb közösség tagjainak érezhetjük magunkat. A jelen körkép célja az volt, hogy bizonyítsa, ilyen értékekkel a maga módján a 20. század második fele is gazdagított bennünket. Ezt az építészeti vagyont és ezt a pusztuló értéket szeretném az Olvasók szíves figyelmébe ajánlani.

A Soproni Városszépítő Egyesület évtizedek óta Szent Mihály napján Winkler Oszkár-emlékdíjjal ismeri el az elmúlt esztendő alatt megvalósult, legkiemelkedőbbnek megítélt építészeti alkotást. Az Építészeti Bizottság a pályázatra beérkező épületeket részletes vizsgálatnak és bírálatnak veti alá. Döntésük felhívja a figyelmet a város építészetének folyamatos fejlődésére, az itt alkotó építészek, kivitelezők és építetők Sopront gazdagító eredményeire.

A díjazott épületek albuma a Városszépítő Egyesület honlapján is megtalálható.¹ Örömteli a sor! Igazolja, milyen széleskörű beruházások valósultak meg az elmúlt években Sopronban. Műemléki épület régen várt megmentése kortárs épületrésszel kiegészítve adott új otthont a város országos hírű zeneiskolájának (1. kép). A Jereván lakótelep Szent Imre-temploma városnegyeddé emeli a házgyári lakóházak együttesét. Az ipari negyed fontos új kiszolgáló egysége az elkerülő út mellett megépült inkubátorház. Régen áhított épület a Szent Pál Katolikus Szakkollégium a történelmi városközpontban. Elismerésben részesült többek között a Harrer Cukrászdnak az Ipari Park területén fekvő üzeme és vendéglátó egysége (2. kép), a Városi Bíróság eredetileg iskolának tervezett épülete rekonstrukciója és kiegészítése (3. kép), és az egyetemet gazdagabbá tevő új látogatóközpont (4. kép). Dicséretesek a belváros és a Lőverek meglévő lakóépületeinek színvonalas megújításai. A régi soproni Lőver emlékét tovább gondolva, mai szellemben alkotott lakóházak (5. kép) gazdagítják a történelmi villanegyedet!

A díjazott épületeket nézegetve, melyeknek egy sorát említettem csak, kedve támad az olvasónak végig járni valamennyit. Annál inkább, mert áttekintést adnak Sopron építészetének fejlődéséről az elmúlt csaknem két évtizedben. Az épületek pontos helyének, megközelíthetőségének ismertetése, a megvalósítás és díjazás évének közreadása segítheti ebben az érdeklődőket.²

Sopron történelmi múltja visszatükröződik épületeiben, épített öröksége az egyik leggazdagabb az országban. Szerencsére lépést tart ezzel a helyreállítás, az építészettörténeti feldolgozottság is. A kiváló szakkönyvek mellett az egyes épületeken az alapadatokat ismertető táblák segítik az idelátogatókat a tájékozódásban.

Nagy szerencséje a városnak, hogy a 20. század kiváló építészeti méltók maradtak az elődökhöz. A modernizmus soproni térhódításáról Kubinszky Mihály írt számos tanulmányban és a *Sopron építésze a 20. században* című összefoglaló kötetben. Az ő több évtizedes kutatómunkájának köszönhetően jól ismerjük a korai modern építészet első Sopronban tervező alkotóit, Schármár Károlyt, Füredi Oszkárt, Hárs Györgyöt, Winkler

¹ http://varosszepitok.sopron.hu/kituntetett_epuletek.html (letöltve: 2020.06.28.)

² A teljes lista és a hozzá tartozó információk közreadását a *Soproni Szemle* 2021. évfolyamában tervezzük (A Szerk.).

1. kép. Horváth József Alapfokú Művészeti Iskola, Szélmalom u. 17. Vezető építész: Farkas Mária, stúdió-
 építészek: Józsa Ágota és Józsa Dávid. Tervezés-építés éve: 2001-2003., Winkler Oszkár-díj: 2004.

2. kép. Harrer csokoládéüzem, Faller Jenő u. 4. Építész: Christoph Huber, helyi építész: Kiss Gábor Árpád.
 Építés éve: 2008/2009., Winkler Oszkár-díj: 2010. Bolodár Zoltán felvétele

3. kép. A Városi Bíróság épülete. Klebelsberg Kunó tér 1. A Hárs György és Balogh Kovács Sándor által iskolának tervezett épület rekonstrukciója és kiegészítése. Építészet: A2 Építész Iroda (Vajda Géza, Fekete Szilárd) Építés/felújítás éve: 1931., 2011-2012., Winkler Oszkár-díj: 2013. Bolodár Zoltán felvétele

Oszkárt, Rosenstingl Antalt, Somlai Aladárt, Kalmár Dezsőt, Greilinger Rezsőt. Méltán folytathatjuk a sort Boronkai Pál, Árkay Bertalan, Hegedüs Béla, Körmendy Nándor, Benkhardt Ágoston, Quittner Ervin nevével. Életük részben Sopronhoz kötődik, de többben Budapestről, Győrből, Franz Schuster Bécsből vettek részt a városban megépült modernista épületek terveinek elkészítésében.

A Soproni Városszépítő Egyesület a díjat Kubinszky Mihály javaslata alapján az 1984-ben elhunyt Winkler Oszkár Ybl Miklós-díjas építészről nevezte el. Miért rá esett a választás és mit üzen a napjainkban megvalósuló, kiemelkedő soproni építészeti alkotásokon keresztül a Winkler Oszkár-díj? Mint az előző felsorolás mutatja, a város 20. századi modernista épületei jelentős számú neves, a városban élő, de az ország számos területén működő építészhez köthetők. Ehhez szeretnék néhány adalékkal szolgálni.

Winkler Oszkár Sopronban született 1907-ben. Már a Széchenyi István Gimnáziumban feltűnt festőművész tanárának, Horváth Józsefnek kiemelkedő rajztudása és rajzainak egyszerű, lényegre törekvő ábrázolása. A GYSEV-nél dolgozó édesapa maga is ügyesen rajzolt. Az éles szemű festőművész a gimnazista adottságaiból kiinduló javaslatával segítette növendéke pályaválasztását. A Műegyetemre való beiratkozás és az egyetemen eltöltött évek igazolták a tanári javaslatot és Winkler Oszkár döntését. Tervezési mesteréül az egyetemista Kotsis Ivánt választotta annak tudatában, hogy a professzornál ezekben az években – az egyetemen szinte egyedülállóan – csak modern felfogásban terveztek a hallgatók. A tanulóévek munkái már életre szóló elhivatottságot mutattak.

4. kép. A Nyugat-magyarországi Egyetem Ligneum látogatóközpontja, Erzsébet kert. Építész: Radványi Katalin. Építés éve: 2011-2012., Winkler Oszkár-díj: 2014. Bolodár Zoltán felvétele

Az 1930. február 5-én megszerzett építész diplomát Sopron városa ösztöndíjjal ismerte el. Ennek köszönhetően Winkler Oszkár Berlinben, a Charlottenburgi Egyetemen folytathatta vendéghallgatóként tanulmányait. A Walter Gropiusszal hosszú éveken át alkotói kapcsolatot fenntartó Bruno Taut és Hans Poelzig osztályában hallgathatott a világ modern irányzatait figyelembe véve épülettervezést, lakóházépítést és településtervezést. (Tautról később könyvet írt, ami 1980-ban az Architektúra sorozatban jelent meg.) A két kimagasló építész-tanár, akik jelen voltak a modernizmus bölcsőjénél és aktív szerepet játszottak annak alakulásában, egyirányúvá tették a fiatal építész útját. Budapesti és berlini tanulmányait követve a történeti építészet olaszországi megismerésének gondolatával utazott Rómába. A műemlékek között eltöltött idő építész életének és látásmódjának ajándékává vált. Megismerve a modernizmus olaszországi irányzatait, szemlélete tovább gazdagodott. Itáliai tanulmányútjához is elengedhetetlen volt Sopron város segítsége.

1934-től, három év Budapesten eltöltött irodai gyakorlat után, hazatért Sopronba, megalapította saját tervezőirodáját. 1948 májusában a Budapesti Műszaki Egyetem Sopronban működő Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karán az építéstan tanszékvezető egyetemi tanárává nevezték ki. Ugyanebben az évben, professzori kinevezését követően megbízást kapott az első vidéki állami tervezőiroda megalakítására, amelyet 1957-ig, az iroda győri tervezőirodába illesztéséig vezetett. Ezt követően évtizedeken át a kibővített Győriterv főépítészeként vett részt a munkában. 1975-ben egyetemi tanszékéről vonult nyugdíjba. Tervezői és egyetemi munkái mellett mindvégig részt vett Sopron és az ország építészeti életében.

5. kép. Családi ház, Lövész u. 6. Építész: Takács Tamás. Építés éve: 2017., Winkler Oszkár-díj: 2018.

Első soproni épületei közül az 1936-ban, a Frankenburg utca – Zsilip utca sarkán épült háromemeletes társasház korszerű alaprajzi megoldásával és új formákat hozó megjelenítésével tűnt ki. A Károly-magaslaton ugyanebben az évben átadott kilátója egyszerű, négyzetes alaprajzzal, szilárd építőanyagok – kő és vasbeton – felhasználásával épült, szabályos mértani tömegéhez ferde falú, lendületesen megdőntött lépcsőházi torony csatlakozik, acélból emelt felső kilátóterasszal. Winkler Oszkárt az 1920-as évek áramvonalas építészete inspirálta, a városra tekintő, személyes hangú, különös épület tervezésénél azonban példásan figyelembe vette a helyszín adottságait és a környék adta lehetőségeket. Az addig megformálhatatlannak tartott, alig alakítható kőből, a gneiszből dekoratív falstruktúrát alakított ki, melyet a homlokzat síkjába mélyen belemetsző ablaknyílások tesznek változatossá. A Károly-kilátó rövidesen Sopron egyik kedvelt építészeti szimbólumává vált.

Az István menedékház a Muck-kilátó mellett ugyancsak 1936-ban készült el: a változatos tömegű, magastetős épület a Nyíresen ugyancsak erdős környezetben épült, bátran vállalva a helyi adottságokból adódó szigorú kötöttségeket, és kihasználva az alkalmazásukban rejlő formai lehetőségeket.

Ezekben az években készült el a Gräser-ház a Mátyás király utcában, a Líceumi Diákotthon bővítése a Hunyadi János utcában, a Városi Villanytelep új üzemi épülete, transzformátorháza a Faraktár úton, a Villanytelep családi házai a Vitnyédi utcában, a Hatvani turistaház bővítése a Várison és számos soproni vállalat telepének bővítése. (Vasöntöde, Zárgyár, Sotex Szőnyeggyár, Sörgyár, Selyemgyár és Tűgyár) Jelentős az egyetem matematika és ábrázoló geometria tanszékeinek épülete (6. kép), egyértelműen bizonyítva a Bauhaus gondolatainak közelségét. A Juliáneum az Alsó- és Felsőlőverek határán egysze-

6. kép. A Soproni Egyetem matematika és ábrázoló geometria tanszékeinek épülete (Fotó Polgár Attila)
Építés éve: 1941.

rűségével illeszkedik a domb oldalához. Winkler Oszkár otthona az általa tervezett társasházban, a Vörösmarty utca 10-ben volt. Szakál Ernő, felejthetetlen jelentőségű szobrászművész a műemlékvédelem és műemlékek kőfaragómestere, valamint Hárs György, a kor jeles modernista építészé ugyanebben a házban éltek. Az Ógabona tér és a Lackner Kristóf utca sarkán megvalósult jelentős társasház (1943) hármuk közös alkotása.

1945 utáni első épülete, a funkcionista építészet szellemében épült kecskeméti OTI (tervezőtársai: Hegedűs Béla és Schall József). Sopronban az Ady Endre úton a SOTEX Kultúrház, a Deák tér – Mátyás király utca – Kiss János utca – Lenkey utca által határolt tömbben elhelyezett 101 lakásos keretes elrendezésű lakóház-együttes már a korban megkövetelt „szocialista realista” stílusjegyekkel illeszkedik a szomszédos historizáló bérházakhoz.

1960-tól a modernista stílushoz visszatérve épülhetett meg a Soproni Nevelőotthon nyolc tantermes iskolája a Füles utcaiban Kubinszky Mihály közreműködésével. A Deák téren, a Templom utca 23-ban, a Várkerületen és a Kőfaragó tér 2-ben beépített városi foghíjak visszafogottan modern építésznyelvet használva, átgondoltan illeszkednek a történelmi házsorok együtteseire. Erdeős Lászlóval megvalósított utolsó munkája a Deák Ferenc téri általános iskola bővítése volt.

Winkler Oszkár Sopronban élő és alkotó, elhivatott építész és pedagógus volt. A műemléki értékeket és a kor építészetét folyamatosan szem előtt tartó szakemberként vett részt az ország építészeti közéletében. Élete és életműve fontos a város számára. Nagyra becsülte a vele egyidőben alkotó építészek munkáit, figyelemre méltó városismeretre tanította fiatal munkatársait, egyetemi hallgatóit. Ybl Miklós-díjban az elismerés alapításának évében, 1953-ban egyetlen vidéken élő és alkotó építészként részesült, a

Soproni Asztalosárugyár tervezéséért, melyet a nyugati építésvilág sajtója is elismeréssel adott közre.

A Frankenburg utca – Zsilip utca sarkán épült háromemeletes társasháza helyet kapott a Kubinszky Mihály által szerkesztett Modern Építészeti Lexikonban.³ A londoni Thames & Hudson kiadó gondozásában 1996-ban megjelent, a közép-európai modern építészetet feldolgozó kötet egész oldalas képen közölte a mozgalmas, erkélyes homlokzatú, lapostetős házat, az építész pedig a magyarországi modernizmus egyik első jelentős képviselőjeként méltatta.⁴

Winkler Oszkár egész életét szülővárosában, Sopronban töltötte. Már egyetemi éveitől alatt elkötelezte magát az általa is fontosnak ítélt modernizmus szellemével. Elengedhetetlennek tartotta megismerni az amerikai acél térhódítását, a Bauhaus, a német, olasz, orosz és skandináv modernista irányzatokat. Emellett munkája során alapvető szempontként kezelte az épületek környezetükhöz való illeszkedését. A természet és a már meglévő épített környezet megismerése és figyelembevétele számára a tervezés elengedhetetlen része volt, épületei modern szemléletükkel igazodnak környezetükhöz. A város modernista szellemében történő fejlődésére az 1930-as évek második felében és az 1940-es évek elején megépült alkotásai a legmeghatározóbbak. Eredményesen vett részt országos pályázatokon, Sopron mellett az ország több helyszínén is állnak a kor építészeti stílusát képviselő épületei. A szocialista realizmus időszakában is dolgozott, e korban készült alkotásai a mai napig környezetükben élnek, azzal együtt, hogy megmutatják létrejöttük korát, annak kötöttségeit és gondterheltségét. Visszatérése a modernizmushoz az 1960-as évektől vált ismét lehetővé. Könyvei, cikkei és jegyzetei igazolják tiszta építész szellemét, véleményét és elhivatottságát. Épületei, alkotásai időtállóan értékesek. A fentiek tudatában döntött úgy a Városszépítő Egyesület, hogy az éves építészeti teljesítmények elismerésére alapított díját Winkler Oszkáról nevezi el, mivel neve, életműve máig meggyőző, rangot adó fedezete az elismerésnek.

Az új épületek éves áttekintése, a kiemelkedők díjazása bizonyítja a város odafigyelését, az épített környezet általános elismerését. Azzal, hogy ráirányítja a figyelmet a valós építészeti értékekre, ízlést formál, igényt támaszt, ezek révén pedig gazdagítja a város épített örökségét. A Winkler Oszkár-díj segíti a Sopronban épülő új, minőségi építészeti alkotások városhoz kapcsolódását és igazolja építészeti értékeiket. Megerősíti alkotóik elkötelezettségét a város építészeti hagyományainak és törekvéseinek követésére, tovább gondolására.

Építészek körében egyre többször vetődik fel: gazdagodna az odafigyelés napjaink építészeti alkotásaira, ha az újonnan megvalósult épületeket a helyszínen élők is értékelhetnék, díjazhatnák. A Soproni Városszépítő Egyesület több évtizede alapított építészeti díja korát megelőzve bizonyítja e gondolat fontosságát és a város építészeti fejlődésében betöltött szerepét.

³ Kubinszky Mihály: Modern építészeti lexikon. Budapest, 1978, 338.

⁴ East European Modernism Architecture In Czechoslovakia, Hungary, And Poland Between The Wars, Szerk.: Wojciech Lesnikowski. London, Thames & Hudson. 1996, 163.

Kezdetek és elődök

A Soproni Városszépítő Egyesület és a Tanulmányi Erdőgazdaság Zrt. jogelődjeinek kapcsolata megelőzi az egyesület alapítását. 1277-ben IV. László kiváltságlevelet adományozott Sopron város lakóinak, és ezzel számos előjoggal ruházta fel őket. A kiváltságok a városkörnyéki erdők hasznosításához, illetve az erdő terményeinek gyűjtéséhez, hasznosításához is kötődtek. A közel hat évszázadon keresztül zajló városi haszonvételek a környékbeli erdőterületek jelentős átalakulását okozta. A 19. századra a természeti erőforrások olyan mértékben kimerültek, hogy az erdők termőképességének megőrzése érdekében szakszerű erdészeti beavatkozások váltak szükségessé, amelyeket az 1879. évi erdőtörvény előírásai szabtak meg. Sopron város vezetése már évekkel korábban döntött arról, hogy saját szakszemélyzettel és anyagiakkal támogatva szepíti meg a városi polgárok által előszeretettel látogatott városi erdőket és kedvelt kirándulóhelyeket. Az 1874-ben kiírt erdőgondnoki pályázatra jelentkezve érkezett a városba Muck Endre. Muck meghatározó alakja volt korának. Mind szakmai munkájával, mind a közösségért vállalt feladataival kiemelkedett és kivívta kortársai megbecsülését. Az 1886-ban már főerdészként készített erdészeti üzemtervet, amelynek végrehajtása nemcsak az erdőgazdálkodásban, de az erdei kirándulóhelyek környékén is rendet és tisztaságot hozott.¹

A Soproni Városszépítő Egyesület működéséhez csatlakozó Muck Endre munkáját olyan, városukért odaadó polgárok is támogatták, mint Printz Ferenc, az Egyesület második elnöke, akinek hathatós közbenjárásával és a „városfejlesztő erők” összefogásával szépült a város.² A Printz és kortársai által vallott elvek, mint a természeti értékek megőrzése és azok védelmének elősegítése, ma is élnek. Azzal, hogy elősegítették a Soproni-hegység sétautakon való elérhetőségét és felüdülésre alkalmas helyeket alakítottak ki az erdőn, elindították azt a közel 150 éves törekvést, amely keretében a természet megismerése és saját környezetünk védelme érdekében együtt dolgoznak az városszépítők és az erdészeti szakemberek. Az eltökélt elődök közül Heimler Károly munkásságára és annak időtállóságára is emlékeznünk kell. A városszépítők elnökeként sikerült anyagi támogatást biztosítani a Sopron felett máig őrködő Károly-kilátó megépítéséhez. Az 1936-ban a kilátó átadásán elhangzó, kortársai törekvéseit is híven tükröző megnyitó beszéde örök érvényű gondolattal bír: „Az Isten adta természetet, a szőlészek-borászok, földművesek,

¹ Mollayné Madas Gabriella – Molnár Ákos – Tamás József: A Soproni-hegység erdőállományainak története, a TAEG Tanulmányi Erdőgazdaság Zrt. Sopron, 2011.

² Hárs József: Printz Ferenc (1844–1920), a Soproni Városszépítő Egyesület egykori elnöke. Soproni Szemle 49. (1995), 118–129.

1. kép. A Károly-kilátó, előtérben a „fotókerettel”

kézművesek, kereskedők által felépített településeket mutathatjuk meg barátainknak és vendégeinknek.” (1. kép)

A Soproni Parkerdő fejlődésekor a kirándulók először a városkörnyéki értékeket fedezték fel, ahol jó kilátás nyílt a városra vagy éppen friss vizet lehetett tölteni a kulacsba. A Deák-kútra elhelyezkedésénél fogva is mondhatnánk, hogy a Soproni Parkerdő „bölcsője”. Ez Sopron legrégebben ismert és emlegetett forrása, amely találkozóhelyként nemcsak a városiak, de a líceumi diákok szívéhez is hozzánőtt. Innen kapta nevét a „deákok kútja”. Mai arculatát 1922-ben kapta, amelynek megőrzésében az Evangélikus Líceum a mai napig kiveszi részét.

Erdőgazdaság a város szolgálatában

Az Erdőgazdaság 1951-ben történő létrehozásakor rögzített gazdasági-közjóléti-oktatási hármas cél a mai napig meghatározza a működését.³ A mai Tanulmányi Erdőgazdaság Zrt. is gazdálkodásával teremti meg annak alapjait, hogy a Soproni Parkerdőben messze-menőnkig ellássa és folyamatosan fejlessze közjóléti feladatait és biztosítsa az ismeretterjesztés, a természetközeli oktatás feltételeit. Ezeket a törekvéseket mutatják az Erdőgazdaság fenntartása alá tartozó létesítmények és a hozzájuk kötődő feladatok:

- Sopron a „kilátók városa”, ezt a kitüntető címet a határában található tíz kilátónak köszönheti.
- A Károly-magaslaton létesített Látogatóközpont a Soproni Parkerdő központjává vált, ahol a Kőhalmy Vadászati Múzeum és színvonalas erdei büfé is található.
- Számos történelmi és kulturális emlékhely őrzi a város és az erdő emlékeit.
- Fokozódó igény jelentkezik a piknikezés iránt, amelyre a forrásfoglalások és autóspihenők környéke, valamint további pihenőhelyek adnak lehetőséget.
- 369 km hosszú turistaút-hálózat – sétatutak és tanösvények – biztosítja az erdők bejárhatóságát és a természet megismerését.
- Az erdei tornapálya, lovasutak, kerékpárutak és sífutópálya kiváló sportolási lehetőséget biztosítanak.

Látnivalók

Manapság sokan emlegetik Sopront a „kilátók városaként”, hiszen nincs még egy olyan hely Magyarországon, mint a Soproni Parkerdő, ahol viszonylag kis területen ilyen jelentős számú kilátóval találkozhat az erdőjáró. Az itteni kilátók és kilátópontok ma is az eredeti helyükön állnak, de a legtöbb mára teljesen megújult, új formát öltött. A kilátók közül a legismertebb és egyben a leglátogatottabb mára a város második jelképévé vált. A Károly-kilátó elődjét Romwalter Károly és fia építette 1876-ban. Az eredeti fakilátó állaga néhány évtized alatt leromlott, ezért a Soproni Városszépítő Egyesület kőkilátó építése mellett döntött, amely 1936-ban épült fel Winkler Oszkár tervei alapján. Napjainkban az Egyesület tulajdonában lévő kilátót a Tanulmányi Erdőgazdaság Zrt. üzemelteti. Az elmúlt években a Károly-kilátó és környéke a Soproni Parkerdő meghatározó helyévé vált. Az erdei játszótéren, ülőgarnitúrákon, erdei vendéglőn és a kilátóból elének táruló fenséges látványon túlmenően állandó kiállítások is megtekinthetők, amelyeken keresztül megismerhető a soproni erdők élővilága.⁴

A kirándulóhelyek közül a legismertebb és leglátogatottabb helyszín a Károly-kilátó és környéke, a Soproni Parkerdő központja. A kilátó a lábánál épült múzeummal együtt

³ *Mollayné Madas Gabriella – Molnár Ákos – Tamás József: A Soproni-hegység erdőállományainak története, a TAEG Tanulmányi Erdőgazdaság Zrt. Sopron, 2011.; Kárpáti László (szerk.: Soproni Tájvédelmi Körzet. Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatósága. Sopron, 2019.*

⁴ <https://taegrt.hu/soproni-parkerdo> (letöltve: 2020.06.28.)

2. kép. A Kóhalmi Vadászati Múzeum épülete

szépségével, természeti és kulturális értékeivel az országban egyedülálló élményt nyújt az ide látogatóknak. A múzeumot 2016. szeptember 30-án ünnepélyes keretek között adták át, majd 2017-ben elnyerte az Év Ökoturisztikai Látogatóközpontja címet.

A Vadászati Múzeum dr. Kóhalmi Tamás erdőmérnök, vadbiológus, a Soproni egyetem egyetemi tanára, a Vadgazdálkodási Intézet első igazgatójának nevét viseli (2. kép). Az épület földszintjén lévő erdei büfé mellett elsősorban a gyerekek érdeklődésére számító interaktív tárlatot láthatnak a látogatók a parkerdő állat- és növényvilágáról. Az emelet a vadászaté: itt látható a Kóhalmi-hagyaték. A kiállítás összeállításánál arra törekedtünk, hogy ne csak szakmai, hanem személyes is legyen, ezt a célt szolgálják a Professzor úr tárgyai, bútorai is, amelyeket a család adományozott a Múzeumnak. Mellette látható a vadászati és vadgazdálkodási tárlat képekkel, fotókkal, preparátumokkal; továbbá érintőképernyős számítógépek, kijelzők is segítik a tájékozódást. A pincszinten egy ötven négyzetméteres oktatóterem áll a látogatók rendelkezésére, ahol előadások és filmek megtekintése mellett a falakon különböző technikákkal elkészített plakátok mutatják be a Soproni Parkerdőt. A kiállítás anyagát úgy állítottuk össze, hogy a kisgyermektől egészen az idősekig mindenki számára érdekes legyen. Az Erdőgazdaság arra törekszik, hogy a fiatalok természetszeretetre való nevelésében az eddigieknél is nagyobb szerepet vállaljon, ennek egyik bázisa a Kóhalmi Vadászati Múzeum. A Múzeum szom-

szédságában, 2017. májusától látogatható és használható az erdei élménypark, amely játészótéri elemeivel szintén a gyermekek számára készült. Az árnyas fák alatt helyet kapott egy csúszka-pálya és a mezítlás tanösvény, amely különleges élményt nyújt minden korosztálynak.

2018. március 29-től használhatják a Károly-magaslatra látogatók a Parkerdő legújabb jelzett útvonalát. A családokat is a természetbe csalogatja a Boszorkány meseösvény. A Károly-magaslati parkolót a Látogatóközponttal összekötő, járműforgalom elől elzárt útvonal mentén a nyolc állomásból álló, 900 méter hosszú meseösvény egészen az élményparkig vezeti a gyerekeket. A tanösvényen az első állomáson fellelhető térkép segítségével eredhetnek a gyerekek a helyi legendák és a boszorkányvilág nyomába. Az állomásokon pecséteket gyűjthetnek, az összegyűjtött pecsétek jutalmat érnek a Múzeumban. A meseösvényt Ábrahám Zsuzsanna óvodapedagógus ötlete alapján készítette az Erdőgazdaság. A meseösvényen a Kecské-patak boszorkánylegendája is megelevenedik, így a gyerekek a népszokások mellett a helyi legendákat is megismerik.

A Károly-magaslati parkolóból a Récényi úton nyugatnak haladva érhetjük el a Várhelyre vezető bekötőutat. A Várhely mint történelmi emlékhely bemutatására elődeink már több, mint egy évszázaddal ezelőtt megtették az első lépéseket. Ennek állít emléket Bella Lajos régész emlékműve, aki 1887-ben kezdte meg a várhelyi feltárásokat.⁵ A Soproni-hegység vaskori régészeti emlékeivel és a Hallstatt-kultúrával ismerkedhetnek meg a látogatók a 2018. júliusában átadott Sopron-Várhely Régészeti Örökségi Tanösvényt járva, amely a Récényi útról vezet a vaskori halomsírok mentén egészen a Várhelyen található földvárba. A Várhelyen feltárt leletegyüttes bemutatja, milyen lehetett az élet a korabeli magaslati településen. A temetkezési emlékek és tájtörténeti maradványok azt bizonyítják, hogy a Kr.e. 9–5. században a Duna-régió egy kimagasló közös, összefüggő kultúrához tartozott.

Mára az európai összetartozás jelképévé váltak az 1989-es sopronpusztai események. 1989. augusztus 19-én Sopron mellett több száz NDK-s állampolgár áttörte a „vasfüggöny” kapuját. A világraszóló esemény helyszínén a Tanulmányi Erdőgazdaság Zrt. a Páneurópai Piknik '89 Alapítvánnyal közösen emlékparkot alakított ki. Az emlékhely 2019-ben, az áttörés 30. évfordulóján látogatóközponttal gazdagodott, amelynek környezetét továbbra is az Erdőgazdaság gondozza. Ennek szomszédságában található a 2000-ben a Magyar Tudományos Akadémia alapításának 175. évfordulójára létesített Akadémiai Emlékerdő, ahol kislevelű hársfa ültetésével emlékeznek meg évről-évre az MTA alapításáról.⁶

Azoknak, akik kellemes erdei környezetben piknikezéssel kívánnak kikapcsolódni, a Sopronbánfalva felől megközelíthető Szalamandra-tavi pihenőhelyet, vagy a Görbehalom és Sopron közötti közút mellett található Brennberg-völgyi autópihenőt

⁵ Nováki Gyula: Bella Lajos emlékmű a Várhelyen. Soproni Szemle 12 (1958), 369–370.

⁶ https://taegrt.hu/wp-content/uploads/2018/09/taeg_leporello_paneuropai-piknik_2018.pdf (letöltve: 2020.06.28.)

ajánlja az Erdőgazdaság. Az előbbi 2013, az utóbbit 2016 nyarán újíttotta fel. A Soproni Parkerdő sokféle természeti értéke mellett forrásokban is bővelkedik. Napjainkban több mint 30 foglalt forrás vízával hűsíthetik magukat a kirándulók. Ezek jelentős része megfelelően kiépített, pihenésre, piknikezésre is alkalmas. A források és a hozzájuk tartozó pihenőhelyek, esőbeállók és más berendezések működtetése a folyamatos látogatottság és a rongálások miatt rendszeres karbantartást igényel.⁷

A Soproni Parkerdő 1970-es létrejöttét követően került kialakításra az ország első tanösvénye (1971), mely a Lővér szállótól indul, és a Deák-kút, majd a Károly-magaslati parkoló irányába halad (3. kép). Eléri a Hét bükkfát, a 2700 éves Hallstatt-kori temetőt, majd bevezet Európa egyik legmagasabb sáncrendszerével körülvett kora vaskori földvárba. Ott magasodik a Várhely-kilátó. Távolabb feltűnik a festői fekvésű Sopronbánfalva, ahol a 8600 m hosszú tanösvény véget ér.⁸ A tematikus tanösvények közül a legnyugatibb a Vadgazdálkodási és vadászati tanösvény, amely Soproni-hegység legmagasabb pontját a Magas-bércet érintve, 1,5 km hosszan 6 állomáson ismerteti meg a vadászat és vadgazdálkodás rejtjelmeit. Az interaktív információs táblák és a szakszerűen megépített berendezések érdekes, gazdag ismeretanyagot nyújtanak az ideérkező látogatóknak. Aki nem akar autóba ülni, annak ajánlható a Várasi sétaút, amely kialakításával igazán családbarát: padok és asztalok várják az idősebbeket, valamint pelenkázók és játszótér fogadja a kisgyermekes látogatókat. A fiatalok és a kalandvágyók éjszakai kivilágításban is gyönyörködhetnek a táj és az Ojtozi csata-émlékmű szépségében. Az erdei sportok kedvelőit szolgálják a több tíz kilométer hosszú jelölt lovasutak, a Vasfüggöny sífutópálya, downhill és MTB pályák. Az ország első erdei tornapályája is 1971 óta működik. Az Ojtozi-fasor és a Várasi sétaút közös szakaszán található pályát 2017 júniusára modern berendezések és eszközök elhelyezésével újíttotta fel az Erdőgazdaság.

A tanösvényekkel és ismeretterjesztő táblákkal jelzett kirándulóhelyek mellett nagy hangsúlyt fektet az Erdőgazdaság a környezeti nevelésre. 2016 ősze óta új keretek között működik az erdei iskolai oktatási program. A Károly-magaslati Ökoturisztikai Látogatóközpont megnyitásakor új központja lett az Erdőgazdaság oktatási tevékenységének is. A Látogatóközpont oktatóterme, a soproni erdők élővilágát bemutató kiállítás és a múzeum gyűjteménye együttesen oktatóközpontként működik, otthont adva a családi programoknak, iskolás csoportok látogatásának, szakmai rendezvényeknek, jeles napoknak és nyári táboroknak. Évente közel száz regisztrált csoport keresi fel az erdei iskolát, így több ezer óvodás, kisiskolás és többszáz család számára nyújt felejthetetlen emléket a soproni erdő. 2019-től az Országos Erdészeti Egyesület által minősítve, az erdei iskolai foglalkozások a Muck Endre Erdészeti Erdei Iskola keretében folytatódnak. Az iskola a helyi adottságokra építve végez egész évben az oktatási intézmények igényeihez és az Erdőgazdaság célkitűzéseivel igazodó szakmai munkát.

⁷ https://taegrt.hu/wp-content/uploads/2018/09/taeg_leporello_forrasok_2018.pdf (letöltve: 2020.06.28.)

⁸ https://taegrt.hu/wp-content/uploads/2018/09/taeg_leporello_ciklamen_2018.pdf (letöltve: 2020.06.28.)

3. kép. Erdők napi rendezvény a Ciklámen tanösvény mentén

4. kép. Erdő Háza látványterv a Muck-on

Jövőbe tekintve

Az oktatás és ismeretterjesztés jövőbeli fejlesztésének egyik kiemelkedő lépése az Erdő Háza Ökoturisztikai Látogatóközpont megépítése, amely átadása 2020. évben várható (4. kép).⁹ A Muck-i egykori határőr őr közél két és fél hektáros területén látogatóközpont – vadaspark – erdei iskola hármass funkciójú épületegyüttes fog megvalósulni. Mivel a területhez közforgalmú aszfaltút vezet és a parkolási lehetőség adott, ezért a távolról érkezők vagy a buszos kirándulók fogadására és csoportos erdei iskolai foglalkozások megvalósítására is alkalmas a helyszín.

A Tanulmányi Erdőgazdaság Zrt. gazdasági tevékenysége mellett nagy hangsúlyt fektet az oktatás támogatására és a közcélú fejlesztések megvalósítására, amelyek közelebb hozzák az erdőt a városi emberhez. A közjóléti tevékenységek mozgatórugója, hogy a városkörnyéki erdők és a Soproni-hegyvidék tájai szervesen hozzátartoznak Sopron mindennapjaihoz, akár a helyi lakosok kikapcsolódását, akár az ide érkező turisták életre szóló élményeit tekintjük. A Tanulmányi Erdőgazdaság Zrt. és a Soproni Városszépítő Egyesület együttműködésének célja ma is az, mint a közös kezdetek idején: minél több ember számára elérhetővé és vonzóvá tenni a tájat, ami Sopron felett magasodik, a felüldülési lehetőségeket a kor elvárásai szerint biztosítani, gondozni és bemutatni a minket körülvevő természeti környezetet, hogy az a következő generációkat is szolgálni tudja majd.

⁹ <http://www.rabigeza.hu/hu/referenciak/37-erdo-haza-okoturisztikai-kozpont.html> (letöltve: 2020.06.28.)

Az Egyesület 2019. évben alapítása 150. évfordulójának méltó megünneplését állította munkatervének központjába. Emellett azonban, hasonlóan a korábbi évek gyakorlatahoz, nem hanyagolta el közszolgálati feladatainak ellátását, továbbá az évfordulóhoz közvetlenül nem kapcsolódó, de a korábbi években sikeresen megvalósított, évről évre megrendezett programjainkat is folytattuk.

Közszolgálati feladatok ellátása

Elnökünk külső tagként, szavazati joggal részt vett Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata Városfejlesztési Bizottságának munkájában. Ezt a feladatot az újjáalakuló közgyűlés 2019 novemberében ismét felajánlotta, így ezt a munkáját a következő öt évben is folytatni tudja.

Egyesületünk előzetesen véleményezte a bizottság elé kerülő javaslatokat, a tagság részéről felmerülő kérdéseket és észrevételeket, amelyeket bizottsági munkája során felhasználott. Az önkormányzati alapítású cég, a Városfejlesztési Kft. Felügyelő Bizottságának elnökeként a Sopron város területén a fejlesztési folyamatokat is nyomon követhette.

Építészeti szakbizottságunk szakmai észrevételekkel, rendezési elképzelések véleményezésével folyamatosan eleget tett az egyesület közszolgálati aktivitását megkívánó követelményeknek. Változatlanul támogattuk a *Soproni Szemle* szerkesztőségének és szerkesztőbizottságának munkáját és megszerveztük a lap terjesztését. A vezetőség az évi négy lapszám soproni terjesztését tagtársai segítségével magára vállalta.

Egyesületi tevékenység

Elvégeztük az alapszabályunkban rögzített feladatainkat, megtartottuk az évi egyesületi közgyűlést, valamint a törvényesen előírt elnökségi üléseket. Az elnökségi ülések jegyzőkönyvei és a határozatok az Egyesület honlapján olvashatók:

(http://varosszepitok.sopron.hu/kozgyulesi_beszamol.html).

- Május 17-én a hagyományos kirándulás időpontjában óvodásokkal és a Soproni Egyetem Óvóképző hallgatóival a Madarak és Fák emlékerdejében facsemetéket ültettünk.
- Június 5-én a Magyar utca 6. számú házon Liszt Ferenc keresztszüleinek emlékére a Liszt Ferenc Társasággal közösen emléktáblát avattunk.
- Július 17-én az Egyesület vezetősége a Fertő fejlesztési programját ismerte meg a Fejlesztési Zrt vezérigazgatója tájékoztatásában.

- Szeptember 28-án Építészeti szakbizottságunk javaslatára Egyesületünk a 2019. évi Winkler Oszkár-díjat az Asszonyvásár dűlő 39. szám alatti családi háznak adományozta.
- Szeptember 29-én részt vettünk a városi „Kult utcák” rendezvényén.
- Október 30-án koszorút helyeztünk el korábbi elnökeink sírján.
- November 10-én a Soproni Erzsébet kórház 100 éves fennállásának alkalmából rendezett ünnepségen az Egyesület 100 darab, a soproni egészségügyi intézmények történetéről szóló tanulmányokat tartalmazó *Soproni Szemlét* adott át ajándékként.

Megemlékezés a 150 éves évfordulóról

2019-ben volt Egyesületünk alapításának 150. évfordulója, erre megfelelő ünnepi programsorozatot állítottunk össze. A program egyes eseményeit a tagság aktív részvételével tartottuk meg. A megemlékezés az egész éven át folytatódott:

- június 7-én a 150 éves évfordulóra készített emlékkönyv bemutatása a Városháza nagytermében;
- július 12-én a 150. évfordulóra készített kiállítás megnyitása a Festőteremben, a kiállítás szeptember 28-ig látogatható volt. A teljes időszakra a kiállítás felügyeletét a tagság látta el;
- szeptember 20-án a 150. évforduló alkalmából emlékkonferenciát szerveztünk a Megyeháza dísztermében;
- október 22-én a 150. évforduló alkalmából az Evangélikus templomban a Solti kamarazenekar nagyszerű hangversenyt tartott a város zenekedvelőinek és az egyesület támogatóinak;
- november 21-én a 150. évforduló alkalmából alapító elnökünk, lovag kőmáli Flandorffer Ignác emlékére az Erzsébet-kertben emlékfát ültettünk és emléktáblát avattunk;
- ismeretterjesztő előadásorozattal emlékezünk meg az Egyesületünk történetében fontos szerepet betöltő személyekről és a város életében meghatározó eseményekről.

A programokat a „Városszépítés térben, lékekben” pályázatunkkal utófinanszírozással elnyert 14,92 millió Ft összeggel, az előfinanszírozást a Sopron város által adományozott 3 millió Ft mellett saját forrásból valósítottuk meg. A jubileumi megemlékezés kezdetének a Sopron város Önkormányzata által 2018. december 14-én odaítélt „Civitas Fidelissima” díjat tekinthetjük.

Külön öröm és elismerés számunkra, hogy a 2019. évi városi kitüntetések során négy vezetőségi tagunk vehetett át elismeréseket: dr. Boronkai László, dr. Sarkady Sándor, dr. Veöreös András és dr. Varga Mária. Gratulálunk és további sikeres közösségi eredményeket kívánunk!

Gazdasági beszámoló

Egyesületünkben a 2019. év során 400 fő fizetett tagdíjat. A tagoktól a Szemle előfizetésével együtt befolyt összeg 1.435.500 forint volt. Kiemelt támogatóinktól, az együttműködési megállapodások alapján (TAEG Zrt, SMJV Önkormányzata) ez évben 3.600.000 Ft támogatást kaptunk. Egyéni tagjaink 1.40.150 Ft-tal támogatták munkánkat. Az elnökség köszönetet mond mindazoknak, akik 2018. évi személyi jövedelemadójuk 1 %-át 2019-ban Egyesületünk javára ajánlották fel. Ebből 39.173 Ft bevételünk származott, amivel rendezvényeink megvalósítását segítették.

Jelenleg mintegy 10 millió Ft tartalékkal rendelkezünk, ami a későbbiekben a nagyobb léptékű felújítási munkák (Flandorffer síremlék) és a Soproni Szemle további kiadásának fedezetéül szolgál. Egyesületünk pénzügyi helyzete stabil, a különféle hatósági előírásoknak rendben, határidőre eleget tettünk.

Az elnökség a 2019.12.12-én tartott ülésén elfogadott határozatával úgy döntött, hogy a 2020. évre a tagdíjak változatlanok:

- aktív munkavállalóknak 2.000.- Ft/év, Soproni Szemlével együtt összesen: 4.400.- Ft/év,
- nyugdíjas tagjainknak 1.000.- Ft/év, Soproni Szemlével együtt összesen: 3.400.- Ft/év.

A tagdíjak befizetése az Egyesület székhelyén (Sopron Új utca 4.) illetve az OTP-nél vezetett 11737083-20007016 bankszámlára is teljesíthető. Itt szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy a személyi jövedelemadójuk 1 %-át ebben az évben is Egyesületünknek ajánlják fel, melyhez az adóbevallás rendelkező nyilatkozatában az Egyesület 19884581-1-08 adószámát kérjük feltüntetni. Felajánlásukkal zavartalan működésünk biztosításához nagy mértékben járulnak hozzá. Előre is köszönjük!

Sopron, 2020. április 6.

dr. Józán Tibor
elnök

SOPRONI ARCOK

Turbuly Éva

A kutatók szolgálatában
Születésnap beszélgetés Varga
Imréné Gálos Gyöngyivel

Varga Imréné, Gyöngyi annak a klasszikus levéltárosnak a megtestesítője, akiből sajnos egyre kevesebb akad. Csaknem 60 évet töltött el levéltári szolgálatban. 18 évesen lépte át a Soproni Levéltár ajtaját, ahol nyugdíjazásáig teljes munkaidőben, azt követően részfoglalkoztatásuként dolgozott. Ezzel párhuzamosan kezdte el szolgálatát az evangélikus levéltárban. Nála az intézmény és a kutatók érdeke mindig megelőzte saját ambícióit, örömmel és odaadással végezte a kevésbé látványos feladatokat is. A kutatók bizalma és elégedettsége, a jól végzett munka öröme motíválta. Az idők folyamán olyan kiemelkedő anyagismeretre tett szert, amire támaszkodva maga is jelentős publikációkat tehetett le a helytörténeti kutatás asztalára. Kiegyensúlyozott, nyitott egyénisége közkedvelté tette mind a kutatók, mind a levéltárosok körében. Kevesen vannak, akik nála jobban ismerik a 20. századi Sopront, a század nevezetes polgárait, a város mindennapi életét, a rejtett kapcsolatrendszereket.

Édesapád 1937-től több mint fél évszázadon át volt a Katolikus Konvent gazdasági ügyeinek intézője. Hozzá tartozott a temető is, így belelátta az egész város, különösen a katolikus, vallását tartó polgárság felszín alatti, az idők változásával többé-kevésbé rejtett életébe. A levéltárban eltöltött évek alatt személyes kapcsolatba kerültél a helytörténettel foglalkozó személyekkel és intézményekkel, megismerted Sopron történetének forrásait. A Soproni Levéltár volt az első és egyetlen munkahelyed. 1958-tól 1995-ig 38 évet töltöttél el ott aktív dolgozóként, további tízet pedig félállásban, a kisgyermeküket nevelő kolléganők helyettesítőjeként. Munkádat a felleteseid és a kutatók is nagyra becsülték. 1979-ben Szocialista Kultúráért és Kiváló Munkáért kitüntetést kaptál, ami akkoriban a legmagasabb elérhető díj volt a közgyűjteményekben dolgozók számára. 1995-ben kaptad meg a Levéltáros Egyesület Levéltárért-díját, 2002-ben pedig Sopron szabad királyi várossá nyilvánításának 725. évfordulóján Sopronért emléklappal köszönték meg az évforduló méltó megünneplése érdekében végzett munkádat. Nyugdíjasként részt vettél az Evangélikus Levéltár iratanyagának feltárásában, rendezésében, a kezed alatt vált a kutatókat is kiszolgáló, igazi nyilvános levéltárrá. Olyan széleskörű ismeretekre tettél szert, amelyeket mindig megosztottál a kérdezőkkel, köztük velem is. Amikor 1992-ben Sopronba kerültem, nagy segítségemre voltál nemcsak a levéltári dolgokban, hanem a helyi viszonyokban való eligazodásban is. Ha valakiről, valamiről kérdeztelek, biztos lehettem abban, hogy hasznos információval szolgálsz.

1940-ben, Szent György napján született Gálos Mária Magdolna Terézia néven. Ennek ellenére mindenki Gyöngyiként ismer. Hogyan jutottál ehhez a becenévhez?

Mióta vissza tudok emlékezni, mindig így hívtak. Első gyerek voltam, valószínűleg édesapám gyöngyöm-bogaram becézése alakult át Gyöngyivé. A Magdolnát keresztanyám, édesanyám fogadott testvére, Kappel Magdolna után kaptam, Terézia az édesanyám volt.

Édesapádat ismertem, édesanyádat sajnos már nem, korán, fiatalasszony korodban meghalt. Milyen emberek voltak ők? Milyen volt a család, ahonnan érkeztek?

Édesapám ősei Németországból származtak. 1753-ból találtam meg róluk az első említést, Bánfalván. Mesteremberek voltak, ácsok, kőfaragók. Hogy pontosan melyik területről vándoroltak ide, arra sajnos nem találtam utalást. Apu 1911. augusztus 29-én Grasl Józsefként született. Előtte és utána is volt egy-egy fiúcska, de ők gyermekként meghaltak. Édesapját, Ignácot besorozták az első háborúban, öt évet töltött hadifogságban, 1919

Grasl Ignác fiával, Józseffel 1919-ben

Grasl nagymama és két fia 1916 körül

januárjában érkezett haza. Itthon elment utcai rendőrnek, onnan ment nyugdíjba még 1940 előtt. Ómama, Kerschbaum Anna Hasfalváról¹ származott. Fiával Harkán át gyakran látogatta gyalogosan a rokonságot, a háti kosárban szilvát és káposztát vitt, cserébe paradicsomot hozott haza. A háború után még két lánytestvér érkezett a családba, őket gyakran bízták a nagyobbacska fiúra. A családi legendárium része, hogy amikor a barátai, Mollay János és Károly játszani hívták, a babakocsiban ringatott Máriát sikerült úgy meglóditania, hogy a kocsí a trágyadombig gurult, a kislány pedig belepottyant.

Mivel ómama alig tudott magyarul, a családban németül beszéltek. Apu az ugyancsak német nyelvű elemi elvégzése után a polgáriban tanult meg igazán magyarul. Néhány évig a családdal lakott apai dédapám, Keresztély is, aki 1922-ben halt meg. 1926-ban telket vásárolt ópapa a Pozsonyi út végén, amire házat építettek, és két év múlva már költöztek is.

¹ Németül Haschendorf. Ma Sopronnyék, Neckenmarkt része Burgenlandban.

A Gálos nagyszülők, előtérben az unokákkal az 1940-es évek második felében

1930-ban a család Graslról Gálosra magyarosított. A háború után, mivel rendőr volt, megvonták ópapa nyugdíját. 1883-ban született, mégis munkába kellett állnia. Ómama otthon látta el a családot, és ekkorra egy szélütés miatt le is bénult a fél oldalára. Így ópapa a Friedrich-féle városi moziban lett fűtő, ahol hatalmas kályhákkal biztosították a nézők számára a meleget. Jó pár évig dolgozott ott. Gyerekként így járhattunk ingyen moziba!

Apu a polgári elvégzése után a Paprétre járt a fiúk kereskedelmi iskolájába, 1930-ban érettségizett. A világválság közepén jártak, a városházára vették fel ingyenes gyakornoknak. Az adóhivatalba került, Ringhofer Mihály keze alá. A behívások idejét leszámítva 1937 tavaszáig dolgozott ott. Május elsejével került át a Katolikus Konventhez, ahol a gazdasági ügyeket intézte a nyugdíjazásáig, 1973-ig. Hauer Sándor bácsi volt a munkatársa. Ezt követően még 17 évig, 1991-ig továbbra is ellátta a temetőgondnoki teendőket. Szépen énekelt, fiatal korában tagja volt a Katolikus Körnek, színi előadásokban szerepelt. 1937-ben Edvint alakította a színházban, a Csárdáskirálynőben. Az egyik előadáson a szerző, Kálmán Imre jelenlétében léphetett fel! A Rigolettóban és a Trubadúrban is énekelt.

Gálós József városnézői kollégákkal a Virágvilágban 1932-ben. Balról jobbra: Kammerloher János, Hoffmann Ernő, Lehner Ferenc, Ringhofer Mihály, Kocher Alajos, Farkas Viktor, Gálós József, Ágota Ferenc, Maros Ernő. Térdelneek: Matl Aladár, Nátz Elek.

A konvent tehát még a nehéz 50-es években is biztos megélhetést nyújtott.

Mindig, ez nem volt probléma. Jelentős ingatlanvagyonra, szőlői voltak, a konventház földszintjén vendéglő üzemelt. A temető is rendszeres jövedelmet jelentett. Mindez stabil gazdálkodást biztosított, szükség volt valakire a gazdasági ügyek vitelére.

Mondj valamit anyukád családjáról is! Úgy tudom, örökbe fogadták.

Igen, eredetileg Magyar volt a vezetékneve. 1918. október 22-én született. Az édesanyja meghalt, így került a rokon Bratranekékhez, akik később még egy lányt vettek magukhoz a rokonságból, Magda nénit. Mami az orsolyitáknál – akik a gimnázium és a tanítóképző mellett amolyan háziasszony képzőt is működtettek –, gazdasági és háztartási ismereteket, szabást-varrást tanult. A házasságkötése után otthon maradt. 1957 körül ment csak el a gázgyárba pénzbeszedőnek, amikor mi már felnőtünk. Addig nevelt bennünket, ellátta a háztartást, segítette a szőlőben és a kertben. A családi költségvetést stabilizálta, hogy apunak mindig volt illetmény szőlője. A bort eladta, jutott belőle egy kis mellékes.

A Bratranekek temetkezési vállalkozók voltak, írtál is róluk annak idején a Szemlébe.¹

Cseh gyökerű a család, Morvaországból származtak. Az ükapa katonazenészként került Sopronba. A dédapa, Sándor először Ausztriába ment, ahol vendéglőt nyitott, nem messze Bécstől. 1909-ben temetkezési vállalkozást indított Sopronban a Szentlélek templom mellett, ahol máig hasonló vállalkozás működik. Ott is laktak, az épület hátsó

Bratranek András hirdetőcédulája az 1930-as évekből

¹ Varga Imréné: Adatok a 20. századi soproni temetkezési vállalkozók történetéhez. In: Soproni Szemle 57. (2003) 3. szám 247-262.

Gálos József katonaruhában menyasszonyával és testvéreivel. 1930-as évek második fele

traktusában. A bolt végig jól mehetett, házat, telket vásároltak. Dédapám 1929-ben halt meg, ezután a fia, András vitte tovább a vállalkozást. András 1937-ben, a felesége 1939-ben halt meg, én már csak képről ismertem őket. Az államosításig Magda lányuk vitte tovább a céget.

Hogyan találkoztak a szüleid?

Valamelyik bálban, társasági összejövetelen ismerkedtek meg 1935-ben. Csak később, 1938. július 31-én esküdtek meg, amikor apu egy kis egzisztenciát, fizetéssel állást szerzett. 1933-tól rendszeresen behívták. Először a határőrszázalajhoz került, 1934 októberében a tiszti iskolát végezte el, ahonnan hadapród őrmesterként szerelt le. Később élelmezéstiszti tanfolyamot végzett, zászlós, idővel hadnagy lett. 1940 első felében a nagycenki lengyel táborban volt élelmezési tiszt. 1942 decemberében a

A Gálos szülők esküvője 1938-ban

Muraközbe, Csáktornyára, majd Perlakra rendelték, ahova kétszer is elvitt, amikor ott még biztonságosak voltak a viszonyok. A húgom 1943-ban született és maminak nem volt itt-hon segítsége. A háború végén aput Ausztriába vezényelték, ahol angol fogságba esett. Társaival viszonylag jó körülmények között, parasztoknál dolgoztak, volt megfelelő szállásuk és élelmük. 1945. szeptember 12-én érkezett Sopronba gyalogosan, Harkán keresztül. Hasfalván a rokonoknál civilbe öltözött, így biztonságosabb volt. Útközben hastífuszt kapott, a járványkórházban ápták.

Milyen emlékeid vannak a háborúról? Négy éves is elmúltál már az első, december 6-i bombázáskor.

Arra emlékszem, hogy röpültek a csillagok, valamint korábról a bécsújhelyi bombázások fényeire. Apu nem volt otthon, mi anyuval és a húgommal a szemben lévő Wanek-féle kenyérgyárba futottunk át, mivel a környéken nem volt pince. Befeküdtünk a fém dagasztóteknők alá. Wanek Kari bácsi később azt mondta, így nem lesz jó, mert a padlás tele van liszttel. Ha valami történik, ránk szakad az egész és megfulladunk. Apu intézkedett, és autóval rövidesen levittek bennünket Fertőendrére, ahonnan 1945 júniusában jöttünk haza. Az alattunk lakó néni endrédi volt, először hozzájuk

mentünk, később a szomszédban, egy tanár házaspárnál szálltunk meg, akikkel életük végéig tartottuk a kapcsolatot. Még a bombázás előtt a balfi táborban meglátogattuk az oda összegyűjtött zsidókat, köztük a gyermekorvosomat, dr. Schiller Jenőt. Élelmet juttattunk nekik.

Endréden különösebb háborús esemény tudtommal nem történt.

Annyi emlékem van onnan, hogy a szomszédba németek költöztek fekete egyenruhában, feleségestől. Nagyon elegánsak voltak, az asszonyok bundát viseltek. Egyszer beállt hozzánk egy nagy teherautó, tele kockacukorral. Abból kaptunk egy szatyorral, ami nagy kincs volt akkor. Amikor elmentek, és jöttek az oroszok, hátul kivágták az üres hordókat, oda bújatták el a fiatal lányokat. Mi lent üldögtünk a pincében és vártuk, mi történik. Kivágódott az ajtó, bejött egy géppisztolyos orosz. A nőket hajtotta fel, „krumplit pucolni”. Mi gyerekek torkunk szakadtából üvöltöttünk, erre legyintett egyet és anyunak nem kellett elmennie. Arra is emlékszem, hogy egy alkalommal a katonák bárányokat hajtottak az út mentén. A húgommal ágról szakadtan álldogáltunk az út szélén a két házbeli fiúval. Megsajnálhattak bennünket, kaptunk egy báránykát. Hogy mi történt vele, arról már nincs emlékem.

Gál József katonaruhában 1940-ben

Amikor nyáron, június végén visszajöttünk Sopronba, a lakásban még oroszok laktak. Ópapáékhoz költöztünk ki a Pozsonyi útra, több mint egy évig voltunk ott. Amikor végre hazaköltözhattünk, semmit sem találtunk a lakásban, minden ingóságunk eltűnt. Az maradt meg, amit levittünk Endrédre. A babakocsimat a városban toltá valaki.

Ez a lakás az akkori Klebelsberg Kunó, ma Ferenczy János utcában ahol édesapád a haláláig lakott, a szüleidé volt?

Nem, Magda nénié. Ő a Szeder utca 2-ben lakott a családjával, amit anyuval közösen örökölték. Mami örökölt még egy házat a Zrínyi utcában, de azt telibe találta a bomba, hatan haltak meg benne. Az építőanyagot elvitték az újjáépítéshez, a telket és a gerendákat tudták eladni a szüleim a háború után. Az így szerzett pénzből bútorozták be újra a kifosztott lakást.

A virágvölgyi kert is anyai örökség?

Igen, még 1926-ban vették a dédszülők, több nemzedék óta a családunké. Nagyon jó, hogy van, tavasztól őszig ott töltjük a napokat!

Gálos Gyöngyi édesanyjával 1941-ben

A Gálos lányok édesanyjával 1943-ban

1946-ban kezdted az iskolát, anyukádhoz hasonlóan az orsolyitáknál.

Két évig maradtak az apácák, azután elvitték őket. Későbbi kedves kutatóm, Németh Alajos, Lojzi bácsi volt a hitoktatónk. Az államosítás után körzetesítettek, így a Színház utcai általános iskolába kerültem. Mivel apukám a konventnél dolgozott, nem lehettem úttörő. Nem, mintha nagyon akartam volna. Mégis, mivel énekkaros voltam, fellépésekkor hordanom kellett a nyakkendőket. Nyolcadikban azután közölték, ha tovább akarok tanulni, be kell lépnem. A Ferenczy János utcai közgazdasági technikum kereskedelmi tagozatára, a mai vendéglátóipari szakközépiskola épületébe kerültem, sok más iskolatársammal együtt. A két iskola igazgatónője testvérpár volt, ami protekciót jelentett a számunkra. 1958-ban érettségiztem. A középiskolai évek alatt, 1953 és 1956 között versenyszerűen úsztam, a kisuszoda volt a gyakorló helyünk. 1955-ben a Szombathely és Sopron diákjai közötti versenyen hátúszásban első helyezést értem el.

1956 után áttértem a kosárlabdára. A gyerekek születése miatt kimaradt tíz év, de a régi sporttársakkal máig együtt dobjuk a labdát hetente egyszer. Ugyancsak heti egy alkalommal tekézni járunk.

Mesélted, hogy 56-ban te is kimentél Bécsbe. Publikus már ez?

Annyi idő telt el azóta! Az előzmény az volt, hogy ópapa egyik öccse és két nővére még a 30-as években kimentek Bécsbe. A forradalom kitörését követően leutaztak a határra, és beüzentek, hogy induljunk, várnak. Apu azt mondta, 55 éves, egyszer már előlről kezdett mindent, nem megy sehova. Így anyu is maradni akart. Legalább a gyerekeket küldjétek. – jött a válasz. Erre anyám szerzett egy teherautót, elvitt bennünket a határra a húgommal. Én 16 éves voltam, ő 13. Közben a rokonok már hazamentek, nem vártak tovább. Így vonattal levittek bennünket Traiskirchenbe, a menekülttáborba, ahol más soproniakkal is találkoztunk. Borzalmas körülmények voltak. A húgom szalmán aludt, a Steiger kőfaragóék juttattak neki helyet. Én letettem a bőröndöm és azon kucorogtam. Reggel sorba álltam valami élelemért, azután kerestem egy telefont, kértem, hogy felhívhassam a rokonokat. Rövid időn belül értünk jöttek. Jó másfél hónapot töltöttünk náluk, de hiányoztak a szüleink, honvágyunk volt. Egy kis boltjuk volt a rokonoknak Bécsben, amíg kint

Az érettségiző, 1958

A Gálos lányok szüleikkel 1959-ben

voltunk, ott segítettem. Valamennyire beszéltem németül, a nagyszülőknél ragadt rám. Anyám rendszeresen írt nekünk, a szomszéd vasutas bácsi hozta a leveleket. A GYSEV-nél dolgozók sokat segítettek akkoriban a kapcsolattartásban. Végül a szüleink december 21-én hazavittek bennünket. Apu Kismartonba indult teherautóval a Caritas segélycso-magjáért, onnan jött fel értünk Bécsbe. Én vele, a teherautón érkeztem Sopronba, anyu a hűgomat Harkán keresztül vitte át a határon. Úgy gondolták, ha valami baj történik, a család másik felét így nem érinti. A teherautó platóján utaztam, nagyon fáztam. Magyar katonák álltak a határon, akik nem kértek tőlünk papírt, de nem lehetett előre tudni, ho-gyan alakulnak a dolgok. A rokonok odakint is kérelték aput, maradjon, jól beszél néme-tül, lesz állása. Újra nemet mondott, mi pedig nem akartunk a szüleink nélkül élni.

Sokan tértek vissza, akik úgy érezték, nem tudnak odakint beilleszkedni, például a Winkler család is. Az iskolát tudtad itthon folytatni?

Minden további nélkül visszavettek. Amikor a levéltárba kerültem, akkor kérdezett rá Szedő Antal, a Levéltári Igazgatóság akkori vezetője, Tirnitz Józsefnél, Gömbinél,² hogy a Gálos lány nem volt-e kint 56-ban? „Nem, nem”, ment a válasz, de elég sokáig lovagolt ezen.

² Tirnitz József (1926-2014) levéltáros, 1957-1961 között a Soproni Levéltár megbízott igazgatója.

Milyen volt a Te akkori fiatal szemeddel a soproni élet, a társadalom az 50-es években? Még ismerhetted az előző korszak megbecsült, tehetséges polgárait.

A Hillebrand fiúk, György és Imre édesanyja anyu legjobb barátnője volt. Iskolatársak voltak és a barátságuk felnőttként is megmaradt. Összejártunk, ismertük az öregeket is. A nagymama tipikus úrinő volt.

Ennek a rétegnek nehéz lehetett túlélni az ötvenes éveket.

Sokan kényszerültek fizikai munkára a megélhetésért. Apu számos embert vett fel temetői munkára, ami megélhetést jelentett. Wanek Mária néni fűtő volt a Hilibi-Haller villában, ahol árvaház működött – borzalmas körülmények között. Thurner polgármester özvegyének egy szobát, meg a fürdőt hagytak meg a házukból. Egyszer jártam nála, nagyon kedves néni volt. Az elzárt Sopronban „fű alatt” azért működtek a régi kapcsolatok. Akik tudtak, segítettek, hogy a rászorultak meg tudják szerezni mindennapi kenyeret. A temető-gondnokság révén apu foglalkoztatni tudta azokat a „deklasszált elemeket”, akiket kiszórtak a munkahelyükről, vagy államosították a vállalkozásukat és alkalmazottként sem kaptak helyet egykori cégüknél. Még a háború előtt, a zsidótörvények életbe lépése után Csatkai Endrét, dr. Heiszler Bélát, az 50-es években Wanek Károlyt, Koczmanek Sáni bácsit, aki később a múzeumban lett mindenés. Az ő segítségével vásároltuk a régi bútorokat 1948–50 körül a Zrínyi utcai telek és a bombázások után megmaradt faanyag árából.

Milyen volt a család baráti köre? Élénk társadalmi életet éltetek?

Apunak a temetőgondnokság kapcsán nagyon széles ismeretségi köre volt. 1937-től 1995-ig énekelt a temetői énekkarban, de évtizedekig volt tagja a domonkos templom, a Szent Mihály templom énekkarának, a szövetkezeti énekkarnak. Tirnitz Józsefet is az énekkarokból ismerte. Mindig voltak barátok, bár a szűkebb kört a kiterjedt család jelentette. A névnapokat rendszeresen megünnepeltük, a József nap jeles esemény volt. Apuék énekeltek, Katter Herbert zongorázott. Gömbit sokáig csokolomoztam, egy idő után ő kérte, hogy tegezzem. Szoros barátságot ápoltak Kalmár Zoltán irodagép-műszerész, Cristea László papírkereskedő, Wanek Károly egykori kenyérgyáros családjával. Összejártak, közösen kirándultak. Közele barát volt még Banemann Jánosné, GYSEV dolgozóként az ő férje látogatott meg bennünket Bécsben és hozta a híreket otthonról 1956-ban. Karner Károly üvegkereskedő és a felesége, Simon János kertész, Klier Hédi néni, aki kalapos volt. Az államosítások előtt Karnerék üveg- és porcelánárut hoztak át, amit a szüleim a padláson rejtettek el a köztulajdonba vétel elől. Mollay Károly professzort, nekünk Kari bácsit sem csak a levéltárból ismertem. Ahogy már szó esett róla, apu együtt gyerekeskedett vele és a testvérével, Jánossal a Balfi utcában. Hansi bácsi egyidős volt apuval, felnőtt korukban is megmaradt ez a barátság. Kezdetben a városnál dolgozott, onnan került át az egyetemre gazdasági igazgatónak. Gyakran jöttek látogatóba a feleségével, Madas Gabi nénival. Jó kapcsolatban voltunk a család házi orvosával, dr. Walter Károllyal és a fogorvosunkkal dr. Paulik Dezsővel. Ami engem illet, máig tartjuk a barátságot két ál-

Levéltári munkatársakkal 1959-ben. Balról jobbra Dr. Horváth Zoltán, Ivancsics Kálmán, Gálos Gyöngyi, Tirnitz József, Radó József

talános iskolai barátnőmmel, Máhr Erzsébettel és Tauber Irmával, akikkel a középiskolát is együtt jártuk ki. Velük és a férjeikkel sok kellemes hetet töltöttünk el Európa, Németország, Franciaország, Svájc, Ausztria és Magyarország szép tájain.

Visszaemlékezve az 50-es, 60-as évekre, a nehézségek ellenére az emberek éltek az életüket. Ha végigment az ember a Várkerületen, nagyon sok kedves ismerőssel találkozott, akikkel leállt beszélgetni. Ez ma már nem jellemző. Előfordul, hogy a Várkerületen járva egyetlen ismerőst sem látok. A háziorvos nevéhez hűen házhoz jött, ha szükséges volt, ahogy jó ismerős volt a fogorvos is. Úgy érzem, korábban kedvesebbek voltak egymáshoz az emberek.

Hogyan kerültél a levéltárba? Tudtommal Tirnitz József, Jóska bácsi vett fel, megbízott igazgatóként. Ahogy már beszéltünk róla, jól ismerték egymást apukáddal.

Amikor leérettségiztem, anyuval elkezdtünk állást keresni. Bementünk a postára, a vasúthoz érdeklődni. Mivel kosaraztam, reméltük, hogy a sport segít a felvételnél, de nem jártunk sikerrel. Győrben kaphattam volna eladói állást, amit nem akartam elfogadni. Apu említette Gömbinek, hogy a lánygyerekeknek nincs állása. Ők éppen kaptak egy új státuszt, így fel tudott venni a levéltárba. 1958. augusztus 8-án Horváth Zoltán, Radó József, akinek Bepó volt a beceneve³ és Ivancsics Kálmán⁴ bácsi mellé kerültem be

³ Radó József levéltáros

⁴ Ivancsics Kálmán vitnyédi származású levéltári kezelő

A család három generációja, a Gálos szülők lányaikkal és unokáikkal a 60-as években

újonként. Bepó papnak készült, végül a házasságot választotta, három fiából kettő pap lett. Nagy dohányos volt. A felesége, aki tanárnő volt, még él, 92 éves. Első feladatomban a könyvtári könyvek bevételezése volt. Nagy élvezettel forgattam őket, tanultam belőlük. A kutató mögötti szobában ültem, a középső sorban. A helytörténeti anyagot az anyakönyvek helyén, a kutatóban őrizték, nem kellett messzire mennem. A földszinti könyvtár később került csak kialakításra.

Milyen új feladatokat kaptál a könyvek bevételezését követően?

Szép fokozatosan egyre több munkafolyamatba vontak be. Kereskedelmi szakközépiskolát végeztem, ahol tanultunk gyakorlati dolgokat, szépen írtam. Átvettem az iktatást, vezettem a kutatónaplót. Később a gazdasági dolgokat is intéztem. Pestről postán küldték le a pénzt, bizonyos összeget betétkönyvben, azzal kellett gazdálkodni és elszámolni.

Kovács néni, a takarítón kívül az egyetlen nő voltál, így hamar rád találtak ezek a feladatok.

Kovács néni később jött valamivel. Nagyon szerettük, minden munkában részt vett, nem csak takarított. Idővel rendeztem, iratot kerestem, szép lassan mindent megtanultam. Sokat köszönhetek Tirnitz Józsefnek. Bármilyen problémám volt, csak őt kérdeztem, ő vezetett be a levéltári munka gyakorlatába. 1961-ben Horváth Zoltán lett az igazgató, aki elsősorban kutató, elméleti ember volt. Te 1992-ben jöttél, így veled is dolgoztam együtt

jó 12-13 évet, beszámítva a nyugdíj utáni részmunkaidős időszakot. A légkör családi volt, a munkahelyen kívül is találkoztunk egy-egy névnap, jeles esemény kapcsán egymás lakásában, vagy a virágvolgyi kertben. A névnapokon felköszöntöttük egymást. A nagyobb iratbeszállítások, átcsoportosítások, költözések során mindenki a legjobb tudása szerint, jókedvűen vette ki a részét a munkából. Találkozhattam Házi Jenővel,⁵ aki akkoriban napi rendszerességgel járt be kutatni. Ő nem a kutatóban dolgozott, hanem a mögötte lévő terem első sorában volt a helye. Velem mindig nagyon kedves volt, sokat mesélt, hova járt kutatni, milyen élményei voltak. Többször beszélt a családjáról, a kutatásairól is. A másik legendás alak Takáts Endre⁶ volt, aki 1960–61 táján egy rövid ideig újra Sopronban dolgozott. Furcsa, de nagy tudású ember volt, a megyeházán rendezett, ahol ma is a Sopron megyei iratanyagot őrzik. A városházára ritkán jött át. Idővel bővült a munkatársi gárda. Németh Ferenc a nyugdíjazásáig, Hoffer Imre korai haláláig dolgozott velünk. Iratellenőrzésekre jártunk ki vidékre, pincében, padláson,

Levéltári munkatársakkal 1986-ban. Balról jobbra Németh Ferenc, Hoffer Imre, Ivancsics Kálmán, Radó József, dr. Horváth Zoltán, Varga Imréné, Tirnitz József, Kovács Ferencné.

⁵ Vitéz dr. Házi Jenő (1892–1986) Sopron főlevéltárnoka 1918 és 1950 között.

⁶ Dr. Takáts Endre (1907–1984) levéltáros, 1950–1957 között a Soproni, 1961–1973 között a Veszprémi Levéltár igazgatója. 1956-ban a forradalom idején Sopron Ideiglenes Nemzeti Tanácsának a vezetője. Emiatt 1957–1958 során csaknem nyolc hónapot töltött vizsgálati fogságban. 1960–1961-ben beosztottként újra a Soproni Levéltárban dolgozott.

sokfelé megfordultunk a tsz-ekben, önkormányzatoknál, iskolákban, üzemekben. Vonattal, busszal utaztunk.

Ahogy egyre otthonosabban mozgottál a könyvtárban és az iratok között, oroszánrészt vállaltál a kutatók fogadásában, kiszolgálásában. Ez a levéltári munka egyik legérdekesebb, legszebb része, amit én is nagyon szerettem. Nagytudású, érdekes embereket ismertünk meg, és a mi időnkben még jutott idő, energia néhány kedves szóra, a tapasztalatok kicserélésére, a felvetődő kérdések megbeszélésére. Eközben mi magunk is egyre többet tanultunk. Megemlítenéd néhány kedves kutatódat?

Nagyon hosszú a sor, lehetetlen mindenkit felsorolni. A kutatóforgalmunk a város középkori és kora-újkori történetének, a páratlan bőségben fennmaradt forrásanyagnak, a korabeli újságoknak köszönhetően mindig magas volt, éves szinten ezer körül mozgott. A legjobb tudásunk szerint igyekeztünk gyorsan és szakszerűen kiszolgálni a hozzánk fordulókat. Ahogy emlékszem, többségükkel patriarchális, baráti viszonyban voltunk. Akadtak közöttük nagynevű fővárosi kutatók, mint Szendrei Janka zenetörténész, Vörös Károly, Zimányi Vera, Bácskai Vera, kollégák, mint Balázs Péter, Baraczka István budapesti, Kiss Mária, Horváth Ferenc szombathelyi, Bariska István kőszegi, Lengyel Alfréd győri, Soós Imre korábban soproni, később egri levéltárosok. A soproni származásúak, vagy szakmai pályafutásukat a városban kezdők közül Mollay Károly nyelvészt, várostörténészt, Szakál Ernő szobrászt, restaurátort, Tompos Ernő építész emelem ki, a fiatalabb nemzedékből a művészettörténész Galavics Gézát és Dávid Ferencet, az építész Winkler Gábort, aki egyetemista korától járt hozzánk. A régi soproniak közül Csatkai Endre múzeumigazgató a legemlékezetesebb. Állandó helye volt a kutatóban, ahova naponta felugrott, de említhetem utódait, Domokos Ottót és Környei Attilát is. A város szellemi elitjének nagy része megfordult nálunk Papp Kálmán városplébános, későbbi győri püspöktől kezdve Winkler Oszkár, Boronkai Pál, Kubinszky Mihály építészekig, Berecz Dezső ügyvédig, Augusztinovicz Elemér, Kelényi Ferenc tanárokig, Szabó Jenő, Dávidházy István, Hárs József helytörténészekig, Sterbenz Károly festőművészig. Sok kutatónk volt falusi tanár, tanító, akiknek a falutörténetek megírásához szolgáltattuk a forrásanyagot, gyakran a módszertanban, a szakirodalom felkutatásában is segítettük őket. Sok tanár hozott hozzánk OKTV-re készülõ diákokat, főként Baranyai Lenke.

Egy következő lépcsőfokot jelentett, amikor magad is kutatni kezdted, publikáltál, előadásokat tartottál. Hogyan indultál el ezen az úton, ki segített az első lépéseknél?

A rendezés és a kutatók kiszolgálása során rengeteg anyag ment át a kezemen. Első közleményem 1968-ban jelent meg a Soproni Szemlében, a legfrissebb most, 2020-ban lát napvilágot az 1. számban.⁷ Eddig 30 kisebb-nagyobb publikációm jelent meg. Két dolgot emelnék ki. Amikor a naptárakat rendeztem, kiderült, hogy egyáltalán nincs róluk irodalom, pedig a téma nagyon érdekes, izgalmas. Amikor Mollay Kari bácsi legközelebb

⁷ Ld. az interjú végén közölt bibliográfiát

Esküvői kép, 1960

jött hozzánk, kikértem a véleményét, lehetne-e erről valamit írni. Azt mondta, ugorjak neki. Irodalmat ajánlott, módszertant javasolt, végül átolvasta, mondhatni lektorálta az elkészült munkát. Ugyanilyen érdekes témára leltem, amikor a szinte páratlan gazdagságú soproni újságanyag feltárását, jegyzékelését végeztem. Akkoriban kezdődtek el a megyei sajtóbibliográfia munkálatai. Megkerestek a megyei könyvtár munkatársai, Jászberényi Ferencné és Horváth József, arra kértek, vállaljam el a soproni részét ennek a feladatnak. Igent mondtam. Egy Szemle cikk született belőle, illetve a megjelent több mint 900 oldalas kötetben én jegyzem a soproni sajtótermékeket. Izgalmas, szép munka volt! Az előadásaimat általában levéltári rendezvényeken tartottam Sopronban és Győrben az adott konferencia témájához és a hozzá fellelhető levéltári forrásokhoz alkalmazkodva. Már nyugdíjasan az evangélikus levéltár anyagából adtam elő az evangélikus gyülekezeti teremben, illetve 2019-ben debütáltam a Helytörténészek Baráti Körében.

Milyen új kihívást jelentett számodra, amikor Szála Erzsébet hívására friss nyugdíjasként 1996-tól egy új helyen, az evangélikus levéltárban is elkezdted dolgozni?

Az iratok megvoltak, de levéltárról akkoriban nem nagyon beszélhettünk. Mindent előről kellett kezdeni. Hétfőnként délelőtt négy órában, majd később keddenként is négy órában dolgoztam. Rendezni, dobozolni, jegyzékelni kellett a mintegy 100 folyóméternyi anyagot, meg kellett teremteni a tárolás és a kutatók fogadásának, az infrastruktúra kialakításának technikai feltételeit. Húsz évig, 2015-ig tevékenykedtem ott. Erzsinek akkor még főállású elfoglaltsága volt a szombathelyi főiskolán, később pedig az óvónőképzőben, ahol egy ideig dékánként is működött. Volt olyan év, hogy 3,5 millió forintra pályáztunk. Idővel korszerű polcrendszer, fénymásoló, számítógépek segítették

a munkánkat. A kutatóink többsége lelkes volt, de egyháztörténészek, történészek is felkerestek bennünket, például a nemrég elhunyt Kovács József László. Éves átlagban 25 kutatónk és 45 kutatási esetünk volt. Argentínából régi kottákat kerestek, Ausztriából, Németországból a családtörténeti kutatók jöttek, Olaszországból is volt vendégünk. A helybeliek iskolatörténetet, tanárok, tanítók, lelkesek emlékezetét kutatták, az evangélikus temetőre, a templom történetére vonatkozó forrásokat kerestek. Még részt vettünk az új épületbe való költözésben, amikor nem csak a levéltár, hanem a régi könyvtár is átkerült az új helyre. Nagyon szerettem ott dolgozni, nehéz szívvel jöttem el.

1997-től újabb feladatot vállaltál. A kora miatt leköszönő Hárs Józseftől vetted át a Soproni Szemle titkári feladatát.

Jóska bácsi egy korábbi interjúban már elmondta, mi a titkár feladatköre.⁸ A modern technika és az internet elterjedésével szerencsére már könnyebb a kapcsolattartás a szerzőkkel és a korrektúra nem az én feladatom. Tartom a kapcsolatot Kiss Melindával, aki betördeli, végső formába önti a számokat. Bemegyek a nyomdába, megnézem az első kinyomtatott példányt, minden rendben van-e. Évente egyeztetek a szerkesztőtársakkal az új évfolyam borítójáról. Gondoskodom a kinyomtatott folyóirat elszállításáról a nyomdából, eljuttatom a kért példányszámot a Cédrus könyvesboltnak, a Levéltárnak, a múzeumoknak és a szerzőknek. Mintegy 150 példány csomagolása, postázása is az én feladatom. Részt veszek a kuratórium, a szerkesztőség és a szerkesztőbizottság összejövetelein, kiküldöm a meghívókat. Már többször próbáltam lemondani erről a feladatokról, de eddig sikerült maradásra bírnotok.

A szakma után következtek újra a család. Jól ismerem a férjedet, Imrét, a két fiadat és a három unokádat is. Örömmel meséled, hogy immár négy dédunoka is került a szűkebb családba. Hogyan ismerkedtetek meg?

1959 szeptemberében házibuliba hívtak a Győrvári fiúk. Imi is hivatalos volt, amit annak köszönhetett, hogy távközlési technikusként egy saját maga által összebarakácsolt magnó büszke tulajdonosa volt. Gyorsan követték egymást az események, februárra kiderült, hogy mindketten komoly kapcsolatban gondolkodunk. Júniusban eljegyeztük egymást, az év végén pedig összeházasodtunk. Két fiunk született, Imre 1962-ben, Csaba 1964-ben. Imivel három hónapig maradhattam otthon. Volt ugyan szoptatási kedvezmény, de mire odaértem a bölcsődébe, többnyire már megetették a gyereket. Csabival a három hónap lejártával egy ideig még fizetés nélküli szabadságon voltam, később a szomszéd néni vigyázott rá.

Imre, aki nyugdíjba vonulásáig a Távközlési Igazgatóságon dolgozott, tudtommal nem született soproni.

Pozsonyi a család, 1948-ban telepítették ki őket. Hús- és hentesáru boltjuk volt, vagonban hozták át a felszerelést, az autót, a bolt berendezését. Először Szentesre akartak

⁸ Kilenc évtized. Hárs József 90 éves. In: SSz. 69. (2015) 3. szám, 205-214.

Varga Imréné 2020 nyarán

menni, végül Sopron felé kanyarodtak. Mivel ott sem volt hely, Fertőrákosra költöztek, egy volt hentes házába. Rőzsét gyűjtöttek, amit pékeknek adtak el. Kocsival helybe tudták szállítani az árut, ami nagy előny volt. 1949-ben tudtak beköltözni Sopronba. A papa, Varga Vince végül megnyitotta a hentesboltját a Lackner utcában, de az államosítás miatt egy évig dolgozhatott csak önállóan. Idővel a kisker. húsboltba került, 10 évig, a nyugdíjazásáig dolgozott ott. Imre a Soproni Távközlési Igazgatóságról létesítményi főmérnökként vonult nyugdíjba.

A gyerekek felnőttek. Imre Győrben távközlési üzemmérnökként végzett, amíg lehetett, ő is az igazgatóságnál dolgozott. Most Peresztegen egy autóalkatrészeket gyártó cég munkatársa. A felesége fejlesztő pedagógus, Fertőrákoson laknak. Tünde lányuk a Soproni Egyetem Alkalmazott Művészeti Intézetében végzett alkalmazott grafikusként. Ösztöndíjasként Németországban és Japánban is járt. Egy ideig tanított az egyetemen, ma már önálló. Csaba távközlési szakközépiskolát végzett, számítástechnikai cikkeket forgalmazó boltja van. A felesége óvónő, Harkán építkeztek. Lányuk, Katus a Pető Intézetben végzett konduktor, ezen a területen dolgozik. Mayerling mellett laknak a férjével, két kisgyermeket nevelnek. Péter fiúk pincéreként dolgozik Ausztriában, ott is két dédunoka van.

Gyermekkori barátokkal a hegyekben kirándulva 2018-ban

Szép pályát és összetartó nagycsaládot tudsz a hátad mögött. Mivel telnek mostanában a napjaid?

Tavasztól ősziig a virágvolgyi kertben teszünk-veszünk. Ha úgy adódik, vállalkozom még egy-egy rövidebb cikk megírására, mint most a Dávid Ferenc-emlékszámra. Nagyon kedveltem, hosszú évtizedekig álltunk rendszeres kapcsolatban. Végzem a Szemle titkári teendőit, eljárak a Helytörténészek Baráti Körébe, alkalmanként előadást is vállalok. Rendezgetem otthon az iratokat, a fotókat, szeretném úgy megírni a családunk történetét, hogy abból az új generációk is megismerhessék, honnan származnak, kik voltak, mivel foglalkoztak az őseik. Szabadidőmben a kert mellett rejtvényt fejtek, olvasok.

Irigylésre méltóan fiatalos és aktív vagy ma is, a 80. születésnapodhoz közeledve. Sok szeretettel köszöntünk ez alkalomból, jó egészséget, eredményes alkotó éveket kívánunk!

Varga Imréné bibliográfiája

1. Adalékok a Sopronban és Sopron megyében megjelent magyar nyelvű újságok történetéhez. In: Soproni Szemle 22. (1968) 2. sz. 155–160. p.
2. Soproni hirdetések felszabadulásunk időszakából. In: Soproni Szemle 24. (1970) 1. sz. 49–56. p.
3. Sopron város igazgatásának szervezeti változása 1949–1956-ig. In: *Levéltári Szemle* Bp., 1970. 1. sz. 132–154. p.
4. Válogatott dokumentumok a Győr-Sopron megyei munkásmozgalom történetéből 1929–45. Győr, 1982. 11–467. p. Közreműködő.
5. A Sopron Városi Levéltár naptárgyújteménye 1581–1805. In: Soproni Szemle 38. (1984) 4. sz. 289–311 p.
6. Házi Jenő hagyatéka a Soproni Levéltárban. In: *Házi Emlékkönyv*. Szerk. Dominkovits Péter, Turbuly Éva, Sopron, 1992. 442., 27–62. p.
7. Egy tudósbarátság dokumentumai. Válogatás Géfin Gyula és Házi Jenő levelezéséből. In: *Vasi Szemle*, (1994) 2. sz. 261–276. p.
8. Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. (Iratok a Győr-Sopron Megyei Levéltárból.) II. füzet Magyar Holocaust Alapítvány, Bp., 1994.
9. Dokumentumok egy köztisztviselői pályakép megismeréséhez – Halász Gábor segélykérő levele alapján. In: Soproni Szemle 49. (1995) 1. sz. 47–56. p.
10. ...Öt évtizeden át támogatóm és pártfogóm voltál. ... Két tudós ember, Házi Jenő és Csatkai Endre barátságának kialakulása levelezésük tükrében. In: *Tanulmányok Csatkai Endre emlékére*. Szerk. Környei Attila, G. Szende Katalin, Sopron, 1996. 443–456. p.
11. A Magyar Történelmi Társulat soproni vándorgyűlése (1932) In: Soproni Szemle 51. (1997) 2. sz. 251–254. p.
12. Sarród és Fertőszéplak községek története. In: *Győr-Moson-Sopron megyei kézikönyv*. Győr, 1998.
13. „Annyi szépséget a városkörnyék egyetlen része sem rejt magában, mint a Virágölgy...” Adatok e terület történetéhez. In: Soproni Szemle 53. (1999) 1. sz. 30–45. p.
14. Győr-Moson-Sopron megye időszaki sajtójának bibliográfiája (1779–1995) Szerk. Horváth József, Győr, 2000. 912 p. A soproni rész Varga Imréné munkája.
15. Hőstettéért arany vitézségi érem. [Házi Jenőről] In: *Nyugati Kapu* 2000. március 24. 409–410. p.
16. Adalékok a soproni felső evangélikus egyházmegyéhez tartozó három gyülekezet történetéhez. In: Soproni Szemle 55. (2001) 2. sz. 180–183. p.
17. A sajtóbibliográfia készítésének levéltári forrásairól. *Kisalföldi Könyvtáros*, 2001. 1. sz. 26-33. p.
18. Adatok a 20. századi soproni temetkezési vállalkozók történetéhez. In: Soproni Szemle 57. (2003) 3. sz. 247–262. p.
19. A kitelepítés Balf, Harka, Sopronbánfalva és Ágfalva községekben az evangélikus lelkészek feljegyzései alapján. In: Soproni Szemle 58. (2004) 3. sz. 256–260. p.
20. Heimler Károly szerepe a Soproni Szemle életre hívásában. In: Soproni Szemle 59. (2005) 4. sz. 345–348. p.

21. Ki kicsoda Győr-Moson-Sopron megye helytörténeti kutatásában? Szerk. Mennyeiné Várszegi Judit, Győr, 2006. könyvismertetés In: Soproni Szemle 60. (2006) 4. sz. 470. p.
22. A balfi kitelepítés 60. évfordulójára emlékeztek Uffenheimben. In: Soproni Szemle 60. (2006) 4. sz. 426–428. p.
23. „...Az oltárt, a híveket életem veszélyeztetése során sem hagytam el...” Adatok a soproni és Sopron megyei evangélikus lelkészek 1944/45. évi leveleiből. In: Soproni Szemle 60. (2006) 1. sz. 54–61. p.
24. Emlékezés Tirnitz Józsefre. In: Soproni Szemle 61. (2007) 2. sz. 123–124. p.
25. Szentgyörgyi (Amminger) Kálmánra emlékezve. In: Soproni Szemle 62. (2008) 2. sz. 216–217. p.
26. Adományok és adakozók az evangélikus templomépítésre és annak berendezéseire. In: A 225 éves soproni evangélikus templom címmel 2009. január 17-én rendezett emlékülés előadásai-ból. Szerk. Szála Erzsébet és Winkler András, Sopron, 53. p.
27. Száz éve született Bérci Jenő (1910–1979) In: Soproni Szemle 64. (2010) 2. sz. 199–200. p.
28. „... Minden erejét s tehetségét ezen tanintézet virágoztatására szentelte” Megemlékezés a liceum egykori tanáráról, Kleebhatt Hermannról. In: Soproni Szemle 65. (2011) 3. sz. 316–319. p.
29. Búcsú Horváth Zoltántól. In: Soproni Szemle 67. (2013) 3. sz. 303–304. p.
30. Winkler Gábor és a Soproni Levéltár kapcsolata. In: Soproni Szemle 70. (2016) 2. sz. 165. p.
31. Varga Imréné: Dávid Ferenc kutatásai a Soproni Levéltárban 1964-től 1984-ig In: Soproni Szemle 74. (2020) 1. sz. 105–106. p.

Előadások

1. Győr, Megyei Könyvtár, 2001. május 15. A sajtóbibliográfiája készítésének levéltári forrásairól.
2. Sopron, régi vármegyeháza, 2005. szeptember 21., Soproni Szemle emlékülés. Heimler Károly szerepe a Soproni Szemle életre hívásában.
3. Sopron, evangélikus imaterem, 2006. február 15. A soproni evangélikus egyházközsgben működött alapítványok a 19–20. században.
4. Sopron, régi megyeháza, 2006. november 9., közgyűteményi nap. Adományok és adományozók az evangélikus egyházban a 19–20. században.
5. Sopron, evangélikus imaterem, 2007. október 20. Helyzetrajz és adalékok a soproni evangélikus egyház 1900–1950. közötti történetéhez, III. kötet. Az anyaggyűjtésről és a mutatók összeállításáról.
6. Sopron, evangélikus imaterem, 2009. január 17. Adományok és adományozók a templomépítésére és annak berendezéseire.
7. Sopron, evangélikus imaterem, 2010. október 30. Torkos József lelkészi tevékenységének utolsó évei.
8. Sopron, evangélikus imaterem, 2011. március 19. Szemelvények Payr Sándor verseiből, fordításából és anekdotáiból.
9. Sopron, Helytörténészek Baráti Köre 2019. november 18. A soproni Városi Levéltár naptárgyűteményéről 1581–1805.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Nemesné Matus Zsanett

Forrásaink a reformációról. Dokumentumok az MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárából. Szerk.: Dominkovits Péter. Budapest, 2018.
Dominkovits Péter – D. Szakács Anita: Adalékok és források a soproni evangélikus városvezető és szellemi elit 17–18. századi társadalomtörténeti kutatásához, végrendeletek. Sopron, 2018.

A Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára 2018-ban két forráskiadványt adott ki: mindkettő a reformáció – néhány irat kivételével – 16–18. századi soproni történetéhez kapcsolódik. A két kötet, noha a bennük foglalt időhatár, a forrástípusok és a szerkesztési elvek különbözőségei miatt más, mégis egymást kiegészítve együtt állják meg helyüket, emiatt a recenzióban is e két kiadványt egyszerre ismertetem.

A reformáció 500. évfordulójához kapcsolódóan, 2018-ban a Magyar Nemzeti Levéltár a Reformáció Emlékbizottság támogatásával és a tagintézmények munkájának köszönhetően egy 21 kötetből álló forrásgyűjtemény-sorozatot jelentetett meg *Forrásaink a reformációról* címmel. Az összefogás eredményeként a megyei levéltárak az egyes kötetekben saját anyagukból válogatva olyan forrásokat közöltek, melyekben az adott megye protestáns közösségeinek életébe pillanthatunk bele. A válogatásnál nem szabták meg sem az időhatárt, sem a tematikát, de a sorozat – noha eltérő hangsúlyokkal – mégis egy-egy képviselet a magyarországi protestantizmus történetének kutatásában.

Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárában D. Szakács Anita és Dominkovits Péter vállalkozott arra, hogy a levéltár anyagából kiválasszák azokat az iratokat, melyek segítségével széles betekintést nyújthatnak a soproni protestantizmus 1524–1739 közötti korszakába. Bizony nem volt könnyű dolguk, hiszen Magyarország talán leggazdagabb városi levéltári anyagát őrzik Sopronban, mely évszázadok óta a dunántúli evangélikusság egyik központja. A kiadott 86 forrás – melyek nagy része német nyelvű, hiszen Sopronban a német anyanyelvűek voltak ekkor többségben – nem kronológiai szempont szerint követi egymást, hanem a szerkesztők a tematikus csoportosítás mellett döntöttek. Ez szerencsés választásnak mondható, hiszen ezáltal sokkal könnyebben áttekinthetővé válik a kötet, mintha keletkezési időrend alapján rendezték volna el. Az olvasó így könnyebben megtekintheti a kötetben az őt érdeklő iratokat, és az egyes folyamatok, összefüggések jobban érzékeltethetővé válnak.

A tizenhat témakör, melybe a szerkesztők a forrásokat sorolták, a közösségtől az egyén felé halad. Elsőként az augsburgi birodalmi gyűlés előterjesztéseibe, majd ország-

gyűlési aktákba olvashatunk bele. Ezek kilógnak ugyan a többi irat közül abból a szempontból, hogy nem kizárólag Sopronra vonatkoznak, hanem országos áttekintést nyújtanak. Ha szigorúak vagyunk, és csak a városi eseményekre koncentrálunk, akkor helyettük más források is várhatnánk, de az összeállítók ezzel nyilván az országos célkitűzésekhez is akartak kapcsolódni. A következő témakörökbe a „tévtanok” elleni küzdelmek iratai, különös tekintettel a prédikátorokra vonatkozók kerültek. Majd megismerhetjük a lelkészek, kántorok munkáját gyülekezeti, oktatási és egyéb feladataik ellátása közben, majd tőlük eltávolodva egyéni életutak kerülnek a középpontba esküvői meghívókon keresztül egészen a végrendeletekig.

Az *Adalékok és források a soproni evangélikus városvezető és szellemi elit 17–18. századi társadalomtörténeti kutatásához, végrendeletek* című kiadványban az evangélikus városvezetők, lelkészek, rektorok, tanárok 1582 és 1781 között készült német nyelvű testamentumaiba olvashatunk bele – szintén D. Szakács Anitának és Dominkovits Péternek köszönhetően –, melyekben házuk, szőlőjük vagy éppen személyes tárgyaik: könyveik, ruháik és egyéb használati eszközeik sorsáról döntöttek. A 47 német nyelvű forrás kronológiai sorrendben követi egymást.

A két kötetet tehát érdemes együtt kézbe venni, hiszen nemcsak a címbeli ígéreteknek megfelelően egy 16–18. századig terjedő időszakot fognak közre, hanem a kötetek bevezetői (a *Forrásaink*ban Dominkovits Péter: *Bevezető*, az *Adalékok*ban Szemerei János: *A reformáció jelentősége*, Szála Erzsébet: *Protestantizmus Nyugat-Magyarországon a 16–17. században*, Dominkovits Péter – D. Szakács Anita: *Adatok és szempontok a 16–18. századi soproni evangélikus városvezető és szellemi elit történetének kutatásához, végrendeletek*) is kiegészítik egymást. Egyrészt bő képet kapunk a soproni protestantizmus vizsgált időszakáról, másrészt elhelyezhetjük a város történéseit a nyugat-magyarországi események sodrásában, mindemellett megismerhetjük a reformáció emberre, oktatásra, kultúrára vagy éppen társadalomra gyakorolt hatását is.

Sopronban Luther tanai a 16. század elején jelentek meg. Ennek első bizonyítéka Moritz Pál kalmár működése, akinek köszönhetően a városlakók lutheránus könyvekkel találkozhattak. II. Lajos 1524-ben kivizsgáltatta az ügyet, és emiatt a Magyar Királyság területén először Sopronban került sor „hitehagyottak” műveinek elégetésére.¹ Az 1555-ös augsburgi vallásbéke lehetőséget teremtett az evangélikus felekezet szabad vallásgyakorlására,² melynek hatására a tanok a városi polgárság körében is egyre jobban terjedtek. Ennek köszönhetően 1557-ben Hummel Kristóf polgármester támogatásával megalakult a város legrégebbi középiskolája, amit a – ma is méltán híres – Berzsényi Dániel evangélikus líceum elődjének tekintenek. Néhány évvel később, 1565-ben pedig Gerengel Simon megalakította az evangélikus egyházközséget.

A bécsi udvar és a soproni evangélikus polgári elit között azonban a felekezeti ellentétek a 16. század végére mindinkább felerősödtek, amelynek során bebörtönzések,

¹ *Forrásaink* ..., IV./1–2.

² *Forrásaink* ..., I./1.

leszámolások is kezdődtek.³ A Bocskai-szabadságharcot – melyhez Sopron nem csatlakozott – lezáró bécsi béke azonban némi nyugalmat hozott a városban: megkezdődött az evangélikus iskolai és kulturális élet megerősödése, amit jól példáz Andreas Rauch zeneszerző, orgonista munkássága.⁴ De közben Draskovith György győri püspök – aki 1636-ban letelepítette a városban a jezsuita rendet – a bécsi udvarhoz fordult segítségért, hogy a kegyúri jogok gyakorlását, valamint ingatlanokat szerezzen vissza a katolikusok számára.⁵ Ennek a küzdelemnek egyik eredménye az lett, hogy míg a 17. század első felében több dunántúli főúr katolizált (pl. Batthyány Ádám, Nádasdy Ferenc), addig az osztrák főrangú evangélikus családoknak éppen Sopron lett a menedéke. Így Eggenberg hercegnének is, aki evangélikus istentiszteleti helyet biztosított a vallásgyakorlók számára. Az első evangélikus fatemplom azonban 1676-ban leégett, ezután újra egy fatemplomban gyűltek össze 1677 és 1722 között, majd 1722 és 1782 között a soproni evangélikusoknak már kőtemplomuk volt. A mai 1782-1783-ban épült.

A két kötet felépítése azonos, a bevezető részek után a források olvashatók. Az *Adalékok*ban egymás után beszámozva követik egymást, rövid regesztával ellátva. Ebben a szerkesztők feltüntették az irat keltezését, a személyeket, akik végrendelkeztek, valamint közölték – ha van – az irat külzetén található információkat, az irattani sajátosságokat (van-e rajta pecsét) és természetesen a forrás lelőhelyét is. A *Források*ban az iratok számozása a témakörökön belül újrakezdődik, a fejregeszták pedig az előző kötethez képest bővebbek – jobban segítve ezzel az értelmezést –, de ugyanazokat az információkat közlik. A szöveggözlési mód, ami csak ott követi a mai helyesírást, ahol kell, a forráskiadás követelményeinek megfelel. A szerkesztők igyekeztek ezzel megőrizni az akkori írásmód sajátosságait, viszont az esetleges hibákat mégis kiküszöbölték.

A *Forrásaink* végén a felhasznált irodalom és a tartalomjegyzék olvasható, mely az *Adalékok*ban a könyv elején kapott helyet. Ez utóbbi kötet végén személy- és helynévmutatóval találkozunk még, ami az első kötetből sajnálatos módon hiányzik. Mindkét kötetet képek jegyzéke zárja: a *Forrásaink*ban kizárólag iratokról készült fotók láthatók, az *Adalékok*ban személyek, tárgyak, épületek is megjelennek.

A források kiadását fontos lenne folytatni, különös tekintettel a végrendeletekre: érdemes lenne más felekezetű vagy más társadalmi rétegekbe tartozó végrendelezők testamentumait is megjelentetni. Egyrészt, hogy minél bővebb képet kaphassunk Sopron város mindennapi életéről, másrészt a végrendeletekben rejlő elemzési szempontok alapján jóval nagyobb kutatói érdeklődésre tarthatna számot.

A köteteket nemcsak Sopron város története vagy a reformáció kutatóinak ajánljuk, hanem azoknak is, akik a kora újkori Magyarország politika-, társadalom-, egyház- vagy életmódtörténete iránt érdeklődnek.

³ *Forrásaink* ..., V./1.

⁴ *Forrásaink* ..., XII/2–3.

⁵ *Forrásaink* ..., VI/1–5.

2019-ben volt száz éve, hogy a M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola Selmechányáról Sopronba költözött. Ebből az alkalomból a *Soproni Szemle* hasábjain is számos tanulmány jelent meg, a jubileumi ünneppsorozathoz kapcsolódóan rendezett történeti emlékkonferencián elhangzott előadások nyomán.¹ Az előadásokban, így a tanulmányokban is visszatérő szereplő volt Lichner József, akinek visszaemlékezéseit ajánljuk most az olvasó figyelmébe.

A mai Sopronnak szerves része az egyetem, de nem volt ez mindig így. Kicsivel több, mint száz éve, a történelem idesorolta a főiskolát Selmechányáról, és ennek részleteiről első kézből kaphatunk képet Lichner József visszaemlékezéséből. A szerző nem egyetemi tanár vagy hallgató, nem gyakorlott író, és nem tudunk későbbi irodalmi megnyilvánulásairól sem. Mégis, a költözésről ismert visszaemlékezések, naplótöredékek² közül Lichner írása a legalaposabb. Hitelessége igényességében és őszinteségében, jó értelemben vett egyszerűségében rejlik. A költözéskor a szerző a főiskola irodatisztje volt, a rektori hivatal vezetőjének jobbkeze. Egész élete Selmechányához kötötte, a főiskola költözésekor mégsem volt számára kérdés, hogy családjával együtt az intézménnyel tart. Így lett belőle soproni. Közvetlen főnöke nyugdíjba vonulása után évtizedekig vezette az intézmény rektori (később dékáni) hivatalát, 1942-től irodaigazgatói beosztásban. Élete utolsó évében a főiskola könyvtárában dolgozott, teljesen váratlanul hunyt el 1955-ben, egy békés családi beszélgetés közben.³

Maga a visszaemlékezés két nagy egységből áll: az első részben Lichner kimondottan objektíven, a főiskola tanácsulési jegyzőkönyvei⁴ alapján írta le az eseményeket, kro-

¹ Ld. a *Soproni Szemle* 2019. évi 3. számát.

² További visszaemlékezések: Popper József visszaemlékezése, lejegyezte *Krúg Lajos*. Soproni Egyetem Központi Levéltár (a továbbiakban: SoE KL) 2.c. Soproni Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola Rektori Hivatalának iratai 17. doboz, 691/1922; *Krúg Lajos* (szerk.): A selmeci Főiskola menekülésének története (Popper József bnh. feljegyzései alapján). In: *Bástyánk*, 3 (1943) 12, 2–5.; *Szita Dezső*: A Felvidéket nem lehetett volna védelmezni a csehek ellen. In: *Nemzeti Újság* 13 (1931) április 5. 9–10.; *Vitális György*: Selmechányától Sopronig – Szemlények dr. Vitális István 1919–20. évi naplójából és szakvéleményeiből. In: *Bányászattörténeti Közlemények* 6 (2011), 133–166.

³ *M. Szilas Katalin*: Nagyapámról. In: Lichner József: *Az Alma Mater kálváriás útja Selmechányától Sopronig...*, szerk. M. Szilas Katalin – Szűts István Gergely, A Magyar Olaj- és Gázipari Múzeum Közleményei 60 (2019), 87–89.

⁴ SoE KL 1.a. 13. kötet: M. kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola tanácsának tanácsulési jegyzőkönyvei, 1918–1919.

nologikus sorban. A második rész a személyes „napló”, melyből megtudhatjuk Lichner tényleges szerepét a történesekben, és egyben emberközelivé teszi azokat.

A tárgyalagos első részt (*A történet 1918. október 31-től 1919. április 9-ig*) Lichner az előzmények rövid leírásával kezdi, majd dátumokkal tagoltan írja le a történéseket. Munkájához is szükséges pontossága, igényessége nyilvánul meg az emlékiratban. A megfogalmazás néhol szóról-szóra megegyezik a főiskola selmecebányai tanácsülési jegyzőkönyveivel, de a szerző sok helyütt kiegészítette azokat emlékei alapján. A jegyzőkönyvekben sokszor vázlatosan írták le az eseményeket, az akkor egyértelmű részleteket kihagyták. Lichner kiegészítései ezeket az összefüggéseket, magyarázatokat adják hozzá a száraz feljegyzésekhez. Érdekes tükre ez a mai napig sokat kutatott költözésnek/menekülésnek: kimondottan a tanári kar szemszögéből figyelhetjük az eseményeket. Átéltethetjük a tanárok bizonytalanságait, küzdelmeit ebben a zavaros időben, tenni akarásukat és tehetetlenségüket, az aggodást az intézmény sorsáért, a hallgatók féltését. Képet kaphatunk arról, hogyan vált egyre kiélezettebb Selmecebányán a főiskola tanárainak és diákjainak helyzete, hogyan kerül a képbe Sopron, mint lehetséges befogadó város. Lichner a legutolsó selmecebányai tanácsülésig feldolgozta az eseményeket, de a soproni jegyzőkönyveket már nem vonta be az összeállításba. Az emlékirat szerző által adott eredeti címe alapján („Az Alma Mater kálváriás útja Selmecebányától Sopronig, illetve a szétdarabolásig”) szándékában állt a főiskola/egyetem későbbi, soproni történetének feldolgozása is, ám erre már nem került sor. Az utókor nevében mondhatjuk: sajnos.

Az emlékirat második részében („Visszaemlékezés a személyes részvételről”) Lichner József már saját élményeit írja le. A kézirat nem teljes, és ez még fájóbb itt: az első rész még kerek egészként zárul, de az „utólagos napló” cselekménye félbemarad, éppen a Sopronba érkezés után. A kimondottan olvasmányos visszaemlékezésben Lichner a szemtanú és a résztvevő hitelességével számol be arról, hogyan vállalt szerepet a nagyrészt katonaviselt hallgatóság Selmecebánya védelmében, a polgárőrség szervezésében és a főiskola értékeinek menekítésében, biztonságba helyezésében. A személyes hangvétel velejárója, hogy Lichner itt már lazábban kezeli a dátumokat: néhol nehéz megállapítani, hogy egyes események pontosan mikor történtek. Ezzel együtt többek között a soproni elhelyezés hátteréről olyan részleteket olvashatunk itt, melyek más forrásokban nem szerepelnek.⁵ A szabadabb, de ugyanakkor túlzásóktól, pátosztól mentes fogalmazás szinte átélhetővé teszi a leírtakat. Lichner József számos bizalmas információt, jelentést továbbított Sopron, Budapest és Selmecebánya között, és neki köszönhető az oktatás folytatásához feltétlenül szükséges tanulmányi iratok biztonságos Sopronba jutása. Küldetései egyre nehezebbek voltak, túlzás nélkül írhatjuk, többször kivételes bátorságról tett tanúságot. A tanárok elköltözéséről szóló szakasz szívszorító módon adja vissza, milyen körülmények között tudtak átkelni a határon, és hogyan érkeztek meg Sopronba.

⁵ Megjegyzendő, hogy az események dátuma többnyire beazonosítható más források, így az eredeti tanácsülési jegyzőkönyvek segítségével.

A most bemutatott kötet az emlékirat második megjelenése. Első alkalommal az erdészettörténet iránt érdeklődők szűkebb köre találkozhatott vele az *Erdészettörténeti Közlemények* hasábjain, ahol Lichner József unokája, M. Szilas Katalin először adta közre nagyapja írásait.⁶ Lichner visszaemlékezéseit menyje, Szilas A. Pálné gépelte át az unokáknak, és mentette meg így az utókornak, mivel az eredeti kézirat nem sokkal később megsemmisült. Az első kiadás még a már említett, eredeti címmel jelent meg, egy rövid bevezető szöveggel, különösebb szövegmagyarázat nélkül. A mostani, második kiadás már a tartalomhoz jobban illeszkedő, rövidebb címet kapott, az eleve olvasmányos szöveget képek és lábjegyzetek kísérik. Ez utóbbiak Szűts István Gergely, a MNL Veszprém Megyei Levéltárának főlevéltárosa munkáját dicsérik: megadják azokat a háttérismereteket, amelyek a Bányászati és Erdészeti Főiskola történetében kevésbé jártas olvasót segítik az összefüggések megértésében. A szöveget illusztráló mindegy 30, jól megválasztott kép kellemesen színesíti a kiadványt. Külön érték a kötet végén Lichner József életrajza, melyet az unoka, M. Szilas Katalin írt személyes hangon.

A kötet a Magyar Olaj- és Gázipari Múzeum közleményeinek sorában jelent meg igényes kiadásban, dr. Tóth János múzeumigazgató jóvoltából. Külön érdekesség, hogy Lichner József fia, Szilas A. Pál⁷ a magyar olajkutatás és -termelés egyik kiemelkedő alakja volt, így a múzeum a szakmai kapcsolat miatt is vállalta a kiadást.

Lichner József visszaemlékezése egyedülálló forrásmunkát jelent a történészek számára, de ajánlható minden, a történelem iránt érdeklődőnek: olyan közel hozza a száz évvel ezelőtti eseményeket, mintha szemtől szemben hallgathatnánk a szerzőt.

⁶ *Lichner József*: Az Alma Mater kálváriás útja Selmecbányától Sopronig, illetve szétdarabolásáig, *Erdészettörténeti Közlemények* 65 (2004) 5–39.

⁷ Szilas A. Pál Lichner Auréliként született Hegybányán, 1921-ben. A Lichner-házaspár ekkor már Sopronban élt, de rendszeresen hazalátogattak a szülőkhöz.

A M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola viszontagságos exodusának centenáriumi időszakában több kiváló tényfeltáró történetírói munka látott napvilágot, amelyek sorában Gál Péter József könyve egyedülálló hangon szólítja meg az olvasót, ugyanis nem történelmi szakkönyv, nem hagyománytörténeti monográfia. E hiánypótló munka meghatározó részét egy személyes hangvételű – a kronológia fonalára fűzött, szerkesztett – riportorozat adja. Az első interjúk az 1980-as években készültek Budapesten a Gellért Kávéházban. Gál Péter József ekkor főleg idős erdőmérnököket szólított meg, később munkája során az országot járva azonban több bányamérnök visszaemlékezését is papírra vetette. A gyorsjegyzetelt riportok tisztázati anyaga, illetve a szerző részére megküldött visszaemlékezések évtizedeken át a fiók mélyén pihentek. Az összeállítását szerzője kiegészítette a máshol már megjelent, de mára kevésbé ismert vagy nehezen elérhető visszaemlékezésekkel is annak érdekében, hogy minél teljesebb, színesebb és realisabb képet adjon a selmeci-soproni diákhagyományok páratlan világáról. Ugyanakkor jó lett volna még néhány visszaemlékezést e kötetben viszont látni azok közül is, amelyek az Országos Erdészeti Egyesület gondozásában megjelent *Gyökerek és lombok* könyvsorozatban kerültek közreadásra. Örömteli, hogy végül az évforduló lehetőséget kínált e találkozások aligha pótolható emlékHzőinek publikálására.

A mű három fejezetben mintegy 300 oldalon ötven visszaemlékezést közöl a boldog emlékü selmeci időszaktól az első világháború viszontagságain át a „soproni kiteljesedésig”; ilyen módon a 19. század második felétől az 1940-es évekig az egyéni élményeken keresztül válhatunk részeseivé az intézmény történetének egyik legérdekesebb, mindmáig számos kérdést felvető időszakának. A könyv mellékleteként 27 oldalon közölt képanyag még inkább élővé teszi a személyes hangvételű riportok szöveganyagát. E patinás fotók, grafikák és a további képanyagok színes nyomtatásban és műnyomó papíron még élvezhetőbbek és látványosabbak lehetettek volna. A visszaemlékezések olyan értékes lábjegyzetekkel egészültek ki a szerkesztői munka során, amelyek segítik az olvasó szövegértését, az összefüggések, a személyek követését a különálló, de tartalmi lényegük okán mégis egymással összefüggő írásokban. Az igényesen szerkesztett kötet név- és helymutatói szintén ezt a célt szolgálják.

A dualizmus végének selmeci békeidőszaka: E visszaemlékezések kivételes jelentőségét nem abban látjuk, hogy közvetlenül megválaszolnának akár csak egyet is e kevésbé dokumentált időszak kérdései, titkai közül. A kis számú – mintegy 12 személyes vallo-más – jelentősége abban áll, hogy elérhető közelségbe hoz egy olyan – a diákromantika szövevényébe ágyazódó – idealizált időszakot, aminek kapcsán mára elvesztettük a reális

Selmeci-soproni diákélet. Gyűjtötte és szerkesztette:
Gál Péter József. Borítóterv: Bogáti Gergő

megítélés csaknem mindenfajta egyéb lehetőségét. A visszaemlékezések száma ebből az időszakból kevés, de meg kell elégednünk ezzel is, hiszen a riportok rögzítésekor a szerző már a 24. óra végén járt. A korszak utolsó öregdiákjai elmentek, így mára nem maradt élő tanúságtevője a „selmeci aranykornak”.

A selmeci háborús évek és a soproni újrakezdés időszaka című fejezet több mint hatvan oldalon keresztül nyílt őszinteséggel, a selmeci-soproni kollegialitás szellemiségét mindenkor magán viselő szeretettel és bizalommal mesél a 20. század tragikus történelmi eseményeinek embert próbáló időszakáról. A háború sokkjának kiheverése, a harctérről az iskolapadokba visszatérni képes hadviselt mérnökhallgatók kisfiús csintalansága, a diákélet lelket gyógyító ereje a meghatározó személyes élményeken keresztül olyan aspektusait tárja elénk ennek az időszaknak, amit a tényszerű történetírói munka a benne ábrázolt események nagyságrendje miatt képtelen láttatni, nem is lehet célja. Külön hangsúlyoznunk kell a személyes visszaemlékezések sokszor hiánypótló, történelmi tényanyagot pontosító jelentőségét a nem vagy alig dokumentált történelmi eseményekkel kapcsolatos ismeretek vonatkozásában. Ezt kiválóan példázzák azoknak az öregdiákoknak a

visszaemlékezései, akik megélték a kényszerű áttelepülés drámáját, és végül Sopronban részesei voltak az újrakezdésnek. Ilyen módon teheti teljesebbé az évtizedek távlatában mitizálódó személyes élmény a hiteles tényanyagot. A soproni újrakezdés időszakának nyomora és örömei, a diákhumor kimeríthetetlen tárháza, a selmeci diákélet soproni meggyökerezése a szemünk előtt bomlik ki az elbeszélések nyomán.

A *Soproni kiteljesedés* című fejezet anyaga a leggazdagabb. E megható és egyszerre humoros visszaemlékezések kivételes alkalmat nyújtanak, hogy betekinthessünk az 1920-as évektől egyre inkább sopronivá váló diákélet mindennapjaiba. Ízelítőt kapunk a társasági élet – a balek- és valétabálok – önfeledt hangulatából, a diákélet menetrendszerű, mégis várva várt eseményeiből (a balekfogadás, balekkeresztelés, a szakestélyek), a kicsapongó mulatozások adomáiból, a főiskolás csínytevések történeteiből vagy épp a valétálás keserű pillanataiból, a gyász megélésének fájó személyes mementóiból. A visszaemlékezések őszinte vallomásainak nyomán szinte tapinthatóan elevenedik meg a két világháború közötti időszak főiskolásainak élete. Nem mellékes rámutatni arra a tényre sem, hogy az országos jelentőségű történelmi események (pl.: az 1921-es népszavazás) kapcsán e visszaemlékezések árnyalják és sok esetben pontosítják, hovatovább pótolják a dokumentált tényanyagot. A feljegyzések az eseményeket követően akár 50-70 évvel készültek, így nem lehetnek éles pillanatképek e riportok, ugyanis az emlékek a letisztult személyes lényegét őrzik. A jövőbeni hagyománytörténeti kutatómunka tartalomelemzése majd szükségszerűen feloldja az összegyűjtött feljegyzések eseti ellentmondásait, pontatlanságait azok történelmi dokumentumokkal való összevetése során. A szerző – még az intézménytörténet szintjén sem – kívánt átfogó képet adni az adott történelmi helyzet eseménysorozatáról. A visszarévedések nyomán egy megfakult, de mégis oly’ vágyott korszak történetei elevenednek meg, amelyek egyfajta „sugárirányként” egyértelműen a középpont felé mutatnak, ami maga a visszaemlékező. A visszaemlékezések nyomán az olvasóban ébredő impressziók állnak majd össze egésszé és alkotnak képet annak az időszaknak a hangulatáról és főiskolás gondolkodás- és látásmódjáról, ami egyre inkább a történelmi tárgyilagosság objektivitásának távolába kerül.

A visszaemlékezések gazdag tényanyaga, a bennük ábrázolt jelentős történelmi helyzetek és a köznapi élet aspektusainak személyes jellege miatt is unikális összeállítás született Gál Péter József munkája nyomán, így olyan könyvvel gazdagodtunk, amely a hagyománytörténet kutatóinak legalább annyi örömet nyújt, mint a diákromantika iránt vágyódó olvasó számára.

Tisztelettel ajánlom szíves figyelmükbe a könyvet!

E számunk szerzői |

Bánáti László vezérigazgató-helyettes, TAEG Tanulmányi Erdőgazdaság Zrt, Sopron,
titkarsag@taegrt.hu

Bende Attila okl. erdőmérnök, Soproni Egyetem Erdőmérnöki Kar,
attila.bende.emk@gmail.com

Józan Tibor elnök, Soproni Városszépítő Egyesület, jozan.tibor@mailmax.hu

Kuslits Tibor építészmérnök, Széchenyi Egyetem, Győr, Építészettörténeti és Városépítési Tanszék, kuslits@mailmax.hu

Nemesné Matus Zsanett muzeológus, tudományos titkár, Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, Győr. matus.zsanett@romer.hu

Sági Éva levéltárvezető, Soproni Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár,
sagi.eva@uni-sopron.hu

Szabó Levente DLA építészmérnök, Hetedik Műterem Kft., szabo@hetedik.hu

Takács Viktor erdőmérnök, TAEG Tanulmányi Erdőgazdaság Zrt, Sopron,
takacs.viktor@taegrt.hu

Turbuly Éva történész, Sopron, turbuly@googlegmail.com

Veöreös András egyetemi docens, Széchenyi Egyetem, Győr, Építészettörténeti és Városépítési Tanszék, andras.veoreos@gmail.com

Winkler Barnabás DLA építészmérnök, HAP Tervezőiroda Kft.,
winkler.barnabas@hap.hu

INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau 2020/2

150 JAHRE SOPRONER STADTVERSCHÖNERUNGSVEREIN – KONFERENZ ÜBER DIE STADTVERSCHÖNERUNG

ANDRÁS VEÖREÖS: Warum sollte man das Alte bewahren?	165
LEVENTE SZABÓ: Das Erbe des städtischen Raumes. Bemerkungen zur Erneuerung der Soproner Grabenrunde (Várkerület)	173
TIBOR KUSLITS: Die Architektur von Sopron in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts	185
BARNABÁS WINKLER: Was ist die Botschaft des Oszkár Winkler-Preises?	220
LÁSZLÓ BÁNÁTI– VIKTOR TAKÁCS: So wurde der Soproner Waldpark seit der Jahrtausendwende verschönert	227
TIBOR JÓZAN: Jahresbericht des Soproner Stadtverschönerungsvereines 2019	235

ÖDENBURGER PORTRÄTS

ÉVA TURBULY: Im Dienst der Benutzer. Ein Geburtstagsgespräch mit Gyöngyi Varga	238
---	-----

BÜCHERSCHAU

ZSANETT MATUS NEMES: Quellen zur Reformation. Dokumente aus dem Soproner Archiv des Ungarischen Nationalarchivs. Red.: Péter Dominkovits. Budapest, 2018.; Péter Dominkovits– Anita D. Szakács: Angaben und Quellen zur Gesellschaftsforschung der Ödenburger evangelischen stadtleitenden und geistigen Elite des 17-18. Jahrhunderts, Testamente. Sopron, 2018.	262
ÉVA SÁGI: József Lichner: Der Leidensweg der Alma Mater von Schemnitz bis Sopron. Red.: Katalin M. Szilas– István Gergely Szűts. Zalaegerszeg, 2019.	265
ATTILA BENDE: Schemnitzer-Soproner Studentenleben. Gesammelt und redigiert von Péter József Gál. Sopron, 2019.	268